

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

**Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ**

ΑΠΟ ΤΟ ΧΤΕΣ, ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΓΓΕΛΟΥ

Επιβλέπων καθηγητής: Γεώργιος Κρητικός

Αθήνα, 2016

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί στη μελέτη του αρχιτεκτονικού νεοκλασικισμού, όπως αυτός εμφανίστηκε στην Αθήνα του 19^{ου} αιώνα, με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, σαν αντανάκλαση των κυρίαρχων ιδεολογικών επιλογών της συγκεκριμένης εποχής. Η «πολιτιστική πολιτική» του νεοσύστατου ελληνικού κράτους είχε σαν στόχο την εδραίωση ενός νέου εθνικού κράτους και την οικοδόμηση της εθνικής του ταυτότητας. Το ελληνικό κράτος 150 χρόνια μετά τη σύστασή του και αφού πολλά νεοκλασικά κατεδαφίστηκαν, αναγνώρισε με νόμο τη νεοκλασική πολιτιστική κληρονομιά.

Σήμερα όλη η κοινωνική, πολιτική, εμπορική και πολιτιστική ζωή της Αθήνας εκτυλίσσεται στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας που αποτελεί το σημείο αναφοράς της ελληνικότητας, την καρδιά της σύγχρονης Ελλάδας και τα νεοκλασικά κτίρια της υφίστανται σαν εθνικά σύμβολα.

Επίσης διενεργήθηκε έρευνα σχετικά με την απήχηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του νεοκλασικισμού σε μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Αθήνας, σαν ιστορικό φαινόμενο της τοπικής ιστορίας της πόλης που κατοικούν και στοχεύει στο να εξαχθούν συμπεράσματα για τον μαθητικό πληθυσμό, που μέσω της συμβολής του σχολείου θα βοηθήσουν το γενικό πληθυσμό, να κατανοήσει καλύτερα την ιστορία του τόπου του, να σφυρηλατήσει δεσμούς με τον περιβάλλοντα χώρο στον οποίο ζει και να γίνει ενεργός πολίτης στις προσπάθειες διατήρησης της πολιτισμικής του ταυτότητας.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι μαθητές έχουν περιορισμένη γνώση της «νεοκλασικής αρχιτεκτονικής», που αποτελεί πολιτιστική κληρονομιά της πόλης που κατοικούν και επιθυμούν να συμμετέχουν σε πολιτιστικά προγράμματα του σχολείου τους, ώστε να μάθουν περισσότερα για την ιστορία του τόπου τους.

Ο αρχιτεκτονικός νεοκλασικισμός της Αθήνας, με τις υψηλές νοσηματοδοτήσεις και τους σκοπούς που εξυπηρέτησε, μπορεί να αποτελέσει «τον άσο στο μανίκι» του σύγχρονου ελληνικού κράτους, σε μια Ελλάδα που αμφισβητείται και αναζητά τη σύγχρονη ταυτότητα της και το σχολείο μπορεί να διαδραματίσει πρωταρχικό ρόλο σ' αυτό.

ABSTRACT

The present dissertation aims to study the architectural neoclassicism , as it appeared in Athens during the period of the 19th century , with the establishment of the new Greek state, as a reflection of the dominant ideological choices of this era. The "cultural policy" of the newly established Greek state focused on establishing a new national state and in the same time building its national identity. The Greek state 150 years after its establishment recognized by law its neoclassical heritage , after numerous neoclassical buildings had already been destroyed.

Today all the social, political , commercial and cultural life of Athens takes place in the historic center of Athens , which is the reference point of the *hellenic* character , the heart of modern Greece and the neoclassical buildings who exist as national symbols.

It is also studied the impact on neoclassicism by students of Secondary Education of Athens, as a historical phenomenon of the city's local history and the aim is to draw conclusions of the student's population, which, through the contribution of the school, the general population will have a better understanding of the local history of it's living place , to form and create ties with this place and to become an active citizen by all ways trying to keep and maintain strongly it's cultural identity.

The results showed that students have limited knowledge of the "neoclassic architecture", a cultural heritage of the city that they live and wish to participate in a scholar cultural program in order to learn more about the history of their place.

The architectural neoclassicism of Athens with it's high significance and the purpose it served, may be "ace in the sleeve" of the modern Greek state, in a Greece considered as disputed and also seeking for its contemporary identity the school can play a leading role in this as well.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ- ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	11
1.1.ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΥ : Η ΓΕΝΝΗΣΗ, Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ	11
1.2.ΤΟΠΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΒΙΩΣΗ	20
ΕΙΚΟΝΕΣ 1 ^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ :	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	56
2.1. Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ 18 ^{ου} και 19 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ	56
2.2. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 19 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ - ΟΙΚΟΔΟΜΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ.....	68
2.3. ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ	82
ΕΙΚΟΝΕΣ 2 ^{ου} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	89
3.1. Ο ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 20 ^{ου} - 21 ^{ου} ΑΙΩΝΑ	89
3.2. ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ.....	92
3.3. ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΤΟΠΙΟ : ΑΠΟ ΤΟ ΧΤΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ.....	96
ΕΙΚΟΝΕΣ 3 ^{ου} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	113
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο	120
4.1. Η ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ..	120

4.1.2. Η ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	121
4.1.3. Η ΜΑΘΗΣΙΑΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ	125
4.2. ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ ΒΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ.....	127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο : ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ.....	129
5.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΠΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	129
5.2. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	133
5.3. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ...	142
5.3.1. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ.....	142
5.3.2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	142
5.3.2.1. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΧΕΔΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ.....	143
5.3.3. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	159
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	164
ΦΙΛΜΟΓΡΑΦΙΑ	171
ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ	172
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	173

*Η ιστορία των πόλεων είναι η ιστορία της ανθρωπότητας.
Μέσα από τη μορφή που διατηρεί κάθε πόλη, διαβάζεις τις
αξίες, την παράδοση, τον πολιτισμό που τη δημιούργησε,
τα κίνητρα των ανθρώπων, τον σεβασμό ή την ασέβεια, το
θάρρος ή τον εγωισμό αυτών που την κατοίκησαν και την
κατοικούν.*

Αριστομένης Προβελέγγιος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ- ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος φυσιognωμία χρησιμοποιείται για το σύνολο των χαρακτηριστικών του προσώπου ενός ανθρώπου. Μεταφορικά ο όρος χρησιμοποιείται και ως το σύνολο των χαρακτηριστικών πράγματος ή τη γενική εντύπωση που προκαλεί χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την έκφραση *«στην δεκαετία του '50 άλλαξε εντελώς η φυσιognωμία της Αθήνας»*. Ο όρος φυσιognωμία είναι αρχαία μεταγενέστερη λέξη που σχηματίστηκε κατά απλολογία από το **φυσιognωμονία** και εικάζεται ότι μπορεί να σήμαινε τη «φυσιολογία», αλλά οπωσδήποτε είχε ως κύρια σημασία «το να κρίνει κανείς κάποιον από τα φυσικά του χαρακτηριστικά». Ο Αντισθένης στην πραγματεία του «Φυσιognωμονικόν», αλλά και ο Αριστοτέλης στο βιβλίο του «Φυσιognωμονικά», στηρίζονται στην ίδια θεμελιώδη αρχή , ότι από τα χαρακτηριστικά του προσώπου ενός ανθρώπου, μπορεί κανείς να εκμαιοεύσει την ηθική και ψυχική κατάσταση του ανθρώπου.

Μιλώντας για τη φυσιognωμία ενός τόπου, εξετάζουμε τον τόπο ανθρωπομορφικά, αναζητώντας το χαρακτήρα του. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός τόπου (γεωφυσικά, γεωγραφικά, ιστορικά, αρχιτεκτονικά) του προσδίδουν μια ιδιαίτερη φυσιognωμία, για την οποία τα άτομα έχουν συγκεκριμένη γνώμη και με την οποία συναλλάσσονται, συνομιλούν, συνδιαλέγονται, συμμετέχουν στο παιχνίδι της ύπαρξης. Κάτω από αυτό το πρίσμα ο τόπος - πόλη αποτελεί μια οντότητα με την οποία οι άνθρωποι συνδέονται μέσα από τις γνώμες, τις κρίσεις, τις πράξεις, τα συναισθήματα, τις αναμνήσεις. Θεωρώντας δεδομένη την ανάγκη απόδοσης της ιδιαίτερης ταυτότητας ενός τόπου, θα πρέπει μελετώντας τη φυσιognωμία ενός τόπου να εντοπίσουμε και να μελετήσουμε την έκφραση των μορφών του χώρου που οι συγκεκριμένοι άνθρωποι παρουσίασαν και θέλουν να συνεχίζουν να παρουσιάζουν χαράσσοντας τη δική τους φυσιognωμία σ' αυτή του τόπου τους. Έτσι ο κάθε τόπος μέσα από τη φυσιognωμία του αναπτύσσει αλλά διαπλάθει το χαρακτήρα των ανθρώπων που τον έφτιαξαν.

Αφετηρία του συγκεκριμένου πονήματος στάθηκε μια συζήτηση που είχα με τους μαθητές μου μέσα στην τάξη. Όταν τα *«νεοκλασικά της Αθήνας»* δεν σήμαιναν τίποτα γι' αυτούς αναγκάστηκα να τους περιγράψω τα νεοκλασικά κτίρια με τα κεραμίδια,

τους κίονες και τα ακροκέραμα που βλέπουμε στην Πλάκα, σε άλλες περιοχές της Αθήνας, αλλά και ολόκληρης της Ελλάδας. Και έτσι ξεκίνησε μια σειρά παρουσιάσεων, μαθημάτων και δραστηριοτήτων, που θα τους βοηθούσε να ανακαλύψουν και να κατανοήσουν καλύτερα την ιστορία του νεοκλασικισμού ειδικά στην πόλη της Αθήνας και εν κατακλείδι την ιστορία του τόπου τους καθώς και βασικές ιστορικές έννοιες, όπως εθνικό τοπίο, εθνική συνείδηση, ελληνισμός και ελληνικότητα και συλλογική μνήμη .

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Ο σκοπός της μελέτης αυτής είναι διττός. Κατ' αρχάς σκοπεύει να ερμηνεύσει τον αρχιτεκτονικό νεοκλασικισμό, όπως αυτός εμφανίστηκε στην Αθήνα του 19^{ου} αιώνα, με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, σαν αντανάκλαση των κυρίαρχων ιδεολογικών επιλογών της συγκεκριμένης εποχής και να ανιχνεύσει τους μηχανισμούς της «πολιτιστικής πολιτικής» του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, που είχαν σαν στόχο την εδραίωση ενός νέου εθνικού κράτους και την οικοδόμηση της εθνικής του ταυτότητας. Φτάνοντας στο σήμερα ερευνάται η απήχηση που κατέχει ο νεοκλασικισμός σε μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Αθήνας, σαν ιστορικό φαινόμενο της τοπικής ιστορίας της πόλης που κατοικούν και στοχεύει στο να εξαχθούν συμπεράσματα για τον μαθητικό πληθυσμό, που μέσω της συμβολής του σχολείου θα βοηθήσουν το γενικό πληθυσμό, να κατανοήσει καλύτερα την ιστορία του τόπου του, να σφυρηλατήσει δεσμούς με τον περιβάλλοντα χώρο στον οποίο ζει και να γίνει ενεργός πολίτης στις προσπάθειες διατήρησης της πολιτισμικής του ταυτότητας.

Η μελέτη ξεκινάει με την παρουσίαση του κινήματος του νεοκλασικισμού, τη γέννηση, τις βασικές αρχές του και η διάδοση του στο δυτικό κόσμο. Συνεχίζει με την εισχώρηση του ως κυρίαρχο πολιτικό και πολιτιστικό ρεύμα στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος του 19^{ου} αιώνα και στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας για να καταλήξει στην παρουσίαση των νέων τάσεων αντιμετώπισης στη σχέση της νεοκλασικής πολιτιστικής κληρονομιάς με την αξιοποίηση της στην Αθήνα του σήμερα. Παράλληλα η μελέτη αυτή αναλύει θέματα που αφορούν το γεωπολιτικό, ιδεολογικό και ιστορικό πλαίσιο της εποχής όπως: τοπία του αρχαίου ελληνικού

παρελθόντος και η αναβίωση τους , ο ρόλος των ξένων περιηγητών, ο εθνικισμός σαν κυρίαρχη τάση στην Ευρώπη του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα, η εδραίωση της ελληνικότητας μέσω της αρχιτεκτονικής και η οικοδόμηση της εθνικής συνείδησης. Στη συνέχεια ερευνάται η παρουσία του αρχιτεκτονικού νεοκλασικισμού στην Αθήνα του σήμερα και αναλύονται θέματα όπως : πολιτικά καθεστώτα και συλλογική μνήμη και η σχέση του αρχιτεκτονικού νεοκλασικισμού με το εθνικό τοπίο από το χτες στο σήμερα.

Με την έρευνα που έγινε σε πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, διαπιστώθηκε η ύπαρξη πλούσιου, αλλά διάσπαρτου και αποσπασματικού υλικού, γεγονός που υποδηλώνει την πολυσυνθετικότητα του θέματος. Χρησιμοποιήθηκε ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία , του 19^{ου} αιώνα (Chateaubriand, Coroneos, Michaud & Roujoulat, Rouqueville), αλλά και σύγχρονη. Καθώς ο αθηναϊκός νεοκλασικισμός αποτελούσε εγγραφή της κυρίαρχης ιδεολογίας της εποχής μελετήθηκαν άρθρα από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο της εποχής στα Αρχεία της Βουλής των Ελλήνων (Le Spectateur de l' Orient, Ερανιστής, Αιών, Αθηνά κλπ), στην Ανέμη – Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Κρήτης, στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (οθωνικό αρχείο), στα Αρχεία της Αυστριακής Εθνικής Βιβλιοθήκης (Ερμής ο Λόγιος), ώστε να ανιχνευθούν οι κυρίαρχες τάσεις.

Ερχόμενοι στο σήμερα έγινε έρευνα στο Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων (εισηγητικές εκθέσεις των νόμων που αφορούν στη διατήρηση των νεοκλασικών κτιρίων ως έργα πολιτιστικής κληρονομιάς), στο σύγχρονο ημερήσιο και περιοδικό τύπο (Βήμα, Καθημερινή, Le Monde, τα Νέα), σε πρακτικά συνεδρίων, στη σύγχρονη φιλομορφία (Ταινία μικρού μήκους «Πως γκρέμισαν τα νεοκλασικά της Αθήνας», «Ταινία μικρού μήκους «Rethink Athens: πως θα μεταμορφωθεί η Αθήνα», Ταινία «Αν», Ταινία μικρού μήκους «Ο Κήπος της Βασιλίσσης») και διαδικτυογραφία (www.eie.gr, www.elia.org.gr, www.gutenberg.spiegel.de, www.gallimard.fr , www.bnf.fr κλπ). Στο τμήμα της μελέτης που αφορά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έγινε έρευνα σε εγκυκλίους και Εκδόσεις του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (σχολικά εγχειρίδια, οδηγίες διδασκαλίας μαθημάτων) για να ερευνηθεί η θέση που κατέχει η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας και ειδικά του νεοκλασικισμού στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Παράλληλα ερευνώντας την απήχηση που κατέχει ο νεοκλασικισμός σε μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Αθήνας, σαν ιστορικό φαινόμενο της τοπικής ιστορίας της πόλης που κατοικούν, μοιράστηκαν ερωτηματολόγια σε 180 μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αθήνας με σκοπό να εξαχθούν συμπεράσματα που θα βοηθήσουν το γενικό πληθυσμό. Αναπόσπαστο κομμάτι στον κύριο κορμό της μελέτης αποτελεί ο σχεδιασμός μιας πολιτιστικής διαδρομής με θέμα τον αθηναϊκό νεοκλασικισμό, που απευθύνεται σε μαθητές και εκπαιδευτικούς και έχει στόχους την ενίσχυση των γνώσεων για το συγκεκριμένο θέμα, τη σύνδεση με την τοπική ιστορία, την τόνωση του νεοκλασικού χαρακτήρα της Αθήνας ως πολιτιστική κληρονομιά, τη ευαισθητοποίηση στο θέμα της προστασίας της και τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας με αφετηρία το μαθητικό πληθυσμό και απώτερο στόχο όλη την κοινωνία. .

Στο σημείο αυτό τα ήθελα πρώτα απ' όλα να ευχαριστήσω τα μέλη της τριμελούς επιτροπής: τον επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής μου εργασίας, κύριο Γεώργιο Κρητικό, ο οποίος όλο αυτό το διάστημα υπήρξε ακούραστος συμπαραστάτης μου, την καθηγήτρια κυρία Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, για την αρωγή της σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου και τον κύριο Γεώργιο Μαλινδρέτο για την συνεργασία που είχα μαζί του. .

Τέλος ευχαριστώ την οικογένεια μου – και ιδιαίτερα το σύζυγο μου – που με την βοήθεια τους κατάφερα να ολοκληρώσω αυτό τον κύκλο σπουδών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1. ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΥ : Η ΓΕΝΝΗΣΗ, Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ

Το κλασικό πνεύμα της αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης γνώρισε τη μεγαλύτερη του αναβίωση στην Αναγέννηση του 15ου και 16ου αιώνα και συνέχισε να υφίσταται ως πρότυπο ιδεολογικό, καλλιτεχνικό και λογοτεχνικό μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα. Η φιλοσοφία του Διαφωτισμού οδήγησε στη διαμόρφωση νέων αντιλήψεων, οι οποίες στηρίχτηκαν στη λογική, στην πίστη για τον άνθρωπο και τη διαρκή ανθρώπινη πρόοδο. Σύμφωνα με τις αρχές του Διαφωτισμού, κάθε επιστημονική εξέλιξη θα έπρεπε να οδηγεί τον άνθρωπο στην αθωότητα που χαρακτήριζε τα πρωτόγονα όντα και στη δημιουργία ενός κόσμου στον οποίο θα κυβερνά ο νόμος της λογικής και της ισότητας. Η κλασική αρχαιότητα αποτελούσε το πρότυπο αυτής της θεωρητικής σκέψης και συνεπώς η μίμηση της θα οδηγούσε στην προσέγγιση της απλότητας της φύσης, όπου το αληθινό, το μέτρο και ο κανόνας μπορούν να οδηγήσουν στην ηθική και πολιτική αναγέννηση της ανθρωπότητας. Η ελληνική τέχνη αναγνωρίζεται ως ο «ιδανικός τύπος» τέχνης και μέσα από τη μίμηση της ο καλλιτέχνης στοχεύει στη μίμηση της φύσης και συνεπώς του ιδεώδους.

Το 18ο αιώνα και συγκεκριμένα το πρώτο μισό, ο κλασικισμός ήταν ακόμη ζωντανός σε όλη την Ευρώπη. Το ροκοκό αμφισβητήθηκε ως καλλιτεχνικό στυλ και η βαθμιαία απόρριψη του βοήθησε στην έντονη αναζωπύρωση του κλασικισμού. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, γεννήθηκε στη Γαλλία και την Ιταλία το κίνημα του νεοκλασικισμού για να επεκταθεί στη συνέχεια σε ολόκληρο τον κόσμο, εισχωρώντας σε όλες της μορφές τέχνης και σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα.¹ Η αντίδραση στη διακοσμητική πλημμυρίδα του ροκοκό εναρμονιζόταν και εξέφραζε τη φιλοσοφία και την αισθητική του Διαφωτισμού και οι πρωταγωνιστές του κινήματος γίνονται κήρυκες της επιστροφής στις κλασικές αξίες. Το κίνημα του νεοκλασικισμού επηρεάζει τη γλυπτική, τη ζωγραφική, την αρχιτεκτονική (Μικρό Τριανόν, Πάνθεον, Constant d' Ivrý), τη μουσική (όπερα Ορφέας και Ευριδίκη), τη

¹ Ντ. Έργουιν , Νεοκλασικισμός, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999, 4.

ζωγραφική και τη λογοτεχνία (κυρίως τη θεατρική, κωμωδίες του Μολιέρου). Ο νεοκλασικισμός γίνεται μόδα στη Γαλλία, το επονομαζόμενο *goût à la grecque* επικρατεί στην υψηλή κοινωνία και επηρεάζει όχι μόνο τους θεωρητικούς της σκέψης και τους καλλιτέχνες, αλλά και τους κοσμικούς κύκλους, τους τεχνίτες και τους εμπόρους. Ο νεοκλασικισμός εξελίχθηκε σε μια τέχνη που πάνω απ' όλα τη χαρακτηρίζει η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα. Οι ζωγράφοι και οι γλύπτες αντλούσαν τα θέματα τους από την κλασική Ιστορία και τη Μυθολογία, αλλά και από άλλες πηγές, όπως από τους πολιτισμούς της Άπω Ανατολής.

Ο Νέο-κλασικισμός ή Νεοκλασικισμός, όπως συνηθίσαμε να τον αποκαλούμε από τον 20^ο αιώνα και μετά, ήταν το κίνημα της αναβίωσης του κλασικισμού, της επιστροφής δηλαδή στην τέχνη της αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης. Υπήρξε ένα από τα σπουδαιότερα κινήματα στην ιστορία της τέχνης, όσον αφορά την τεράστια γεωγραφική επέκταση του, αλλά και την απεικόνιση του σε όλες τις μορφές της τέχνης. Υπήρξε ένα πρωτοπόρο κίνημα που αμφισβήτησε την Αναγεννησιακή τέχνη και τοποθέτησε τα θεμέλια για να συμβεί η μεγάλη έκρηξη της σύγχρονης τέχνης, αγγίζοντας όλες τις μορφές της.

Ο Νταϊνβιντ Έργουιν αναφέρει «ο νεοκλασικισμός ήταν σαν τον Ιανό, το διπρόσωπο θεό της κλασικής εποχής, κοιτούσε πίσω αλλά και εμπρός».² Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του γερμανού αρχιτέκτονα Σίνκελ (Karl Friedrich Schinkel, 1781 – 1841), ο οποίος αν και υπήρξε οπαδός της Ελληνικής Αναβίωσης και τα έργα του³ προσέδωσαν το νεοκλασικό χαρακτήρα στο Βερολίνο, έχει χαρακτηριστεί ως «ο πλέον σημαντικός προάγγελος του μοντερνισμού». Ο Σίνκελ αν και υπήρξε «άνθρωπος του καιρού του» και δεν κατόρθωσε να ξεφύγει του κυρίαρχου πνεύματος της εποχής του, παρ' όλα αυτά υποστήριξε με πάθος τις μοντερνιστικές απόψεις του και το έργο του αποτελεί σημαντική κληρονομιά και απαραίτητο βοήθημα για τον σημερινό σχεδιασμό. Ο ίδιος έλεγε «....το πρακτικό, το ωφέλιμο, το κατάλληλο, πρέπει να αναχθεί σε κάλλος, αυτό είναι το καθήκον της αρχιτεκτονικής· αυτή η λέξη πρέπει να έχει ένα τέτοιο νόημα, αντιθέτως προς την απλή κατασκευή, η οποία ορίζει μόνον το κατάλληλο, το ισχυρό, το στερεό, το χρήσιμο, τα οποία δεν έχουν ακόμη εμπλουτισθεί με ένα στοιχείο κάλλους (...). Η αρχιτεκτονική

² Ντ. Έργουιν, Ό.π., 5.

³ Το κτίριο της Φρουράς (Neue Wache, 1810), το Αρχαιολογικό Μουσείο (Altesmuseum, 1832), η Όπερα (Konzerthaus, 1818 – 1821)

διαφοροποιείται από την κατασκευή, αφού διακρίνεται και ανυψούται, μέσω του αισθητικού συναισθήματος, υπεράνω της κατασκευής. Σε κάθε κατασκευή αναλογεί μια αρχιτεκτονική».⁴

Οι μελέτες και οι δημοσιεύσεις των επιστημόνων της εποχής έστρεψαν πάλι το ενδιαφέρον τους προς το αρχαίο κάλλος και καλλιέργησαν την αλλαγή αισθητικών προτιμήσεων⁵. Ο νέος κλασικισμός που πήρε στη συνέχεια το όνομα «νεοκλασικισμός», στηρίχθηκε στον πλούτο των γνώσεων της κλασικής αρχαιότητας και ενισχύθηκε μετά τις επιτυχίες ανασκαφές της Κνωσού (1738) και της Πομπηίας (1748) καθώς και τα έργα του Γερμανού ιστορικού τέχνης Βίνκελμαν (Johann Joachim Winckelmann, 1717 -1768) «Σκέψεις για τη μίμηση των ελληνικών έργων στη ζωγραφική και τη γλυπτική» (*Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst*) (1755) και «Ιστορία της Τέχνης της Αρχαιότητας» (*Geschichte der Kunst des Alterthums*) (1764), ο οποίος πρώτος αμφισβήτησε την καλλιτεχνική επιρροή των Ρωμαίων επί των Ελλήνων. Ο Βίνκελμαν αναφερόμενος στα ελληνικά γλυπτά περιγράφει το μεγαλείο της αρχαίας ελληνικής τέχνης με τη γνωστή του φράση «....ευγενής απλότητα, γαλήνιο μεγαλείο τόσο στη στάση όσο και στην έκφραση» και συνεχίζει «...Όπως ο βυθός της θάλασσας παραμένει ήρεμος ενώ η επιφάνεια είναι φουρτουνιασμένη, έτσι και η έκφραση στα πρόσωπα των ελληνικών αγαλμάτων κρύβει μέσα της μια μεγαλειώδη και δουλεμένη ψυχή».⁶ Κατά τον Βίνκελμαν η τελειότητα των έργων της ελληνικής τέχνης βασίζεται στο μεγαλείο της ψυχής, την ομορφιά των σωμάτων, τις ηθικές αξίες, την πολιτική αρετή, τη μελωδικότητα της γλώσσας και το κλίμα. Έτσι η κλασική αρχαιότητα γίνεται μέσα από το έργο του Βίνκελμαν διδακτική, οι μύθοι της ηθικοπλαστικοί, η αναφορά ηθική – αρχετυπική και οι Έλληνες ταυτίζονται με το αυθεντικό, τη φύση, τη διάνοια και την ελευθερία. Αυτή ήταν και η μεγαλύτερη συνεισφορά του στο γερμανικό φιλελληνισμό⁷.

⁴ Γ.Κ. Πατέστος, Καρλ Φρίντριχ Σίνκελ, ένας προάγγελος του μοντερνισμού, Εφημερίδα το Βήμα, 24/9/2000

⁵ Ντ. Έργουιν, Ό.π., 8.

⁶ J.J. Winckelmann, *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst*, 1755 - Kapitel 4, («Σκέψεις για τη μίμηση των ελληνικών έργων στη ζωγραφική και τη γλυπτική» – κεφάλαιο 4), μετάφραση: Βασιλική Αγγέλου, www.gutenberg.spiegel.de, Projekt Gutenberg.de

⁷ S.L. Marchand, *Down from Olympus Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750 – 1790*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1996, 7-16

Την ίδια χρονική περίοδο οι γερμανοί Γκαίτε (Johann Wolfgang Goethe, 1749 - 1832), Χέγκελ (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770 – 1831) και Σέλλινγκ (Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, 1755 – 1854) έκαναν στροφή προς την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και οι θεωρίες τους επηρέασαν τις αισθητικές και φιλοσοφικές αντιλήψεις της εποχής. Ο γερμανικός ιδεαλισμός, στον οποίο κυρίαρχο ρόλο παίζει η έννοια της ελευθερίας, θα στραφεί σε κεφαλαιώδη ζητήματα, όπως ο νους, το πνεύμα, το εγώ, το υποκείμενο, αποδίδοντας τους νέο περιεχόμενο στη μεταξύ τους διαλεκτική σχέση⁸ και θα αποτελέσει το ιδεολογικό πλαίσιο της νεόκοπης και αναγνωρισμένης επίσημα πλέον επιστήμης της Αισθητικής⁹. Ο Γκαίτε (Johann Wolfgang von Goethe, 1749 – 1832) και ο Σίλλερ (Johann Christoph Friedrich von Schiller, 1759 – 1805) επηρεασμένοι από το κίνημα «Θύελλα και Ορμή»¹⁰ (Sturm und Drang, 1765) και αμέσως μετά από τον Βίνκελμαν, και τις κυρίαρχες αρχαιοελληνικές κλασικιστικές αισθητικές αντιλήψεις της εποχής, διαμόρφωσαν το λεγόμενο κίνημα του Νεοκλασικισμού της Βαϊμάρης (1772 – 1805)¹¹.

Μέσα λοιπόν σε αυτό το πλαίσιο των πολυπληθών και ποικίλων οσμώσεων, ο προγενέστερος Κλασικισμός θα αποκτήσει μια νέα διάσταση περισσότερο ρομαντική, αλλά και πιο απαιτητική όσον αφορά τους συμβολισμούς της και θα μετουσιωθεί στο Νεοκλασικισμό. Ο μύθος του Έρωτα και της Ψυχής αποδίδει με συμβολισμούς την αισθητική – ιδεολογική ταυτότητα του νεοκλασικισμού και σύμφωνα με τον Jean Starobinski (Σταρομπίνσκι, 1920-), στο έργο του «Les

⁸ Γ. Βώκος, *Η στιγμή της ελευθερίας, Ο Φίχτε, ο Σέλλινγκ, ο Χέγκελ και τα κεφαλαιώδη ζητήματα του νοός, του πνεύματος, της συνείδησης, του εγώ και του υποκειμένου*, www.tovima.gr, 19/11/2000

⁹ Π. Παπανούτσος, *Αισθητική*, εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1976, σ 9. «Η Επιστήμη της Αισθητικής, αποτελεί τη φιλοσοφική Καλλολογία, την κριτική ενέργεια του φιλοσοφικού στοχασμού, καθώς αναγνωρίζει την Τέχνη ως υψηλή νόηση και προσπαθεί να εξηγήσει την ουσία του Καλού και της Τέχνης, καθώς και τις σχέσεις αυτής της λειτουργίας προς τις άλλες πνευματικές εκδηλώσεις».

¹⁰ Πρόκειται για ένα κίνημα πολιτικό και λογοτεχνικό που έλαβε χώρα στην απολυταρχική Γερμανία του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα. Το κίνημα αντιτιθέμενο στον ορθολογισμό του Διαφωτισμού και προαναγγέλοντας τον Ρομαντισμό, δίνει προτεραιότητα στα συναισθήματα και τα εξημμένα πάθη εις βάρος της λογικής και του ορθού λόγου και αποτελεί επανάσταση κατά της απολυταρχίας. Πηγή έμπνευσης των εκπροσώπων του αποτελούν τα ιδεώδη της Γαλλικής Επανάστασης, ελευθερία και ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ παράλληλα απορρίπτονται η αστική ζωή με τα συναφή επαγγέλματα, οι αστικές πεποιθήσεις και οι ηθικές αξίες..

Η ονομασία προέρχεται από το ομώνυμο θεατρικό έργο του Φρίντριχ Μαξιμίλιαν Κλίνγκερ (Friedrich Maximilian Klinger), *Sturm und Drang*.

¹¹ D. Watkin, *German Architecture and the classical ideal 1740-1840*, Thames & Hudson, London, 1987, 74-75. Ο νεοκλασικισμός της Βαϊμάρης (1772 – 1805) ένα κίνημα που έλαβε χώρα στη Γερμανία, εδραίωσε νέες αισθητικές αντιλήψεις και αξίες (οργανική ολότητα και αρμονία), βασιζόμενο σε μια σύνθεση ιδεών προερχόμενων από το Ρομαντισμό, τον Κλασικισμό και το Διαφωτισμό.

emblèmes de la Raison»¹², θα γνωρίσει εντυπωσιακή διάδοση. Και αυτό όχι μόνο γιατί δημιουργήθηκε η ανάγκη μιας ευαισθησίας πιο βαθειάς απέναντι στον Έρωτα, αλλά κυρίως γιατί η τέχνη, που επιζητούσε την επικοινωνία με τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, αισθάνθηκε την ανάγκη της αυτοαπεικόνισης μέσα από την αλληγορία και το έμβλημα.¹³

Η επανασύνδεση με τη «μυθική Ελλάδα» ήταν επίσης το όραμα των μετεπαναστατικών χρόνων στη Γαλλία, όπου ο νεοκλασικισμός, συμβιώνοντας με το κίνημα του ρομαντισμού, έστρεφε τη σκέψη ενός μεγάλου αριθμού διανοουμένων στο δημοκρατικό πρότυπο της αρχαίας Αθήνας, αλλά και στους σύγχρονους, για την εποχή, σκληρούς απελευθερωτικούς αγώνες της υπόδουλης Ελλάδος. Ο Σατωβριάνδος στο έργο του *«Ιστορικό, πολιτικό και ηθικό δοκίμιο περί των αρχαίων και σύγχρονων επαναστάσεων θεωρούμενων σε σχέση με τη Γαλλική Επανάσταση»* αναφέρει «...πρέπει μόνο να παραδεχτούμε, ότι οι ελληνικές επαναστάσεις επηρέασαν ακόμη και τους πιο άγριους λαούς...»¹⁴. Το 1789, τη χρονιά που ξέσπασε η Γαλλική Επανάσταση, τα θέματα που υπερτερούσαν ήταν εμπνευσμένα από την αρχαία Ελλάδα, τη Ρώμη και την «Ελληνική Αναβίωση». Μετά το μπαρόκ, το ροκοκό και τη βασιλική τυραννία, οι άνθρωποι της Επανάστασης ήθελαν να ταυτίζονται με τους ελεύθερους πολίτες μιας νέας Αθήνας. «*Η απελευθέρωση των Εθνών*» της Γαλλικής Επανάστασης έστρεψε ολόκληρη την Ευρώπη στην αρχαία ελληνική σκέψη και προπάντων στη φιλοσοφία του Πλάτωνα και των Νεοπλατωνικών. Ο Νεοκλασικισμός ήταν κατ' ουσία μια κοινωνική επανάσταση ενάντια στο μπαρόκ, την αριστοκρατία και το παλαιό καθεστώς (Ancien Régime) και επεδίωξε τη μετάδοση των αισθητικών αρχών που πηγάζουν από την πίστη στην αρμονία της φύσης, στη λογική και στην αντανάκλαση της ηθικής διαύγειας, της απλότητας, της κάθαρσης.

¹² J. Starobinski, *Les emblèmes de la Raison*, Εκδόσεις Flammarion, 1973. Στο έργο του αυτό ο ιστορικός και θεωρητικός της λογοτεχνίας Σταρομπίνσκι αναθεωρεί μερικές από τις πιο τυπικές όψεις της κουλτούρας της γαλλικής επανάστασης εξετάζοντας τις μέσα στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού νεοκλασικισμού. (Πηγή: www.gallimard.fr, Μετάφραση: Βασιλική Αγγέλου)

¹³ Ν. Λοϊζίδη, άρθρο *Η θαυρατική ταυτότητα της νέας Ελλάδας*, tovima.gr, 2/07/2000.

¹⁴ F.R. Chateaubriand, *Essai historique, politique et moral sur les revolutions anciennes et modernes, considerées dans leur rapport avec le Révolution française*, Edition: J. Deboffe, Londres, 1797, 222, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας (Bibliothèque Nationale de France, Μετάφραση: Βασιλική Αγγέλου).

Ο Νταίβιντ Έργουν, στο έργο του *Νεοκλασικισμός*¹⁵ αναφέρει ότι στην ιστορία του νεοκλασικισμού μπορούμε να διακρίνουμε τρεις φάσεις:

Η πρώτη, 1750 – 1790, είναι η εποχή της Μεγάλης Περιήγησης, η οποία ουσιαστικά έθεσε τις βάσεις για την παιδεία καλλιτεχνών, συγγραφέων και αριστοκρατών. Η Περιήγηση γίνεται κοινωνικό φαινόμενο και αποτελεί μέρος της εκπαίδευσης της αριστοκρατίας, κυρίως της βρετανικής, που τελειώνοντας το πανεπιστήμιο, κάνει για ένα χρόνο το «Μεγάλο Γύρο» (Le Grand Tour), ο οποίος περιλαμβάνει αρχικά την Ιταλία, και από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα την Ελλάδα, τη Μικρά Ασία, δηλαδή την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι Ευρωπαίοι μέσω των περιηγητών, που εκτός από Άγγλοι, είναι και Γάλλοι: Λαμαρτίνος (Alphonse Marie Louis de Prat de Lamartine, 1790 – 1869), Σατωβριάνδος (François-René vicomte de Chateaubriand, 1768-1848), Πουκεβίλ (Pouqueville François Charles Hugues Laurent, 1770 -1838) και Γερμανοί, γνώρισαν τους αρχαιολογικούς χώρους και αγάπησαν τους κλασικούς ρυθμούς, βάζοντας έτσι τα θεμέλια μιας νέας επιστήμης, της Αρχαιολογίας.

Γνωστοί αρχιτέκτονες εκείνης της εποχής που ασπάστηκαν νωρίς τον νεοκλασικισμό ήταν στη Γαλλία ο Ζακ-Ζερμαίν Σουφλό (Jacques – Germain Soufflot, 1713 – 1780), έργο του ο ναός της Αγίας Γενεβιέβης (Saint-Geneviève) στο Παρίσι, μετέπειτα Πάνθεον (Panthéon)¹⁶, ο Κλωντ-Νικολά Λεντού (Claude – Nicolas Ledoux, 1736 - 1806), έργο του τα βασιλικά αλατωρυχεία του Αρκ-ε-Σενάν¹⁷ (Saline royale, Arc – et – Senans), που περιελάμβανε τη δημιουργία της ιδανικής πόλης, που παρείχε τις ιδανικές συνθήκες για παραγωγική εργασία και διαβίωση και

¹⁵ **Ντ. Έργουν**, *Νεοκλασικισμός*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999, 6-10

¹⁶ Ο ναός της Αγίας Γενεβιέβης (Saint – Geneviève), πρώιμο δείγμα νεοκλασικής ναοδομίας, χτίστηκε το 1790, αμέσως μετά την επανάσταση κατά παραγγελία του Λουδοβίκου XV, σε σχήμα «ελληνικού σταυρού», με ογκώδη είσοδο από κίονες κορινθιακού ρυθμού και τριπλό θόλο και το 1791 μετατράπηκε σε Μουσείο επιφανών αντρών και προστέθηκε στην είσοδο του η επιγραφή «Στους μεγάλους άντρες της, η ευγνωμονούσα πατρίδα».

Πηγή: Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας (Bibliothèque Nationale de France)

www.bnf.les.essentiels/litterature.soufflot

¹⁷ Τα βασιλικά αλατωρυχεία του Αρκ – ε – Σενάν σχεδιάστηκαν κατά παραγγελία του Λουδοβίκου XV δέκα χρόνια πριν την επανάσταση από τον Κλώντ – Νικολά Λεντού, ο οποίος τοποθετεί τα νεοκλασικά κτίρια επεξεργασίας του αλατιού και τις κατοικίες των εργαζομένων πάνω σε ένα κυκλικό τόξο διαμέτρου 370 μ., δημιουργώντας την ιδανική πόλη που οι κάτοικοι της δεν χρειάζονταν να εγκαταλείψουν μετά το πέρας του ωραρίου τους. Το 1895 κλείνουν τα αλατωρυχεία και ο οικισμός εγκαταλείπεται: καταστροφικές ζημιές στον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, καταφύγιο Ισπανών, καταυλισμός τσιγγάνων και μόνο το 1980 μετατρέπεται σε πολιτιστικό κέντρο.

Πηγή: *Εφημερίδα Le Monde*, Arc – et – Senans cultive l' utopie, ημ. 8/8/2014

ο Μπουλέ (Etienne–Louis Boullée, 1728-1799), με την πρόταση του για το κενοτάφιο του Ισαάκ Νεύτωνα (1784)¹⁸. Ο πιο γνωστός αρχιτέκτονας στην Βρετανία ο Άνταμ (Robert Adam, 1728 – 1792)¹⁹, ο οποίος μετά την περιήγηση του στην Ιταλία σχεδίασε και διακόσμησε πολλές κατοικίες γαιοκτημόνων, όπως το Σάουν Χάουζ (Syon House, Middlesex 1762 -69), το Σάλτραμ Χάουζ (Saltram

¹⁸ Το 1785 ο Λουδοβίκος XVI αποφασίζει να απομακρύνει από την πόλη για λόγους υγιεινής τα νεκροταφεία, γεγονός που οδηγεί σε μια αναθεώρηση της τυπολογίας της κοιμητηριακής αρχιτεκτονικής. Το πάθος για την αρχαιολογία και η εκλαϊκευση των επιστημών και ειδικά της αστρονομίας, οδηγεί τον Μπουλέ στο να χρησιμοποιήσει στην αρχιτεκτονική πρωτογενείς γεωμετρικές φόρμες, όπως σφαίρες και πυραμίδες. Εμπνευσμένος από τα αιγυπτιακά μνημεία σχεδιάζει μια σειρά κενοταφίων, στα οποία δεν αναπαύεται κανένα σώμα, και τάφους. Στα έργα του παίζει με τις φόρμες και χρησιμοποιεί αναλογίες που αψηφούν τη φθορά του χρόνου. Η θεωρία του Μπουλέ στηρίζεται στο δόγμα του Λοκ και του Κοντιγιάκ, σύμφωνα με το οποίο όλες οι γνώσεις μας προέρχονται από τις αισθήσεις. Οι φόρμες του είναι απλές και λείες και τοποθετούν τον άνθρωπο απέναντι στην παντοδύναμη φύση.

Το κενοτάφιο του Νεύτωνα (πέθανε το 1727), ένα οικοδόμημα σφαιρικού σχήματος, δεν υλοποιήθηκε ποτέ, και αποτέλεσε φόρο τιμής σε μια εμβληματική φιγούρα του Διαφωτισμού. Εκείνη την εποχή άνοιξε για το κοινό η Αίθουσα της Βασιλικής Βιβλιοθήκης με εκθέματα τις τεράστιες υδρογείους σφαίρες του Κορονέλλι, φτιαγμένες για τον Λουδοβίκο XIV. Η υδρόγειος σφαίρα σε συνδυασμό με το αερόστατο, έγινε το σχήμα της μόδας, η γνωστή «σφαιρομανία» (“globomanie”) της εποχής. Εκτός όμως από αυτή την εμμονή της εποχής ο Μπουλέ ενδιαφέρεται για τις ιδιότητες του σχήματος της σφαίρας που βοηθούν στην προφανή αντίληψη του σώματος. Η κανονικότητα, η συμμετρία και η ποικιλία του σχήματος εμποδίζουν κάθε οπτική αλλοίωση και προσφέρεται στο ανθρώπινο βλέμμα σαν μια τελειότητα εξαιρετικής ομορφιάς. Ο Μπουλέ σχεδίασε για το κενοτάφιο του Νεύτωνα μια υδρόγειο σφαίρα ύψους 150μ που περικλείεται εξωτερικά από δυο μεγάλους κυκλικούς περίβολους δένδροφυτευμένους με εκατοντάδες κυπαρίσσια, το εσωτερικό βυθισμένο στο σκοτάδι ενός έναστρου ουρανού και στο σημείο που η σφαίρα εφάπτεται με τη γη ήταν τοποθετημένη η μικρή σαρκοφάγος του Νεύτωνα. Το έργο αυτό είναι εμπνευσμένο από τις ηλιοκεντρικές θεωρίες του Κοπέρνικου και το εξωτερικό κέλυφος με τα κυπαρίσσια παραπέμπει στο Μαυσωλείο του Αύγουστου στη Ρώμη. Η ποιητική επιθυμία του Μπουλέ ήταν να περιτυλίξει τον Νεύτωνα με την ανακάλυψη του συμβολίζοντας έτσι τη λάμψη της διάνοιας του στον πυρήνα της γης. Η ιδέα μια κυκλικής αίθουσας που αναπαριστά τον έναστρο ουρανό δεν είναι καινούργια, την έχουμε ξαναδεί στα ρωμαϊκά πλανητάρια, αλλά και σε έναστρους ημισφαιρικούς θόλους από τον 7^ο μ.Χ. αιώνα. Η πρωτοτυπία του Μπουλέ έγκειται στο συμβολικό συσχετισμό του σφαιριόσχημου ταφικού μνημείου με τον αστρονόμο, καθώς και στην πρωτοτυπία του τολμηρού αυτού αρχιτεκτονικού ευρήματος και στην αισθησιοκρατική αντίληψη της αρχιτεκτονικής.

Πηγή: Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας

(Bibliothèque Nationale de France) www.expositions.bnf.fr/boullée

¹⁹ Ο Άνταμ μετατρέπει το συντηρητικό Παλλαντιανό Νεοκλασικισμό (Ρωμαϊκός κλασικισμός που αναβίωσε τον 16^ο αιώνα από τον ιταλό αρχιτέκτονα Andrea Palladio) σε φωτεινό, ανάλαφρο, κομψό στυλ που πήρε το όνομα του. Σχεδιάζει πολλά δημόσια κτίρια, κυρίως στο Λονδίνο, και πολλές ιδιωτικές κατοικίες πλουσίων. Το 1754 και ξεκινά την περιήγηση του στην Ευρώπη: Βρυξέλλες, Παρίσι (όπου ενημερώνεται για τις νέες τάσεις), Ρωμαϊκές πόλεις της Ν. Γαλλίας (Αρλ, Νιμ, Μονπελιέ), Γένοβα, Φλωρεντία (όπου έρχεται σε επαφή με όλα τα αρχαία ρωμαϊκά μνημεία και τον Πιρανέζι) για να καταλήξει στις Δαλματικές Ακτές (όπου καταγράφει και μελετάει τα ερείπια του Παλατιού του Διοκλητιανού και εκδίδει το βιβλίο «Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia», 1764) για να επιστρέψει το 1758 στο Λονδίνο έχοντας εντυπώσει στις Ρωμαϊκές Αρχαιότητες. Πηγή: **Encyclopaedia Britannica**, λήμμα **Adam Robert**

House, Plympton, Plymouth) δημιουργώντας το «Ρυθμό Άνταμ» («Adam Style»)²⁰ και στην Ιταλία ο Πιρανέζι (Giovanni Battista Piranesi, 1720 – 1778)²¹.

Στη δεύτερη φάση από το 1790 ως το 1830, σύμφωνα με τον Έργουιν, εμφανίζεται ένας νεοκλασικισμός πιο αυστηρός και περισσότερο προσκολλημένος στην αρχαία Ελλάδα, αντί στη Ρώμη. Οι πιο εξέχουσες μορφές στην αρχιτεκτονική είναι ο Σόουν (John Soane, 1753 – 1837)²² στη Βρετανία και ο Σίνκελ (Karl Friedrich Schinkel, 1781 – 1841) στη Γερμανία, που δημιούργησε το σύγχρονο Βερολίνο, προσδίδοντας στην πόλη το νεοκλασικό της χαρακτήρα. Ο νεοκλασικισμός έχει όμως μεγάλη επίδραση στις Ηνωμένες Πολιτείες, στις Βρετανικές αποικίες των Ινδιών και της Αυστραλίας και επηρεάζει το πρώιμο βιομηχανικό ντιζάιν. Είναι ο ρυθμός που λάτρεψαν οι νεοσυσταθείσες δημοκρατίες, όπως για παράδειγμα οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, οι οποίες μόλις απέκτησαν την ανεξαρτησία τους από τη Βρετανία, το 1783, άρχισαν να χτίζουν τα αρχηγεία των πολιτειών τους σε νεοκλασικό στυλ. Ιδεολογικά τους πρότυπα ήταν τα δημοκρατικά ιδεώδη της αρχαίας Ρώμης και συνεπώς τα πρώτα διοικητήρια ονομάστηκαν Καπιτώλια, από τον Καπιτωλίνο Λόφο της Ρώμης, και χτίστηκαν σύμφωνα με τις αρχές της κλασικής αρχιτεκτονικής, όπως το Καπιτώλιο της Ουάσιγκτον (1793 -1811)²³ και ο Λευκός Οίκος.

Στη Γαλλία επίσης κατά τη διάρκεια των χρόνων της Πρώτης Γαλλικής Αυτοκρατορίας του Ναπολέοντα, αμέσως μετά τη Γαλλική Επανάσταση ξεκινάει ένα πολιτικό αρχιτεκτονικό πρόγραμμα θεμελίωσης, αλλά και αλλαγής χρήσης κτιρίων, με σαφείς αρχαιοελληνικές αναφορές. Είναι η εποχή που θεμελιώνεται η Αψίδα του

²⁰ Το «Στυλ Άνταμ» περιλαμβάνει κλασικά ρωμαϊκά διακοσμητικά μοτίβα (πλαισιωμένα μετάλλια, αγγεία, τεφροδόχοι και τρίποδα, αραβουργήματα ειλητάρια αμπέλου, σφίγγες, γρύπες, νύμφες που χορεύουν), παραστάδες, ζωγραφικοί διάκοσμοι σε παστέλ χρώματα

²¹ Ιταλός συντάκτης, χαράκτης, αρχιτέκτονας, θεωρητικός της τέχνης. Οι διαδεδομένες εκτυπώσεις του που απεικονίζουν τα κτίρια της κλασικής Ρώμης συνέβαλαν σημαντικά στη φήμη της Ρώμης, στην ανάπτυξη της κλασικής αρχαιολογίας και στο νεοκλασικό κίνημα στην τέχνη. Οι εκτυπώσεις του «Ρωμαϊκές Αρχαιότητες», «Απόψεις της Ρώμης», «Απόψεις των ελληνικών ναών στην Ποσειδωνία» αποτελούν τις πιο πρωτότυπες και εντυπωσιακές αρχιτεκτονικές αναπαραστάσεις.

Πηγή: **Encyclopaedia Britannica**, λήμμα **Piranesi Giovanni Battista**

²² Τα πιο γνωστά του έργα είναι η Τράπεζα της Αγγλίας (Bank of England), η Dulwich Picture Gallery και η κατοικία του που έχει μετατραπεί σε Μουσείο (Sir John Soane's Museum)

²³ Το κτήριο σχεδιάστηκε από τον Γουίλιαμ Θόρτον και ήταν εμπνευσμένο από τη δυτική πρόσοψη του Λούβρου και το Πάνθεον.

Θριάμβου (1806 – 1836)²⁴, η εκκλησία της Αγίας- Γενεβιέβης μετατρέπεται σε Πάνθεον. Στο ίδιο πλαίσιο της «πολιτικής αρχιτεκτονικής» το Λούβρο αμέσως μετά τη Γαλλική Επανάσταση το 1793 μετατρέπεται από αμυντικό φρούριο σε «Κεντρικό Μουσείο των Τεχνών», για να μετονομαστεί σε «Μουσείο της Δημοκρατίας» και μετά «Γαλλικό Μουσείο». Κατά κάποιο τρόπο λοιπόν νομιμοποιείται η χρήση της τέχνης από την πολιτική.

Η τελευταία φάση του νεοκλασικισμού διαρκεί από το 1830 ως σήμερα. Χωρίς να αποτελεί την κυρίαρχη τάση συνέχισε να ασκεί μεγάλη επιρροή, από τα γλυπτά στο Κρύσταλ Πάλας το 1851, τη Βαλχάλα στο Ρέγκενσμπουργκ, μέχρι την αρχιτεκτονική του Γ' Ράιχ.²⁵

Ο Λουδοβίκος Α' της Βαυαρίας (Ludwig I, 1786 -1868), πατέρας του Όθωνα (Friedrich Ludwig von Wittelsbach, 1815 – 1867), πρώτου βασιλιά της Ελλάδας (1832 -1864) υπήρξε μεγάλος λάτρης του κλασικισμού και του αρχαίου ελληνικού πνεύματος και εξαιρετικός γνώστης της ελληνικής αρχαιότητας. Σημαντικό στοιχείο στα χαρακτηριστικά του Λουδοβίκου, που επηρέασαν και την μετέπειτα πολιτισμική πορεία του νεοσύστατου ελληνικού βασιλείου αποτελεί «ο θαυμασμός που έτρεφε για τον γλύπτη Antonio Canova (1757-1822), του οποίου το γνωστό σύμπλεγμα «Έρως και Ψυχή» θα μπορούσε να θεωρηθεί το μελαγχολικό απόγειο μιας ενεκπλήρωτης ταύτισης με το πνεύμα της αρχαιότητας»²⁶. Η επιθυμία του να φτιάξει το Μόναχο «Αθήνα επί του Ίσσαρος», τον καθιστά κύριο εκφραστή του Νεοκλασικισμού στο πολιτικό στερέωμα. Οικοδόμησε στο Μόναχο δημόσια κτίρια όπως η Γλυπτοθήκη (1816-1830), τα Προπύλαια (1846-1862), η Ruhmeshalle(1843-1853), που διαμόρφωσαν την αισθητική – ιδεολογική παιδεία πολλών Γερμανών αρχιτεκτόνων, όπως ο Σίνκελ και ο Κλέντσε, οι οποίοι ασπάστηκαν τον νεοκλασικισμό αναζητώντας μέσω του μέτρου και της αρμονίας τις υψηλές ηθικές αξίες του αρχαίου ελληνικού πνεύματος.

Έτσι όταν ο Όθωνας έφτασε στην Αθήνα οι Βαυαροί αρχιτέκτονες που τον συνόδευαν επηρεασμένοι από τη γερμανική στροφή προς την ελληνική αρχαιότητα, ήταν ήδη μνημένοι ιδεολογικά και αισθητικά στο νεοκλασικισμό.

²⁴ Η Αψίδα του Θριάμβου χτίστηκε για να θυμίζει τις νίκες των Γαλλικών Ενόπλων Δυνάμεων και αποτελεί μέχρι σήμερα το εθνικό – μνημείο σύμβολο της γαλλικής φιλοπατρίας

²⁵ Ντ. Έργουιν, *Νεοκλασικισμός*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999, 9-10

²⁶ Ν. Λοϊζίδη, άρθρο *Η βαυαρική ταυτότητα της νέας Ελλάδας*, *tonima.gr*, 2/07/2000.

1.2. ΤΟΠΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΒΙΩΣΗ

Ένα ιαμβικό απόσπασμα από την «Ελεγεία της Αθήνας» του Μητροπολίτη Μιχαήλ Ακομινάτου του Χωνιάτη²⁷, είναι το μοναδικό φιλολογικό τεκμήριο ενός Αθηναίου του μεσαίωνα. Είναι ένας θρήνος για την παρακμή του μεγαλείου, «το αποχαιρετιστήριο άσμα του τελευταίου κλασικού διανοούμενου Έλληνα, του τελευταίου Αθηναίου, από την πόλη του Περικλή», όπως το ονόμασε ο Γρηγορόβιος. Το απόσπασμα περιγράφει μια πόλη – φάντασμα από την οποία έχουν μείνει μόνο παλιοί θρύλοι και άδειο τοπίο.

«.....Ο έρωτας για την Αθήνα με τους θρύλους τους παλιούς

έγραψε τούτα δω, παίζοντας με τις σκιές,

δροσίζοντας ξανά τη ζεστασιά του πόθου.

Κι αλίμονο αφού πουθενά πια δε φαίνεται

η περίφημη πόλη, που χρόνος πολλές την

έθαψε βαθιά μέσα στη λήθη κι άφησε 'μένα

άτεχνα να παθιάζομαι με των ερωτόληπτων το πάθος

σαν τους ανόητους αυτούς που δεν τους ήταν μπορετό να δουν του πόθου τους

τις αληθινές θεές και βλέπουν μόνον

τα είδωλά τους και παρηγορούν με τα λόγια

των ερώτων τη φλόγα.

Κι εγώ ο δυστυχής σαν άλλος Ιξίων, ερωτευμένος

με την Αθηνά, όπως εκείνος με την Ήρα,

που αγκάλιασε το είδωλό της από σύννεφο.

Αλίμονο! Πόσο υποφέρω μ' αυτά που λέω και γράφω.

²⁷ Ο Μιχαήλ Ακομινάτος ο Χωνιάτης, ο πρεσβύτερος αδερφός του χρονικογράφου Νικήτα Χωνιάτη, ανέβηκε στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Αθήνας το 1178 σε ηλικία 38 ετών, επί βασιλείας Μανουήλ Κομνηνού. Καταγόταν από τις Χώνες της Φρυγίας που ονομάζονταν Κολοσσαί την εποχή του Ηροδότου και του Ξενοφώντα. Στη βασιλεύουσα ο Ακομινάτος έζησε και σπούδασε σε μια εποχή που η βασιλεύουσα διατηρούσε όλη της την αίγλη σαν έδρα αυτοκρατόρων, των αρχιερέων και των μεγάλων του έθνους σχολών. Σε αντίθεση με όλα αυτά ήταν η παρηκμασμένη Αθήνα του ΙΒ' αιώνα που με νεκρική σιγή και ευτέλεια είχε αποβάλει κάθε μεγαλείο. Ο Μιχαήλ Ακομινάτος βρήκε λοιπόν άσυλο στη φαντασία του που εκφράζεται σ' αυτό το ποίημα, του οποίου σώθηκε μόνο το προοίμιο.

*Στην Αθήνα κατοικώ κι Αθήνα δεν βλέπω, αλλά
σκόνη λυπητερή και άδεια μακαριότητα.
Που ' ναι τα μεγαλεία σου γενναιόκαρδη πόλη;
Άφαντα γίναν όλα και κατάλληλα για μύθους,
δίκες, δικαστές, βήματα ρητόρων, ψηφίσματα, νόμοι,
η βουλή, τα πανηγύρια και οι στρατηγίες,
οι μάχες σε στεριά και θάλασσα,
χάθηκε η Μούσα η ξακουστή, του λόγου η δύναμη
κι η δόξα της Αθήνας πάει κι αυτή,
ουτ' ίχνος πια δεν έμεινε να δεις.
Συγχωρεμένος λοιπόν που αφού δεν βλέπω
των Αθηναίων την ξακουστή την πόλη,
το φάντασμα της έστησα εδώ ζωγραφιστό. »*

(Εκ Μιχαήλ Ακομινάτου του Χωνιάτου τα ΣΩΖΟΜΕΝΑ, τόμος Α', 1879)²⁸

Αμέσως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, τελειώνει και η ηγεμονία των Φράγκων στην Αθήνα. Το 1458 μ. Χ. παραδίδει ο τελευταίος ηγεμόνας Δούκας Acciajoli την Ακρόπολη στον Τούρκο πασά Ομάρ και έτσι αρχίζει η δεύτερη σκοτεινή περίοδος της Αθήνας, μια περίοδος όπου σχεδόν την εξαφάνισε από τον ορίζοντα του Δυτικού κόσμου κι έκανε το Γερμανό ελληνιστή Μαρτίνο Κρούσιο (Martin Crusius 1526 – 1607) να διερωτηθεί αν υπήρχε ακόμη Αθήνα²⁹.

Πέρασε άλλος ένας αιώνας για να αποκτήσει η Δύση μια πρώτη εικόνα της Αθήνας, έστω και αρχαιολογικής σημασίας, από τις ταξιδιωτικές περιγραφές διπλωματών και κληρικών. Ο Ιησουίτης μοναχός Babin, από τη Σμύρνη, σε συνεργασία με Καπουτσίνους και Ιησουίτες μοναχούς, σχεδίασαν μεταξύ του 1645 και 1668 το πρώτο σχέδιο των Αθηνών. Ένας φλαμανδός σχεδιαστής έκανε τα πρώτα σχέδια του Παρθενώνα για το Γάλλο πρέσβη στην Αθήνα, Μαρκήσιο de Nointel, το χειμώνα του 1674 - 1675 και ο Ιταλός Corneglio Magni έγραψε τις ταξιδιωτικές του εντυπώσεις. Ένα χρόνο αργότερα ο Γάλλος Guillet εξέδωσε το βιβλίο του για την παλιά και νέα Αθήνα, με βάση την εργασία του Babin. Ο γιατρός Σπόν από τη Λυών , δημοσίευσε την εργασία του Babin το 1674 και το 1676 εμφανίστηκε στην Αθήνα

²⁸ **H.H. Russack**, *Αρχιτέκτονες της Νεοκλασικής Αθήνας*, Εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα 1967, 11-12.

²⁹ **H.H. Russack**, *ό.π.*, 14-15.

συνοδευόμενος από τους Άγγλους Sir George Wheler και Vernon, και η επιτόπια μελέτη τους υπήρξε η πρώτη ερευνητική εργασία για τη νεώτερη Ελλάδα³⁰.

Το 16^ο, 17^ο αιώνα και με αποκορύφωμα τον 18^ο αιώνα καθιερώνεται από νεαρούς βρετανούς η εποχή της Μεγάλης Περιήγησης. Η Περιήγηση γίνεται κοινωνικό φαινόμενο και αποτελεί μέρος της εκπαίδευσης της αριστοκρατίας, κυρίως της βρετανικής, που τελειώνοντας το πανεπιστήμιο, κάνει το «Μεγάλο Γύρο», «The Grand Tour», ο οποίος περιλαμβάνει τόπους όπου γεννήθηκαν αρχαίοι πολιτισμοί. Τα ταξίδια αυτά είχαν κυρίως βιωματικό χαρακτήρα και αποτελούσαν την προέκταση της κλασικής παιδείας των γόνων αριστοκρατικών οικογενειών. Η Φλωρεντία, η Βιέννη, η Ρώμη, το Παρίσι, η Βενετία αποτελούσαν τους μεγάλους σταθμούς της ευρωπαϊκής κουλτούρας και δευτερευόντως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ρωσία και η Μικρά Ασία. Γνωστοί περιηγητές είναι οι Άγγλοι: Ουίλιαμ Γκούντισον (William Goodison ή Goodisson, 1785-1836)³¹ και Ουίλιαμ Μάρτιν Ληκ, (William Martin Leake, 1777-1860)³², με μεγάλο συγγραφικό έργο, οι Γάλλοι: Πιερ Μπελόν (Pierre Belon, 1517-1564),³³ Φρανσουά Πουκεβίλλ (François Charles Hugues Laurent Pouqueville, 1770-1838)³⁴, Σατωβριάνδος (François-Auguste-René, vicomte de Chateaubriand, 1768-1848)³⁵, ο τούρκος χρονογράφος και περιηγητής Εβλιγιά

³⁰ H.H. Russack, Ό. π., 16-17.

³¹ Έργο του *Μια Ιστορική και Τοπογραφική πραγματεία περί των νήσων Κερκύρας, Λευκάδος, Κεφαλληνίας, Ιθάκης και Ζακύνθου, μετά σημειώσεων περί του χαρακτήρος, των τρόπων και εθίμων των Επτανήσιων*, Λονδίνο, 1822.

³² Έργα του που αναφέρονται στην Ελλάδα είναι: *Έρευναι εν Ελλάδι* (1804), *Τοπογραφία Αθηνών*, (Topography of Athens, 1821), *Περιήγησις εις Μικράν Ασίαν* (Journal of a Tour in Asia Minor, 1824), *Τα κυριότερα αιγυπτιακά μνημεία του Βρετανικού Μουσείου*, 1827, *Περιήγησις εις Πελοπόννησον* (Travels in the Morea, 1835), *Περιήγησις εις Βόρειον Ελλάδα* (Travels in Northern Greece, 1835), *Οι δήμοι της Αττικής*, 1840, *Περί της νήσου Κω*, 1843, *Τοπογραφία των Αθηνών*, 1844, *Πελοποννησιακά* (Peloponnesiaca, 1846).

³³ *Les observations de plusieurs singularités & choses memorables trouvées en Grèce, Asie, Judee, Egypte, Arabie & autres pays étranges en trois livres*, 1553.

³⁴ Το συγγραφικό του έργο περιλαμβάνει αφηγήσεις των περιηγήσεων του στην Ελλάδα και μεγάλη χαρτογραφία: *Ταξίδια εις Μωρέα, Κωνσταντινούπολιν, Αλβανίαν και πολλά άλλα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τα έτη 1798-1801* (Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie et dans plusieurs autres parties de l'Empire ottoman pendant les années 1798-1801 Paris, 1805), *Ταξίδιον εις Ελλάδα* (Voyage de la Grèce, Paris, 1826 -1827), *Carte de la partie méridionale de la Grèce moderne*, Dressée principalement sur les mémoires de M. Pouqueville, membre de l'Institut, et appuyé sur les observations astronomiques de M. Gauttier, 1827, *Carte de la partie septentrionale de la Grèce moderne*, Dressée principalement sur les mémoires de M. Pouqueville, membre de l'Institut, et appuyé sur les observations astronomiques de M. Gauttier, 1827. Ο Πουκεβίλλ τιμήθηκε από τον βασιλιά Όθωνα για τη συνεισφορά του στο ελληνικό κράτος με το παράσημο του τάγματος του Σωτήρος.

³⁵ *Essai historique, politique et moral sur les révolutions anciennes et modernes, considérées dans leurs rapports avec la Révolution française* (Ιστορικό, πολιτικό και ηθικό δοκίμιο περί των παλαιών και

Τσελεμπή (Ewliya Celebi, 1611 – 1684)³⁶ και αργότερα ο γαλλοελβετός φωτογράφος Μπουασονά (Frederic Boissonnas, 1858-1946).

Ο Φρανσουά Πουκεβίλ με τα έργα του περιγράφοντας τα ήθη και έθιμα των κατοίκων του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, συνέδεσε το όνομά του με την περίοδο αυτή της ελληνικής ιστορίας. Στον τάφο του, που βρίσκεται στο Κοιμητήριο Μοντπαρνάς στο Παρίσι έχει χαραχθεί το ακόλουθο δίγλωσσο επίγραμμα (στα ελληνικά και τα γαλλικά): «Με τα γραπτά του συνέβαλε δυναμικά στην επιστροφή της αρχαίας τους ιθαγένειας, στους καταπιεσμένους Έλληνες».

Ο Chateaubriand στο έργο του «*Itinéraire de Paris à Jerusalem, et de Jerusalem à Paris: en allant par la Grèce et revenant par l' Egypte, la Barbarie et l' Espagne*», αναφέρει «Οι Έλληνες δεν διακρίθηκαν μόνο για τις θέσεις που επέλεγαν για τα κτίρια τους, αλλά και για την αρχιτεκτονική αυτών των ίδιων των κτιρίων. Τα περισσότερα ακρωτήρια της Πελοποννήσου, της Αττικής, της Ιωνίας και των νησιών του αρχιπελάγους, χαρακτηρίστηκαν από ναούς, τρόπαια ή τάφους. Τα μνημεία αυτά, που περιβάλλονται από δάση και βράχους, ορατά σε όλες τις εκφάνσεις του φωτός άλλες φορές περικυκλωμένα από σύννεφα και κεραυνούς, και κάποιες άλλες φωτισμένα από το φεγγάρι, από τη δύση του ηλίου ή από την ανατολή, χάρισαν στις ακτές της Ελλάδας απaráμιλλη ομορφιά: η γη περίτεχνα στολισμένη εμφανίστηκε στα μάτια του βαρκάρη με τη μορφή της γριάς Κυβέλης, στεφανωμένη και καθισμένη στην όχθη του ποταμού, να διατάζει το γιο της τον Ποσειδώνα να εξαπλώσει τους στόλους του, τη δύναμη του » και συνεχίζει «Ωστόσο, αυτό το θέαμα ήταν μελαγχολικό, καθώς προσπαθούσα να βρω παρηγοριά ανάμεσα στα ερείπια. Γύρω μου τάφοι, σιωπή, καταστροφή, θάνατος ή κάποιοι Έλληνες ναυτικοί που είχαν αποκοιμηθεί χωρίς έννοιες, χωρίς σκέψεις, πάνω τα συντρίμια της Ελλάδας ... δεν θα εγκατέλειπα ποτέ

συγχρόνων επαναστάσεων, θεωρουμένων σε σχέση με την γαλλική Επανάσταση, Λονδίνο, 1797), *Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris, en allant par la Grèce et revenant par l'Égypte, la Barbarie et l'Espagne* (Οδοιπορικό από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ και από την Ιερουσαλήμ στο Παρίσι, κατά την μετάβαση μέσω Ελλάδος και κατά την επιστροφή μέσω Αιγύπτου, Μπαρμπαριάς και Ισπανίας, 1811 κ.α.

³⁶ Οι γραπτές του εντυπώσεις συγκεντρώθηκαν σε ένα δεκάτομο έργο, το *Σεγιαχατναμέ* - «Βιβλίο των ταξιδιών» (*Seyahatnâme*) ή σύμφωνα με το χειρόγραφο της Βιέννης Χρονικό του περιηγητή (*Tarikh-i Seyyah*). Εκεί περιλαμβάνονται εντυπώσεις από ταξίδια του στον ελλαδικό χώρο, τη Βαλκανική, την Αυστρία, τη Βόρειο Αφρική, την Ανατολία, την Περσία και το Κάιρο.

αυτή την ιερή γη: το Πνεύμα γεμάτο από τα περασμένα μεγαλεία και το σημερινό ξεπεσμό, συνθέτα ξανά το τοπίο που πλήγωνε τα μάτια μου»³⁷.

Η Αθήνα στις αρχές του ΙΘ' αιώνα και μέχρι την Ελληνική Επανάσταση ήταν μια κωμόπολη 10.000 κατοίκων. Στις 25 Απριλίου 1821 οι Αθηναίοι ξεσηκώθηκαν και οι Τούρκοι κλείστηκαν στην Ακρόπολη. Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου ο πασάς Ομέρ Βρυώνης έρχεται να ελευθερώσει τους πολιορκημένους Τούρκους από την Ακρόπολη και μαζί με τον Ομέρ μπέη κατέλαβαν την Αθήνα, έκαψαν και λεηλάτησαν εκκλησίες και σπίτια. Έτσι οι χριστιανοί αναγκάστηκαν να καταφύγουν στα κοντινά νησιά του Αργοσαρωνικού. Τον Ιούνιο του 1822 ο Ομέρ Βρυώνης λόγω επιδημιών και έλλειψης νερού απέσυρε τη φρουρά του από την Ακρόπολη και αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει. Οι Τούρκοι επανέκτησαν την Αθήνα προκαλώντας μεγάλες ζημιές στις εγκαταλειμμένες κατοικίες, τους κήπους, τα κτήματα και η πόλη μετατράπηκε σε σωρούς ερειπίων. Οι εχθροπραξίες κράτησαν μέχρι το 1829, οπότε

³⁷ Ο D. Bonnefon, στο έργο του *Les écrivains modernes de la France*, 1880, γράφει στην περίληψη του *Οδοιπορικού από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ*, του *François-René de Chateaubriand* (1811) «Περίληψη: *Οδοιπορικό από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ*, του *François-René de Chateaubriand* (1811) Τον Ιούλιο του 1806 ο Chateaubriand απέπλευσε για την Ανατολή. Επισκέφθηκε αρχικά την Ελλάδα, που η φλογερή φαντασία του τον έκανε να τη βλέπει συχνά με πιο ιδανικά χρώματα, απ' ό,τι ήταν πραγματικά. Οι μεγάλες αναμνήσεις της κλασικής αρχαιότητας αναβιώνουν σε κάθε σελίδα του βιβλίου του, και θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί ότι σε αυτό το ταξίδι, αναζητούσε λιγότερο τα γραφικά τοπία και τα αρχαία ερείπια απ' ό,τι την ευκαιρία να κάνει μια επιτόπια αναφορά στα καλύτερα κομμάτια του Ομήρου, του Βιργίλιου και του Τάσσιου με τα οποία είχε γαλουχηθεί. Ο Ταϋγκετος, η Πίνδος, ο Ευρώτας η Σπάρτη, ο Γρανικός τον κάνουν να ξεσπά σε κραυγές λογοτεχνικού ενθουσιασμού. Μερικά όμορφα επιτηδευμένα κομμάτια ξεχωρίζουν εδώ και εκεί στις πιο απλές σελίδες του έργου του, που γεμίζουν με προσωπικές εντυπώσεις και καθημερινές περιπέτειες, μεταξύ των οποίων οι πιο ζωηρές αφορούν στις στερήσεις των Ελλήνων και στην καταπίεση των Τούρκων. Αυτή η καταπίεση, για την οποία συχνά παραπονείται στον εαυτό του, του χαλάει διαρκώς την αγαλλίαση που ψάχνει να βρει στα ερείπια του αρχαίου ελληνικού μεγαλείου. Τινάζοντας με λύπη αυτή την ευγενή σκόνη, ήθελε να κοιτάξει προσεκτικά το βάρβαρο κολοσσό τον οποίο και περιηγήθηκε τόσο: μπήκε στα βάθη της Τουρκίας, στη συνέχεια κατευθύνθηκε προς την Αίγυπτο και τελικά έφτασε στην Παλαιστίνη, όπου βρήκε, εντυπωμένο, όπως και στην Ελλάδα, το στίγμα του ισλαμισμού. Ο επιφανής ταξιδιώτης ατένισε μελαγχολικά για κάποιο χρονικό διάστημα την ιερή γύμνια της Ιερουσαλήμ, τους λόφους της, το στεγνό ποτάμι της, και ήθελε να συλλέξει λίγες σταγόνες αυτού του ποταμού, που αργότερα χρησιμοποιήθηκαν στο βάπτισμα του Δούκα του Μπορντό. Από αυτό το υψηλό σημείο της διαδρομής του, πήγε στην ξηρά στην αφρικανική παραλία, στη συνέχεια, τελικά επέστρεψε από την Ισπανία, το Μάιο 1807. Η αφήγηση ακολουθεί τη σειρά του ταξιδιού.

Αυτό το βιβλίο, το οποίο αντικατοπτρίζει όλες τις εντυπώσεις του συγγραφέα ως ταξιδιώτη, ως άνθρωπο των γραμμάτων, και κυρίως ως βασιλόφρονα και ως χριστιανού είναι ότι πιο φυσικό έχει βγει από την πένα του Chateaubriand.»

Πηγή: www.salon-litteraire.com

και τόλμησαν οι Αθηναίοι να γυρίσουν στα σπίτια τους. Σ' αυτούς προστέθηκαν μέτοικοι από την επαρχία και κάποιοι Ευρωπαίοι³⁸.

Το 1831 ο Ιωάννης Καποδίστριας επισκέπτεται την Αθήνα συνοδευόμενος από δυο νεαρούς αρχιτέκτονες τον Κλεάνθη και Σάουμπερ και γράφει «μόλις έκανα μια περιοδείαν εις την Ακρόπολη και την Αθήνα, πρόκειται για σωρούς ερειπίων που ανάμεσα τους ξεπροβάλλουν θαυμαστά υπολείμματα αρχαιοτήτων». Αμέσως μετά οι δυο αρχιτέκτονες αρχίζουν την «καταγραφήν και καταμέτρησιν της πόλεως των Αθηνών κατά διαταγήν της κυβερνήσεως». Ο τελευταίος διοικητής του φρουρίου της Ακρόπολης, ο Βαυαρός αξιωματικός Νέζερ, που το παρέλαβε από του Τούρκους το 1833 περιέγραψε στις αναμνήσεις του την Αθήνα της εποχής. «Αμέσως μετά τον ελαιώνα που σκιάζει τον Ιλισσό, πρόβαλλε η Ακρόπολη και γύρω από αυτήν η πόλη. Οι καλύβες ήταν όλες χαμηλοτάβανες και κατασκευασμένες πρόχειρα από υλικά κατεδάφισης και για τα ευρωπαϊκά πρότυπα η Αθήνα, που περιβαλλόταν από ένα τείχος πασσάλων, δύσκολα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί πόλη. Οι πύλες εισόδου της ήταν : της Ελευσίνας, που οδηγούσε κατευθείαν στην αγορά, των Πατησίων, των Πέντε Αδελφών προς τη Κηφισιά, ακριβώς εκεί που αργότερα κτίστηκε η δεξιά πτέρυγα των ανακτόρων, επίσης η Πύλη του Αδριανού από την εποχή των Ρωμαίων και η Πύλη του Φαλήρου προς δυσμάς, κοντά στην Ακρόπολη. Μεταξύ των Πυλών της Ελευσίνας και των Πέντε Αδελφών δεν υπήρχε κανένας τοίχος, αλλά μια μεγάλη έκταση εν μέρει καλλιεργημένη. Η ίδια η πόλη ήταν ένας σωρός ερειπίων και μόνον η αγορά είχε κανονικό δρόμο. Επίσης μια οδός υπήρχε κοντά στην εκκλησία της Καπνικαρέας και άλλη μια στους πρόποδες της Ακρόπολης κοντά στους κίονες της Αρχαίας Αγοράς και το στύλο του Αιόλου (Αέρηδες). Στον πειφερειακό δρόμο γύρω από την Ακρόπολη υπήρχαν μερικά σπίτια. Όποιος ήθελε να πάρει το δρόμο για την Πλάκα, έπρεπε να επιχωθεί από ερείπια σπιτιών, που υποχρέωναν τον περιηγητή να τα σκαρφαλώνει. Το λαμπρό και ιοστεφές άστυ που ήταν κάποτε η Αθήνα, δεν ήταν πια παρά ένας γιγάντιος σωρός ερειπίων, μια άμορφη φαιόχρους μάζα από μπάζα και σκόνη απ' όπου ξεφύτρωναν μερικές δεκάδες φοινικιές και κυπαρίσσια, που είχαν επιβιώσει της καταστροφής»³⁹.

³⁸ H.H. Russack, Ό. π., 20-22.

³⁹ H.H. Russack, ό. π., 22.

Οι Γάλλοι περιηγητές Μισό (Joseph François Michaud, 1767 - 1839) και Πουζουλά (Baptistin Poujoulat, 1809-1884), επισκεπτόμενοι την Ελλάδα, συνέκριναν το κατεστραμμένο τοπίο που έβλεπαν στο ταξίδι τους στην Αθήνα το 1830-1831 με τις ειδυλλιακές περιγραφές των Chateaubriand και Pouqueville «*Τότε που επισκέφθηκε ο κ. Chateaubriand, το 1806, την πόλη του Περικλέους, κάθε σπίτι είχε και τον κήπο του με τις πορτοκαλιές του και τις ελιές του και σε ορισμένα, μάλιστα, σπίτια δεν τους έλειπε τίποτα ούτε από νοικοκυροσύνη ούτε από καλαισθησία. Οι κάτοικοι των Αθηνών του φάνηκαν χαρούμενοι και ικανοποιημένοι. Παρ' όλα αυτά οι ταξιδιώτες οδύρονταν για την τύχη που είχε βρει την πόλη της Αθηνάς.[...] Το πτηνό της Αθηνάς δεν είναι παρά σύμβολο της σιωπηρής ερήμωσης και μοναξιάς....*»⁴⁰.

Οι Ευρωπαίοι μέσω των περιηγητών γνώρισαν τους αρχαιολογικούς χώρους της Ελλάδος. Τα κείμενα με τις γλαφυρές περιγραφές, οι σχεδόν φωτογραφικές γκραβούρες, τα χαρακτηριστικά, οι χάρτες και αργότερα οι φωτογραφίες έδωσαν σάρκα και οστά στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Οι περιηγητές γίνονται ταυτόχρονα συγγραφείς, γεωγράφοι, χαρτογράφοι, αρχαιολόγοι και λαογράφοι, ανάλογα με τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντα τους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της εταιρείας Dilletanti⁴¹, η οποία αφενός προώθησε, ενέπνευσε και πραγματοποίησε τις σημαντικότερες αρχαιολογικές αποστολές (1765-1846) στον ελληνικό χώρο, δημοσιεύοντας στη συνέχεια σε μνημειώδεις εκδόσεις τα πορίσματα αυτών, και αφετέρου συνετέλεσε στην εδραίωση του ευρωπαϊκού κλασικισμού του 18^{ου} αιώνα και στο να αποκτήσει το ευρωπαϊκό κοινό μία πλήρη εικόνα της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής. Το σωτήριο όμως για την πρόοδο της αρχαιολογικής επιστήμης αυτό έργο της Εταιρείας δεν απέβη πάντοτε σωτήριο για τις ίδιες τις αρχαιότητες. Οι συμμετέχοντες -στο πνεύμα της αρχαιολατρίας-αρχαιοθηρίας της εποχής- επιδόθηκαν και στη λεία αρχαιοτήτων, καταστροφική για τα ίδια τα μνημεία⁴². Πολλοί από τους περιηγητές, ανασύρουν αρχαιολογικούς θησαυρούς ή απλώς τους αφαιρούν και τους διοχετεύουν σε χώρες του εξωτερικού με αποκορύφωμα τον Έλγιν και τα γλυπτά του

⁴⁰ **J.-Fr. Michaud & B. Poujoulat**, *Correspondance d' Orient 1830-1831*, Ducollet Παρίσι, 1833-3, 147,176 (Μετάφραση από το πρωτότυπο: Βασιλική Αγγέλου), Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας(Bibliothèque Nationale de France).

⁴¹ Η Εταιρεία των Dilletanti, των Ερασιτεχνών, μία από τις πολλές λέσχες της βρετανικής αριστοκρατίας, ιδρύθηκε το 1732 με σκοπό την επαφή των μελών της, που είχαν ιδιαίτερη κλίση και αγάπη για τις τέχνες.

⁴² **Ι. Βιγγοπούλου**, *Ο ελληνικός κόσμος μέσα από το βλέμμα των περιηγητών (15^{ος} – 20^{ος} αιώνας)*, Ανθολόγιο από τη Συλλογή του Δημητρίου Κοντομηνά, εισαγωγή Βιγγοπούλου Ιόλη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2005, 76

Παρθενώνα. Οι περισσότεροι όμως περιηγητές χαρακτηρίζονται από φιλελληνική διάθεση: στα άδεια τοπία βλέπουν την αρχαία Ελλάδα και σε αρνητικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων, όπως η πονηριά, τους απογόνους του Οδυσσέα.⁴³

Η πολιτική βία, που προκλήθηκε από τη δολοφονία του Καποδίστρια (1831) και η αρνητική εντύπωση που αποκόμισαν ο Όθωνας και η Αντιβασιλεία⁴⁴ με την άφιξη τους στο Ναύπλιο το 1833, άνοιξαν το θέμα για τη μεταφορά της πρωτεύουσας σε άλλη πόλη. Η επιλογή όμως της νέας πρωτεύουσας δεν ήταν εύκολη υπόθεση καθώς πολλά δημόσια κτίρια είχαν πρόσφατα ανεγερθεί με έξοδα της κυβέρνησης και πολλών ιδιωτών. Ωστόσο πολλές πόλεις με σαφή επιχειρήματα διεκδικούν τα πρωτεία. Η εφημερίδα «Αθηνά» στο φύλλο της στις 27 Μαΐου 1833 αναφέρει:

«Και αι δυο ελληνικαί εφημερίδες έγραψαν ήδη πολλά περί της μελλούσης καθέδρας της κυβερνήσεως..... Η Κόρινθος και η Αθήνα φιλονεικούνται ως ο αρμοδιώτερος τόπος της Ελληνικής καθέδρας. Ολίγοι θέλουν να αποδώσουν την τιμήν ταύτην κ' εις το Άργος. Ανίσως φαντάσματα αρχαιολογίας ή μυθολογίας έπρεπε να ληφθούν εις σκέψιν δια την ανέγερσιν των καθεδρών των βασιλείων, αι Αθήναι βέβαια έπρεπε να προτιμηθούν εις την Ελλάδα.....»

Υπάρχει και η άποψη ότι η Κόρινθος κυριαρχεί έναντι της Αθήνας, όσον αφορά την γεωγραφική, εμπορική της θέση, τις μορφολογικές και κλιματολογικές αλλαγές, κριτήρια που προσφέρουν εμπορικά, οικονομικά ακόμη και ψυχολογικά οφέλη. Αυτή η άποψη αναπτύσσεται με σαφή επιχειρήματα σε ένα εκτενές άρθρο της εφημερίδας «Αθηνά» στις 27 Μαΐου 1833 :

⁴³ Γ. Τόλιας, Οι περιηγητές του 19^{ου} αιώνα «επέμεναν ελληνικά», www.enet.gr, 12/8/2010

⁴⁴ Γκ-Λ. Μάουρερ, (1835) Ο ελληνικός λαός – Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834, Χαϊδελμβέργη, μετάφραση Όλγας Ρομπάκη, Εδόσεις Τολίδη, Αθήνα 1976.

«Ο Maurer παρατήρησε ότι τα δέντρα στην περιοχή του Ναυπλίου είχαν εξαφανιστεί.... Τις πρώτες μέρες, μάλιστα, από μακριά φαίνονταν καπνοί από σπίτια που ακόμα σιγοκαίγονταν. Δεν υπήρχε λιθοστρωμένος δρόμος και οι περισσότεροι δρόμοι ήταν στενοί σε σημείο που δεν ήταν δυνατόν να περάσει άμαξα..... Έξω από την πόλη και γύρω από το Παλαμήδι δεν υπήρχε «ίχνος δρόμου»..... Η Πλατεία των Πλατάνων ήταν γεμάτη από πέτρες και χώματα από τα γκρεμισμένα σπίτια..... Το δίκτυο του υδραγωγείου από το Άργος στο Ναύπλιο ήταν γεμάτο τρύπες και ανοίγματα, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται σε διάφορα σημεία λιμνάζοντα νερά. Τελματωμένα ελώδη νερά βρίσκονταν και στην τάφρο του περιτειχίσματος. Τα οχυρωματικά έργα και ο ναύσταθμος ήταν κατερειπωμένα..... Τα οικήματα που είχαν ετοιμαστεί για να τους δεχθούν, ήταν σε απερίγραπτη κατάσταση. Την πρώτη μέρα της άφιξης της Αντιβασιλείας το οίκημα που είχε ετοιμαστεί για τον Maurer δεν διέθετε «ούτε κάθισμα, ούτε τραπέζι, ούτε κονδυλοφόρον, ούτε μελάνι» και αναγκάστηκε να γράψει με μολύβι ακουμπώντας πάνω στον τοίχο του δωματίου» 20-65.

«Ο Θουκιδίδης μας βεβαιώνει, ότι ενώ εις τους βαρβάρους χρόνους της Ελλάδος αι τρεις επικρατέστεραι φυλαί κατετρώγοντο μεταξύ των και κατεσπάρατταν η μια τον τύπον της άλλης. Η Αττική ως παράμερος ή απόκεντρος και ως ευτελής δια την ακαρπίαν της παραμελήθη από την τριπλήν εκείνην ακρίδα. Η ησυχία εκείνη, την οποίαν η Αττική απήλαυσε πολλούς χρόνους, έθεσε τα πρώτα θεμέλια της βιομηχανίας, του πολιτισμού και της πολιτικής ισχύος, την οποίαν έπειτα ανέπτυξαν οι Αθηναίοι επί του περσικού πολέμου και μετά ταύτα. Το παράδειγμα τούτο ανανέωσε προ ολίγου η Ύδρα και άλλαι δυο νήσοι της Ελλάδος, τα οποίας ευλόγως ημπορεί τις να ονομάση βράχους. Επειδή οι κατακτηταί των Ελλήνων εκατοίκησαν όλους τους ευφόρους τόπους, πολλοί φεύγοντες την τυραννίαν τούτων έστησαν την κατοικία των επί των τριών τούτων βράχων. Η ένδεια και η αφορία του τόπου τους έκανε τολμηρούς.... Είναι λοιπόν εύλογον, είναι πολιτικόν να έλθη μετά πολλούς αιώνας νέα κυβέρνησις και να προτιμήση δια την καθέδραν της τον βράχον της Ύδρας, διότι εδοξάσθη εις τον δέκατον ένατον αιώνα; Η Κόρινθος είναι αληθινόν κέντρον του Ελληνικού Βασιλείου.... Η κεντρικότης της καθέδρας είναι μάλιστα αναγκαία εις εν' αρτιπαγές βασίλειον. Από το κέντρον της Κορίνθου η κυβέρνησις μας δύναται να αποκρίνεται εις εικοσιτέσσερας σχεδόν ώρας με τα κυριώτερα της επικρατείας μέρη.....»⁴⁵

.....Οι στίχοι του Αθηναίου Σοφοκλέους και ο ακρωτηριασμένος Παρθενών ημπορούν να διασκεδάσουν την αργίαν τινών οκνηρών, αλλά δεν αυξάνουν το δημόσιον ταμείον.....

Εις την βάρβαρον εξουσίαν, υπό την οποίαν εστέναζεν αιώνας ολόκληρους η Ελλάς, δεν ημπορούσε βέβαια να έχει κανεν είδος βιομηχανίας.....Δεν μένει λοιπόν εις αυτήν ειμή ο πρόχειρος άλλος πόρος του εμπορίου. Η γεωγραφική θέση της Κορίνθου είναι προσφορωτάτη δι' αυτό.....

Ο επισιτισμός ή η προμήθεια της καθέδρας είναι μια των σημαντικών αναγκών της κυβερνήσεως, δεν αρκεί η αφθονία των τροφίμων αλλά απαιτείται και η ευθηνία αυτών.... Ποίας ευκολίας της προμήθειας ταύτης προσφέρουν αι Αθήναι; Η ξηρά γη των , ολίγον σκαπτόμενη, είναι πέτρα πορώδης. Η εύφορος Εύβοια, φερούμενη των αναγκαίων εις καλλιέργειαν χειρών, απέχει προσέτι πολύ δια την δια θαλάσσης μετακόμισιν. Και αυτή η θάλασσα είναι άγονος και στείρα πάσης αλιείας. Η δε

⁴⁵ Αθηνά, Εφημερίς Πολιτική Φιλολογική και Εμπορική, έτος Β', αρ. 118, τ. 1, 27 Μαΐου 1833, 466 – 467, Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων

Κόρινθος είναι και αυτή καθ' εαυτήν εύφορος, και μάλιστα δέχεται δια των θαλασσών της τα προϊόντα της Στερεάς και της Πελοποννήσου από τέσσερα διάφορα μέρη.... Έκαστος Έλλην δύναται να μετακομίζη εκεί ευκόλως και με ολίγα έξοδα τα προϊόντα του.

.....Η κεντρικότης της Κορίνθου είναι τόσο μεγάλη, ως και αυτής της Ανατολικής Ελλάδος αι επαρχίαι, όλαι εκτός της Αττικής είναι πλησιέστεραι της Κορίνθου παρά των Αθηνών αίτινες ερριμέναι εις το μακρόν ακρωτήριο της Αττικής, είναι απόκεντροι και προς αυτήν την Ανατολικήν Ελλάδα. Όλαι λοιπόν αι επαρχίαι της Ελλάδος ημπορούν ευλόγως να περιμένουν από την κεντρικήν καθέδραν της Κορίνθου ασφαλεστέραν και πληρεστέραν την ακριβή διακαιοσύνην του βασιλέως και την πατρικὴν αὐτοῦ κατά των καταχρήσεων κηδεμονίαν.

.....Είναι άραγε αναγκαίο να ομιλήσωμεν και δια την διαφοράν της γεωγραφικῆς θέσεως των δύο τούτων πόλεων; Ποία σύγκρισις μπορεί να υποτεθῇ μεταξύ της τερπνῆς τοποθεσίας της Κορίνθου, ήτις υψουμένη ομαλώς, ανοίγει τόσον λαμπρόν ορίζοντα προς τα δύο της θαλάσσης, έχουσα αμφοτέρωθεν και τας δύο ξηράς; Αι δε Αθήναι αποκλεισμέναι πάντοθεν από τα βουνά και τους συχνούς λόφους, ή μάλλον βράχους της περιορίζουν την όρασιν και στενοχωρούν την ψυχὴν του ανθρώπου.

....Η γη της Κορίνθου, εύφορος και πλουσία, προσφέρει τόσας ωραιότητας,όση ευτέλειαν και ισχνότητα φέρει η ξηρά και άκαρπος Αττική. Ενόσω επικρατούν αι καύσεις του καλοκαιρίου οι άνεμοι των δυο θαλασσών της πρώτης πόλεως διαδέχονται τακτικώς εις τον άλλον και δροσίζουν αυτήν και όλα τα πέριξ εις τεταγμένας ώρας της ημέρας. Αι δε Αθήναι, μη έχουσαι κόλπον και απέχουσαι αρκετά από τη θάλασσαν, δεν ημπορούν να απολαμβάνουν τα καλά του δροσιστικού αέρος, τον οποίον η κοινή συνήθεια ονομάζει εμβάτην. Οι ετήσιοι μάλιστα άνεμοι , οίτινες επικρατούν κυρίως το καλοκαίρι, διαβαίνοντες από ξηράς έως να φτάσουν εις την Αττικήν, έρχονται φλογιστικοί και πνιγηροί... ενώ εις την Κόρινθον, διερχόμενοι δια της θαλάσσης, αναψύχουν την ατμόσφαιραν της.

Εν τοσούτω όσοι προκαλούν την καθέδραν εις τας Αθήνας θέλουν.....να μας δώσουν αντί καθέδρας πλουσίας, λαμπράς και εμπορικής την ευτελή και άγονον

Αττικήν, την οποίαν όλος ο ελληνικός κόσμος, διδαγμένος από πολυχρόνιον επανάστασιν και όχι από αρχαιολογικά φαντάσματα, αποκρούει ομοθυμαδόν.»⁴⁶

Η ίδια εφημερίδα αναφέρει σχετικά με την επιλογή της Αθήνας ως πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους:

«Οι προτιμώντες τας Αθήνας επαινούν το υγιεινόν της Αττικής κλίμα, την ωραιότητα του τόπου, την ύπαρξιν πόλεως αξιολόγου και αρκετού πλήθους κατοίκων, την γειτνίασιν του Πειραιώς και την καρποφόρων ελαιώνων και ενύδρων αγρών πεδιάδα, πράγματα απαιτούμενα εις την προμήθευσιν των αναγκαίων μιας πόλεως πολυανθρώπου.

Μέμφονται εξεναντίας τον βλαβερόν αέρα της Κορίνθου, τον χλευασμόν της πόλεως, την ολιγότητα των ανθρώπων, την έλλειψιν υδάτων αρκετών δια την ευφορίαν των κήπων, τα μεγάλα έξοδα δια την αποκατάστασιν των λιμένων, το κινδυνώδες του Κορινθιακού κόλπου και την δυσκολίαν της διασκάψεως του Ισθμού, την οποίαν και οι παλαιοί επαραίτησαν, μολονότι είχαν πλείονα μέσα.Ας αφήσωσι τον φθόνον, ας μην αποβλέπωσιν εις μικράς και προσωρινάς ωφελείας, ας έχωσιν πάντοτε προ οφθαλμών το μέλλον και τον σκοπόν των, του τις να αποκατασταθεί η παλαιά της Ελλάδος ακμή, όχι μόνον κατά τα παλιά της ονόματα, αλλά και κατά την παλαιάν της ύπαρξιν.

Ποιαν δε ήθελεν επιθυμίσει ο τωόντι Έλλην δια μητρόπολιν της πατρίδος του, εις την οποίαν εστηρίζεται η πολιτική δύναμις της και από την οποίαν απορρέει η ελευθερία και ισονομία, η παιδεία και ευτυχία τους έθνους της; την Κόρινθον γνωστήν εις τους παλαιούς δια την ασελγίαν και μαλακότητά της; ή τα Αθήνας, πόλις η οποία υπήρξεν πραγματικώς μήτηρ των σοφοτάτων νομοθετών, των γενναιοτάτων στρατηγών και των κορυφαίων πάσης επιστήμης και τέχνης, εν συντόμω των πλέων καλητέρων πολιτών;

Η Ελλάς είναι μικρά και δεν δύναται να υπερέχει κατά την φυσική της δύναμιν ή πλουσιότητα από τας πλειτέρας του κόσμου επικρατείας, αλλ' ουδέ να εξομοιωθή ακόμη με αυτάς. Ας γείνη λοιπόν υπέροχος και ας ευδοκιμήση κατ' ευνομίαν και

⁴⁶ **Αθηνά**, φ 118, 27 Μαΐου 1833, έτος Β', τ.1 466-467, Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων

παιδείαν. Τοιούτος ήταν ο σκοπός των αρχαίων, τούτον πρέπει και οι νεώτεροι να προβάλλωσιν...

Ποιος από μας δεν αισθάνεται την δύναμιν της αναμνήσεως εις την καρδίαν του; Η τοιαύτη ανάμνησις των λαμπρών προγόνων παρεκίνησε τους Έλληνας εις τον αγώνα, τους Φιλέλληνας εις την βοήθειαν. Αυτή προ πάντων διεγείρει ζήλον και άμιλλαν, και γίνεται τοιουτρόπως η τροφίς της αρετής. Αλλά που ήθελεν είσθαι ισχυροτέρα η ανάμνησις αύτη, παρά εις τύπον, όπου εξούσαν εκείνοι, οίτινες με τα έργα και τα συγγράματα των εφώτισαν πάσαν την οικουμένην, και όπου έως τώρα απέμειναν ωραιότερα παρ' αλλαχού λείψανα της θαυμαστής λαμπρότητος των αρχαίων αιώνων; Συμφέρον λοιπόν είναι της κυβερνήσεως να θεμελιώση την καθέδραν εις εκείνον τον τόπον, όπου ημπορεί να ελπίζη από την σπουδήν και ενέργεια των πολιτών της τους καλλίφους καρπούς και δια τον οποίον η Ελλάς θέλει λαβη αξιοτέραν θέσιν μεταξύ των επικρατειών του κόσμου....Εμπορικάς πόλεις ημπορεί το κράτος να έχει περισσοτέρας, η δε καθέδρα δύναται να μεγαλυνθή και χωρίς του εμπορίου...αι Αθήναι πρέπει να ενθουσιάζουν κάθε άνθρωπον νουνεχή και ευαίσθητον. Τόσον είναι το κάλλος των περιχώρων, το ψυχαγωγικόν του αέρος και το φαιδρόν και εύδιον του ουρανού, και τόσα της αρχαιότητος ερείπια εσώθησαν, ώστε και σήμερον ακόμη με όλην την χαλασμένην της πόλεως κατάστασινεν μέρει τουλάχιστον αληθεύει η κρίσις ενός παλαιού συγγραφέως, ότι όστις δεν επιθυμεί να ίδη τας Αθήνας, είναι μωρός

Το να υψωθή πάλιν η πόλις αύτη και να γίνη κέντρον της Κυβερνήσεως και της παιδείας, των εθνικών συνελύσεων και εορτών πρέπει να είναι ο πόθος των Ελλήνων, καθώς είναι και η ευχή του φωτισμένου κόσμου. Είθε η μοίρα να μας αξιώση, να περάσωμεν εκεί την ζωήν μας, και να συμμιχθή η κόνις μας με την των αθανάτων θεμελιωτών της αληθινής του πνεύματος καλλιιεργείας και της γνήσιας αρετής.»⁴⁷

Η απόφαση να μεταφερθεί η πρωτεύουσα από το Ναύπλιο, που διέθετε αναπτυγμένη εμπορική κίνηση και διοικητικά κτίρια στην επαρχιακή Αθήνα δεν ήταν βέβαια ομόφωνη και φάνταζε για την εποχή παράλογη. Ωστόσο στις 18 Σεπτεμβρίου 1834 υπογράφηκε το Βασιλικό Διάταγμα για τη μεταφορά της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Η Αθήνα αναδείχτηκε σε **Βασιλική καθέδρα** και **πρωτεύουσα** του νεοσύστατου ελληνικού κράτους και η ίδρυση της αποτέλεσε την τελευταία ίδρυση πρωτεύουσας στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα. Ο

⁴⁷ **Αθηνά**, φ 118, 27 Μαΐου 1833, έτος Β', τ.1 466-467, Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων

τόπος υπήρχε , το μόνο που έλειπε ήταν η αναβίωση του. Ο σχεδιασμός της νέας Αθήνας έπρεπε να λάβει υπόψη του, όχι μόνο τις απαιτήσεις μιας σύγχρονης ευρωπαϊκής πρωτεύουσας, αλλά και την τεράστια αξία της πολιτιστικής της κληρονομιάς. Η αναγέννηση της Αθήνας ήταν ένα ζήτημα που απασχόλησε αλλά και ενέπνευσε αρχιτέκτονες, καλλιτέχνες, πολεοδόμους, θεωρητικούς, πολιτικούς, Έλληνες και ξένους, καθώς και Έλληνες της Διασποράς, οι οποίοι εξελίχθηκαν σε μεγάλους ευεργέτες χρηματοδοτώντας το όραμα μιας νέας πατρίδας με ένδοξο παρελθόν.

«Οποιαδήποτε επέμβαση στην Αθήνα είναι υπόθεση της ευρωπαϊκής τέχνης και κατά κάποιο τρόπο οφείλει να λογοδοτήσει κανείς γι' αυτή σε ολόκληρη την Ευρώπη. (...) Η σύλληψη του σχεδίου οφείλει να έχει ως γνώμονα την ιδέα της ιστορικότητας και της ποιητικότητας και να είναι σύμφωνη με την ιστορική εξέλιξη τόσο της αρχαίας όσο και της σημερινής ένδοξης πόλης των Αθηνών.(...) Αλήθεια, όπως είναι σήμερα η χώρα, μου φαίνεται ότι δεν χρειάζονται οι πολλοί άλλοι θετικοί και υλικοί λόγοι για να αποτρέψουν κάθε σκέψη για μια άλλη πρωτεύουσα της Ελλάδος. Το 'όνομα' και μόνο Αθήνα οικοδομεί την πόλη και της χαρίζει την τέταρτη εποχή της. Η Αθήνα θα παρέμενε για τον κόσμο της Ελλάδας πρωτεύουσα, ακόμη και αν ανεκήρυσσε κανείς πρωτεύουσα μian άλλη πόλη»⁴⁸.

Ο Georg Ludwig von Maurer, μέλος της Βαυαρικής Αντιβασιλείας, στην αναλυτική του μελέτη με τίτλο *«Ο Ελληνικός Λαός»* που δημοσιεύτηκε το 1835, περιγράφει τα γεγονότα που οδήγησαν στη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα και φαίνεται ότι η επιλογή της Αθήνας ήταν μια απόφαση πολιτική που νομιμοποιούσε και ισχυροποιούσε τον Όθωνα και τη βαυαρική Αντιβασιλεία στα μάτια όλης της Ευρώπης *«Αλλά υπέρ της Αθήνας συνηγορούσαν όλες εκείνες οι αναμνήσεις για τον αττικό πολιτισμό, για τις τέχνες, για τις επιστήμες, για την αθάνατη πολεμική της δόξα.[...] Ποιος βασιλιάς θα μπορούσε να διαλέξει άλλη έδρα για την Κυβέρνηση του, τη στιγμή που έχει στα χέρια του την πνευματική έδρα του κόσμου;»⁴⁹*

⁴⁸ Απόσπασμα του Leo von Klenze, *Aphoristische Bemerkungen gesammelt auf seiner Reise nach Griechenland, Berlin 1838*, όπως παρατίθεται στο παράρτημα του βιβλίου της **Μπασιτά Ε.**, *Αθήνα 1834-1896 Νεοκλασική Πολεοδομία & Ελληνική Εθνική Συνείδηση*, Libro, Αθήνα 2008 μετάφραση του αποσπάσματος Μπίρης Κ. 420-422.

⁴⁹ **Γκ-Λ. Μάουρερ, (1835) Ο ελληνικός λαός – Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834**, Χαϊδελμβέργη, μετάφραση Όλγας Ρομπάκη, Εδόσεις Τολίδη, Αθήνα, 1976, 477.

Οι Σταμάτιος Κλεάνθης (1802 – 1862) και Έντουαρντ Σάουμπερτ (Eduard Schaubert, 1804 – 1860), συμφοιτητές στο Πολυτεχνείο του Βερολίνου, συνέταξαν το «Πρώτο Πολεοδομικό Σχέδιο της πόλης των Αθηνών» ακολουθώντας τα πρότυπα του νεοκλασικισμού. Ο Σταμάτης Κλεάνθης έγραφε σε επιστολή του το 1836, το Πρώτο Πολεοδομικό Σχέδιο της πόλης των Αθηνών πρέπει να είναι *«εφάμιλλον της αρχαίας δόξης και λαμπρότητος της πόλεως ταύτης, και άξιον του αιώνος εις τον οποίον ζώμεν»*⁵⁰. Έχοντας στο μυαλό τους μια νέα πόλη με ένδοξο παρελθόν και ευρωπαϊκό μέλλον χάραξαν μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα, φαρδείς λεωφόρους και πλατείες, καθόρισαν τη θέση των δημοσίων κτιρίων και έκαναν πρόβλεψη για ένα μεγάλο αρχαιολογικό χώρο γύρω από την Ακρόπολη. Σχεδίασαν μια πόλη ευρύχωρη, υπολογίζοντας σε ανάπτυξη γύρω στους 40-50.000 κατοίκους, όταν μετά την επανάσταση η πόλη αριθμούσε μόλις τους 6.000. Κάθε σπίτι είχε δική του αυλή ή κήπο και κάθε οικοδομικό τετράγωνο 10-15 σπίτια με συνολικό αριθμό τα 160 τετράγωνα. Το σχέδιο των Κλεάνθη – Σάουμπερτ προέβλεπε τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής κλασικιστικής πόλης βασισμένη στις αρχές του απολυταρχισμού, με επίκεντρο τα Ανάκτορα⁵¹, προσαρμοσμένη όμως στο αττικό τοπίο και το μεσογειακό τρόπο ζωής, με τα ακόλουθα κύρια σημεία:

α) τα Ανάκτορα (προτείνοντας ως θέση την πλατεία Ομονοίας) να αποτελούν το κέντρο της πόλης και από εκεί να εκτείνονται ακτινωτά οι κυριότερες οδικές αρτηρίες, σχεδιάζοντας δηλαδή, το επονομαζόμενο *patte d' oie* (πόδι της χήνας)⁵² βασισμένο στα πρότυπα κλασικιστικών πόλεων όπως η Πετρούπολη, οι Βερσαλλίες, η Καρλσρούη.

β) την άμεση οπτική σύνδεση των συμβολικά σημαντικών σημείων της πόλης με την Ακρόπολη

⁵⁰ Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Εσωτερικών, Οθωνικό αρχείο, φάκελος 220, 10 Ιουλίου 1836, υπογραφή Σ. Κλεάνθης, επιστολή στα ελληνικά.

⁵¹ Στην κάτοψη της πόλης δεσπόζει το αυστηρά αξονικό - συμμετρικό κτηριακό συγκρότημα των ανακτόρων. Πιο συγκεκριμένα, τα ανάκτορα βρίσκονται στο κέντρο του τετραγώνου της γεωμετρικής σύνθεσης και ταυτόχρονα στην κορυφή του τριγώνου. Η κεντρική θέση της βασιλικής εξουσίας υποδηλώνει την κυριαρχία της πάνω στο λαό. Το κτηριακό συγκρότημα των ανακτόρων περιβάλλεται από έξι υπουργεία και δύο βουλευτήρια, αλλά και από κατοικίες αστών. Εδώ, ο μνημειακός χαρακτήρας συνδυάζεται με την κοινωνική προσβασιμότητα, με αποτέλεσμα όχι την αντιπαράθεση αλλά τη συνύπαρξη βασιλικής και αστικής ζωής.

Α. Παπαγεωργίου - Βενετάς, Αθήνα - Ένα όραμα του κλασικισμού, Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, Αθήνα, 2001, 68 - 75

⁵² Η ακτινωτή χάραξη των δρόμων συμβολίζει την ακτινοβολία της βασιλικής εξουσίας

γ) την τριγωνική χάραξη των κυριοτέρων οδών που ακολουθούσε την κλασικιστική γεωμετρία και συμμετρία

δ) τη διαγώνια διάταξη των δύο κυριότερων οδικών αξόνων της πόλης, οδός Σταδίου και οδός Πειραιώς, ώστε να ακολουθούνται τα φυσικά περάσματα ανάμεσα στους λόφους της πόλης με σεβασμό στη μορφολογία του εδάφους.

Η πρωτότυπη εργασία τους ήταν απόρροια της βαθιάς γνώσης και αγάπης τους γι' αυτή την πόλη και του βαθύ ενθουσιασμού τους για την αναγέννηση της. Ονειρεύονταν την Αθήνα σαν μια κατάφυτη κηπούπολη με πολλά μικρά δημόσια πάρκα, δενδροφυτεμένες πλατείες και οδούς, έναν εκτεταμένο βασιλικό κήπο πλάι στα ανάκτορα, αλλά και σπίτια χαμηλής δόμησης με αυλές και ιδιωτικούς κήπους, αφήνοντας αδόμητη την περιοχή νοτίως της Ακρόπολης, με τους παρακείμενους ιστορικούς λόφους και τις όχθες του Ιλισού, και εξυγιαίνοντας την παλιά πόλη στις βόρειες κλιτύες της Ακρόπολης, ώστε να δημιουργηθεί μια εκτεταμένη αρχαιολογική ζώνη ανασκαφών.

Η πρώτη πολεοδομική απόφαση⁵³ να χωροθετηθεί η νέα πόλη στο βορεινό τμήμα του λεκανοπεδίου έφερε τα πρώτα θετικά αποτελέσματα. Οι ιστορικοί λόφοι δυτικά της ακρόπολης έμειναν αδόμητοι και εξασφαλίστηκε η βασική προϋπόθεση για τη μετέπειτα δημιουργία ενός αρχαιολογικού πολιτιστικού πάρκου στο κέντρο της Αθήνας. Ένα δεύτερο θετικό αποτέλεσμα ήταν η οπτική διασύνδεση των κεντρικών σημείων της νέας πόλης με το μνημειακό συγκρότημα της Ακρόπολης και εν κατακλείδι ο αέναος διάλογος μεταξύ παλιού και καινούργιου. Αυτή ήταν και η ευφυής πρώτη σύλληψη της ιδέας ενός ενιαίου αρχαιολογικού πολιτιστικού πάρκου, που ακόμη μέχρι σήμερα παραμένει το μεγαλεπίβολο σχέδιο αναβάθμισης και ανάπλασης αυτής της πόλης. Τα θιγόμενα όμως από τις απαλλοτριώσεις συμφέροντα

⁵³ Το καλοκαίρι του 1834, με πρωτοβουλία του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου Α' και μετά από αίτημα της Αντιβασιλείας, το αρχικό σχέδιο της Αθήνας αναθεωρείται. Ο βασιλιάς Λουδοβίκος Α' εξουσιοδοτεί τον αρχιτέκτονα Κλέντσε να επέμβει συντάσσοντας ένα νέο πολεοδομικό σχέδιο. Το σχέδιο αυτό είναι μια συμβιβαστική λύση, μια απόπειρα προσαρμογής του μεγαλόπνοου αρχικού σχεδίου στην πολιτική και οικονομική πραγματικότητα του νεοσύστατου κράτους, με αποτέλεσμα τη συρρίκνωσή του. Η πρόταση του Κλέντσε αποτελεί παρέμβαση της πολιτικής εξουσίας στο σχεδιασμό της πόλης, γεγονός που αντανάκλα ακόμη περισσότερο το απολυταρχικό πνεύμα της εποχής. Ο Κλέντσε διατηρεί τις βασικές χαράξεις του αρχικού σχεδίου: το υπάρχον οδικό δίκτυο, περιορίζοντας το πλάτος των οδικών αξόνων, την έκταση των δημόσιων χώρων, καθώς και ολόκληρη την περιοχή επέκτασης της πόλης. **Α. Παπαγεωργίου - Βενετάς, Αθήνα- Ένα όραμα του κλασικισμού**, Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, Αθήνα, 2001, 29.

και οι πιέσεις των ιδιοκτητών θα οδηγήσουν στην αναθεώρηση του σχεδίου πριν ακόμη εφαρμοστεί. Η εφημερίδα Αιών αναφέρει: «*Ποιαν αποζημιώσιν δύνανται να προσφέρουν οι λογιώτατοι ή παλιγκάπηλοι έμποροι των ηγορασμένων παρ' αυτών εις την Αττικήν γαιών;*»⁵⁴ Αυτό καταδίκασε την Αθήνα να μην αποκτήσει ποτέ ένα αυστηρά εγκεκριμένο σχέδιο, σεβαστό από όλους, κράτος και πολίτες και αργότερα να είναι μια από τις αιτίες της αρχιτεκτονικής αναρχίας που επικράτησε.

Κατά τον 19^ο αιώνα εγκρίθηκαν πάνω από 170 πολεοδομικά σχέδια για νέες πόλεις της Ελλάδος, αλλά και επεκτάσεις υπαρχόντων. Η ανοικοδόμηση ιδιωτικών και δημόσιων κτιρίων, η χάραξη λεωφόρων και δρόμων, οι τελετές για την τοποθέτηση θεμέλιων λίθων παρουσία κρατικών λειτουργών, τα εργοτάξια παντού, δίνουν την εικόνα εθνικής προόδου και ανάπτυξης της χώρας. Η κυβέρνηση ανέλαβε τον πολεοδομικό σχεδιασμό των πόλεων, όπως είχε ήδη αναλάβει τη δημιουργία μιας εθνικής γλώσσας, θρησκείας, ιστορίας και μια από τις προθέσεις της ήταν η δημιουργία ενός ομοιόμορφου αστικού τοπίου στα δυτικά πρότυπα. Η ταυτότητα του νέου ελληνικού κράτους σφυρηλατήθηκε όχι μόνο μέσω της θρησκείας, της γλώσσας και της εκπαίδευσης, αλλά και μέσω της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας του νεοσχεδιασμένου αστικού τοπίου. Παρ' όλα αυτά συχνές είναι οι παρεμβάσεις των ιδιοκτητών γης και οι αλλαγές στον πολεοδομικό σχεδιασμό των πόλεων. Γνωστό είναι το παράδειγμα της χάραξης της οδού Σταδίου, η οποία στένεψε σε σχέση με τον αρχικό πολεοδομικό σχεδιασμό μετά από τις πιέσεις των ιδιοκτητών γης, που έβλεπαν την περιουσία τους να γίνεται θυσία στο βωμό του νέου πολεοδομικού σχεδιασμού. Η δημιουργία ενός νέου εθνικού χώρου δεν έγινε μόνο ως δημιουργία εκ των άνω, αλλά με τη συμμετοχική διαδικασία κράτους – πολιτών. Στο ίδιο μήκος κύματος η γλώσσα, η ιστορία, η θρησκεία, οι εθνικές αργίες, τα έθιμα νοσηματοδοτήθηκαν και καταστάλαξαν στη δημιουργία μιας κοινής ταυτότητας και συνείδησης σε ένα συνεχή διάλογο μεταξύ κράτους και πολιτών.

Ο νεοκλασικισμός στην Ελλάδα έφτασε στην Ελλάδα μαζί με τον Όθωνα, τους Βαυαρούς, αλλά και Έλληνες αρχιτέκτονες με σπουδές σε Πανεπιστήμια του εξωτερικού. Εξέχουσες μορφές του αθηναϊκού νεοκλασικισμού είναι οι αρχιτέκτονες:

⁵⁴ **Αθηνά**, φ 118, 27 Μαΐου 1833, έτος Β', τ.1 σ 466-467, Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων.

Θεόφιλος Χάνσεν (Theophile Eduard Freiherr von Hansen, 1813-1891)⁵⁵, Χριστιανός Χάνσεν (Hans Christian Hansen, 1803 – 1883)⁵⁶, Ερνέστος Τσίλλερ (Ernst Moritz Theodor Ziller, 1837 - 1923) ⁵⁷, Λύσανδρος Κανταντζόγλου ⁵⁸,

⁵⁵ Ο Δανός αρχιτέκτονας Θεόφιλος Χάνσεν (1813-1891) εγκατεστημένος από το 1846 στη Βιέννη, βρίσκεται στα τέλη της δεκαετίας του 1850 στην ακμή της καριέρας του. Με την Ελλάδα και τους Έλληνες διατηρούσε στενούς δεσμούς, έπειτα από την οκταετή παραμονή του στην Αθήνα (1838-1846). Μετά την επιστροφή του στη Βιέννη συνδέεται στενά με τον ελληνικής καταγωγής βαρόνο Γεώργιο Σίνα, γενικό πρόξενο της Ελλάδος στην Αυλή της Βιέννης, ο οποίος χρηματοδοτεί την ανέγερση του Αστεροσκοπείου στο Λόφο Νυμφών (που συνδέεται με το θρύλο, ότι από το σημείο εκείνο έκανε τις παρατηρήσεις του ο αρχαίος αστρονόμος Μέτων κατά τον 5^ο πχ αιώνα), και της Ακαδημίας Αθηνών αναθέτοντας του το σχεδιασμό και την εκπόνηση και των δύο έργων. Άλλα έργα του είναι : το Μέγαρο Δημητρίου στην πλατεία Συντάγματος, μέρος του αποτελεί η σημερινή Μεγάλη Βρετανία, η Εθνική Βιβλιοθήκη, το Ζάππειο Μέγαρο που είχε αρχίσει να χτίζεται πάνω σε σχέδια του Γάλλου αρχιτέκτονα Φ. Μπουλανζέ και αποπερατώθηκε με σοβαρές μετατροπές από τον Χάνσεν (η κυριότερη είναι αυτή του στρογγυλού μεγαλοπρεπούς εσωτερικού αιθρίου), η Οικία Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, που στεγάζει σήμερα την αντιπροσωπεία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Αθήνα. Το 1859 ο Χάνσεν επιστρέφει στη Βιέννη με σχέδια για την αναστήλωση – ανασύσταση του μνημείου της οδού Λυσικράτους.

«Η ελληνική πρωτεύουσα οφείλει στον Θεόφιλο Χάνσεν τα πιο σημαντικά κτίρια της, κτίρια τοπόσημα στην Ιστορία της, το Αστεροσκοπείο, την Ακαδημία, το Ζάππειο, τη Βιβλιοθήκη... Και ο Θεόφιλος Χάνσεν όμως οφείλει στην Αθήνα το υπόβαθρο της αρχιτεκτονικής του παιδείας, τη διάπλαση της αρχιτεκτονικής του προσωπικότητας. Μια σχέση στενή και αμφίδρομη»

Μ. Καρδαμίτση – Αδάμη, Ένας «Έλληνας» Δανός, άρθρο στην εφημερίδα Καθημερινή της 12/4/2014.

⁵⁶ Αδελφός του Θεόφιλου Χάνσεν. Έργα του είναι το Πανεπιστήμιο (μαζί με την Ακαδημία και την Εθνική Βιβλιοθήκη, έργα του αδελφού του, αποτελούν την Αθηναϊκή Τριλογία), η Αγγλικανική εκκλησία, το Οφθαλμιατρείο και το Μεταξουργείο

⁵⁷ Ο γερμανός αρχιτέκτονας Ερνέστος Τσίλλερ μετά το πέρας των σπουδών του στη Δρέσδη το 1958 και έχοντας κερδίσει το αργυρό μετάλλιο της Αρχιτεκτονικής Σχολής, φεύγει με προορισμό τη Βιέννη όπου θα προσληφθεί από το γραφείο του Θεόφιλου Χάνσεν. Το Δεκέμβρη του 1860, ο Τσίλλερ επιβιβάζεται μαζί με τον Θεόφιλο Χάνσεν στο ατμόπλοιο Rademfer που θα τους φέρει στην Ελλάδα με στόχο την ανέγερση της Ακαδημίας των Αθηνών. Με επίσημη συμβολαιογραφική πράξη ο Χάνσεν καθιστά τον νεαρό Τσίλλερ πληρεξούσιο επίτροπο του να διευθύνει την ανέγερση της Ακαδημίας. Παράλληλα με τις εργασίες στην Ακαδημία ο Τσίλλερ ασχολείται με την αρχαιολογία, ανακαλύπτοντας στις περιηγήσεις του τους θησαυρούς της Ελλάδας. Το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται στο Παναθηναϊκό Στάδιο. Αγοράζει το λόφο του Αρδηττού και πραγματοποιεί ανασκαφές. Η ανασκαφή και η αποκάλυψη του Σταδίου έγιναν αιτία να γνωριστεί ο Τσίλλερ με τον βασιλιά Γεώργιο Α' και να συνδεθεί μαζί του με στενή φιλία.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1860 αρχίζει την επαγγελματική του σταδιοδρομία ως ελεύθερου αρχιτέκτονα. Η σχέση του με τη βασιλική αυλή, αλλά και το ταλέντο του, του εξασφαλίζουν αξιόλογο κύκλο πελατών στην Αθήνα και σε όλη την ελληνική επικράτεια. Έτσι αναλαμβάνει τη μελέτη και ανέγερση πολλών δημόσιων (θερινά ανάκτορα, θέατρα, τράπεζες, εκκλησίες, δημαρχεία, σχολεία) αλλά και ιδιωτικών κτιρίων.

Παράλληλα ασχολείται με την αρχαιολογία (δημοσιεύει μελέτες σε έγκυρα αρχαιολογικά περιοδικά του εξωτερικού) και το 1872 διορίζεται καθηγητής της Αρχιτεκτονικής και της Οικοδομικής στο Σχολείον των Τεχνών, πρόδρομο του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Η ενασχόληση του με τα κτίρια που οικοδομεί δεν σταματά στα βασικά αρχιτεκτονικά σχέδια, αλλά προχωρεί και στις λεπτομέρειες. Ακολουθώντας την ευρωπαϊκή παράδοση ο Τσίλλερ σχεδιάζει τις αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες (διαμόρφωση των εσωτερικών χώρων, οροφολογίες, τοιχογραφίες, κιγκλιδώματα, πόρτες, παράθυρα, τζάκια), αλλά και την επίπλωση των κτιρίων που αναλαμβάνει. Αντιπροσωπευτικό δείγμα νεοκλασικού μεγάρου αποτελεί το «Ιλίου Μέλαθρον», κατοικία του Γερμανού αρχαιολόγου Ερρίκου Σλήμαν (σήμερα Νομισματικό Μουσείο), έργο μεικτής αρχιτεκτονικής, με κλασικιστικά και αναγεννησιακά στοιχεία (επηρεασμένος από τις ανασκαφές

Σταμάτης Κλεάνθης⁵⁹, Μπουλανζέ (François Boulanger, 1807 – 1875)⁶⁰, Γκέρντνερ (*Friedrich Wilhelm von Gärtner*, 1791-1847)⁶¹, Παναγής Κάλκος⁶², Αναστάσιος Μεταξάς⁶³, Αναστάσιος Θεοφιλάς⁶⁴.

στην Πομπηία), ακολουθώντας την τρίτομη κλασικιστική δομή: βάση, κορμός και στέψη. Η βάση, το ισόγειο, αποτελείται από βοηθητικούς χώρους. Ο κορμός του οικοδομήματος περιλαμβάνει διώροφη κατοικία με στεγασμένους εξώστες (λότζιες), που στηρίζονται σε μαρμαρίνους κίονες ιωνικού ρυθμού και καλύπτονται με διακοσμημένους σταυρωτούς θόλους,

Άλλα έργα του είναι η Σχολή Ευελπίδων (σημερινά Δικαστήρια της Σχολής Ευελπίδων), το Βασιλικό Θέατρο (σήμερα Εθνικό Θέατρο), ο κινηματογράφος «Αττικόν», το «Petit Palais» (Ιταλική Πρεσβεία), η Αιγυπτιακή Πρεσβεία, το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο (στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας), το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο (οδός Χαριλάου Τρικούπη), το Εθνικό Θέατρο (οδός Αγίου Κωνσταντίνου), το Μέγαρο Δεληγιώργη (που στεγάζει την «Ταινιοθήκη της Ελλάδας»), το Μέγαρο Κούπα (οδός Πανεπιστημίου 6), το Μέγαρο Μελά (στην Πλατεία Κοτζιά), το Μέγαρο Σταθάτου (σήμερα στεγάζει τμήμα του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης), το Μέγαρο Συγγρού (σήμερα Υπουργείο Εξωτερικών), τα Νέα Ανάκτορα (σημερινό Προεδρικό Μέγαρο), ο Ναός Αγίου Γεωργίου Ορφανοτροφείου Χατζηκώστα (στο Μεταξουργείο), ο Ναός Αγίου Νικολάου της έπαυλης Θών (στη συμβολή των οδών Αλεξάνδρας και Κηφισίας), το Ξενοδοχείο «Μέγας Αλέξανδρος» (στην πλατεία Ομονοίας) και το δίδυμό του Ξενοδοχείο «Μπάγκειον».

Μ. Καρδαμίτση – Αδάμη, Ερνστ Τσίλλερ 1837 – 1923, Η τέχνη του κλασικού, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, Αθήνα, 2006, 18 - 31

⁵⁸ Ο κλασικιστής Λύσανδρος Καυταντζόγλου εκπονεί μελέτες για τα τρία κτίρια του Πολυτεχνείου, που περιλαμβάνουν τη Σχολή Καλών Τεχνών, την Πρυτανεία και την Αρχιτεκτονική Σχολή, που αναέρθηκαν με κληροδοτήματα Ελλήνων ομογενών, το Αρσάκειο, αποτελεί δωρεά του ομογενούς Απόστολου Αρσάκη και σήμερα στεγάζει το Συμβούλιο Επικρατείας, ο Καθολικός Ναός Αγίου Διονυσίου στη συμβολή των οδών Πανεπιστημίου και Ομήρου βασισμένος στο αρχικό σχέδιο του Λέο φον Κλέντσε, ο Ναός Αγίας Ειρήνης (στην οδό Αιόλου), ο Ναός Αγίου Γεωργίου Καρύτση, ο ναός του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου, ο ναός του Αγίου Κωνσταντίνου

⁵⁹ Έργα του ρομαντικού Σταμάτη Κλεάνθη είναι η Βίλλα Ιλίσια κατοικία της Δούκισσας Πλακεντίας, το σημερινό Βυζαντινό Μουσείο, η οποία πήρε το όνομα της από τον ποταμό Ιλισό που έτρεχε πίσω της. Άλλα έργα του είναι το Ελληνικό Εκπαιδευτήριο, σήμερα στεγάζει το Πανεπιστημιακό Πολιτιστικό Κέντρο με την επωνυμία «Κτίριο Κωστή Παλαμά», η κατοικία του Ναυάρχου Malcolm στην Κυψέλη, συνεργασία με τον Σάουμπερ και Λούντερς, σήμερα στεγάζει το Άσυλο ανιάτων, ο Πύργος του Richard Church, Αρχιστράτηγου των Ελλήνων στην Επανάσταση, η Σχολή Χιλ στο χώρο όπου επρόκειτο να ανακαλυφθεί η Ρωμαϊκή Αγορά και οι δύο κατοικίες του ιστορικού George Finlay.

⁶⁰ Ο Μπουλανζέ εκπονεί τη μελέτη για το κτίριο της παλιάς Βουλής στην οδό Σταδίου, και τα αρχικά σχέδια του Ζαπτείου, το οποίο εξ' αρχής προοριζόταν ως εκθεσιακός χώρος συσχετιζόμενος με την αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων.

⁶¹ Ο Γκέρντνερ εκπονεί τη μελέτη των Ανακτόρων, που είναι η σημερινή Βουλή των Ελλήνων. Σε μια σύντομη μελέτη του αρχιτέκτονα **Α. Παπαγεωργίου - Βενετά** για τον Γκέρντνερ και την οικοδόμηση των ανακτόρων που δημοσιεύθηκε στην «*Αρχαιολογία*» τεύχος 49 του 1993, αναγράφονται οι πληροφορίες για το ταξίδι του Λουδοβίκου στην Ελλάδα. Πρακτικός ο Λουδοβίκος και θέλοντας να εδραιώσει και με ένα μεγαλόπρεπο έργο την κυριαρχία του οίκου των Wittelsbach στην Ελλάδα, αισθάνθηκε το αρνητικό κλίμα για την πρόταση Κλέντσε (να χτιστεί το ανάκτορο σε κλιμακωτά επίπεδα στις δυτικές κλιτύες του λόφου των Μουσών, αλλά η θέση, ιδίως στα χαμηλότερα επίπεδα προς την πεδιάδα του Κηφισού, εθεωρείτο ανθυγιεινή και λεγόταν ότι το μέρος είχε πληγεί πολλές φορές από πυρετούς) και άρχισε να επισκέπτεται διάφορα οικόπεδα. Ζήτησε γνωματεύσεις των δύο αυλικών γιατρών για το κλίμα διαφόρων θέσεων και αφού επιστρατεύθηκε και η τοπική παράδοση του σφαγίου που κρεμούν στα δένδρα και όπου διατηρείται καλύτερα σημαίνει ότι είναι υγιεινότερη η θέση, επελέγη το χαμηλό ύψωμα του Αγίου Αθανασίου, στην ανατολική περιφέρεια της πόλης, έξω από το τότε κέντρο της, στη σημερινή Πλατεία Συντάγματος. Αμέσως υπεγράφη το βασιλικό διάταγμα για τη νέα θέση των ανακτόρων και χωρίς αποκρυσταλλωμένα σχέδια εκτελέσεως από τον Γκέρντνερ, στον οποίο είχε εν τω μεταξύ ανατεθεί η μελέτη, έγινε η τελετή της θεμελίωσης του

Οι Βαυαροί αρχιτέκτονες που σχεδιάζουν τη νέα Αθήνα βρίσκουν εδώ το μέτρο, τον ρυθμό, τις αναλογίες που έλειπαν από τα βαριά νεοκλασικά κτήρια του Μονάχου⁶⁵. Τα λαμπρά πρότυπα της αρχαιότητας που είχαν τώρα μπροστά στα μάτια τους, τους ενέπνεαν και τους καθοδηγούσαν. *«Με τα σχέδια του Τσίλλερ πλέον οι Αθηναίοι θαμπώνονται. Είναι φίνα. Ενσωματώνουν στοιχεία της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής με βυζαντινά και παλλαδιανά- με τον τρόπο δηλαδή που οι αναγεννησιακοί είχαν αφομοιώσει και αναδείξει την αρχαιότητα. Η αρχιτεκτονική του θα αναδειχθεί φωτοτροπική, θα συνομιλήσει με το φως της Ελλάδας. Το αποτέλεσμα είναι να καθιερώσει ένα στυλ εκλεκτικό και ευχάριστο, εξελληνισμένο, πιο προχωρημένο από εκείνο της εποχής του και σαφώς όχι τόσο αυστηρό»⁶⁶.*

Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος αγκάλιασε αμέσως το κίνημα του νεοκλασικισμού, ή καλύτερα μέσω αυτού βρήκε την ταυτότητα του, κατάφερε να συνδεθεί με το ένδοξο παρελθόν του, που έδινε το παρόν μέσα από σωρούς από πέτρες, κατεστραμμένες αρχαιότητες, μύθους και δοξασίες που έζησαν και επιβίωσαν

κτιρίου με κάθε λαμπρότητα και παρουσία δύο βασιλέων. Μάλιστα ο Γκέρτνερ ετοίμασε λαμπρή τελετή για τη θεμελίωση. Κατασκεύασε μια εξέδρα σε σχήμα Π και στο κέντρο της, απέναντι στην τρύπα που ανοίχθηκε για τα θεμέλια, έστησε μια μεγάλη σκηνή για τους βασιλείς. Η φιέστα εντυπωσίασε τον λαό, αν όμως σκεφτούμε την κατάσταση στην οποία βρισκόταν τότε η Αθήνα, το κτίσιμο ενός τόσο μεγάλου κτιρίου ήταν ένα απίστευτο επίτευγμα. Από μία αναφορά του Μαΐου της ίδιας χρονιάς πληροφορούμαστε ότι στο βασιλικό γιαπί εργάζονταν 519 εργάτες και τεχνίτες. Ένα χρόνο μετά τη θεμελίωση του κτιρίου είχαν κτιστεί τα θεμέλια, τα υπόγεια και οι τοίχοι του ισογείου σε ύψος 2 μέτρων. **Πηγή: Το Ανάκτορο που έγινε Κοινοβούλιο, Το Βήμα – Γνώμες, 8/9/1996.**

⁶² Έργα του Παναγιώτη Κάλκου είναι το 2^ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών στην οδό Ανδριανού, το Δημαρχείο Αθηνών, το Δημοτικό Βρεφοκομείο στην πλατεία Κουμουνδούρου, σήμερα στεγάζει τη Δημοτική Πινακοθήκη, η Βαρβάκειος Σχολή, το αρχικό σχέδιο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου το οποίο τελικά ολοκλήρωσε με μετατροπές ο Τσίλλερ, ο Ναός του Αγίου Νικολάου Πτωχοκομείου στην Βασιλίσσης Σοφίας.

⁶³ Ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες εκπροσώπους του όψιμου νεοκλασικού ρυθμού υπήρξε ο Αναστάσιος Μεταξάς. Έργα του είναι το Αιγινήτειο Νοσοκομείο, η Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (κληροδότημα του ομογενούς Μαρασλή), η Γαλλική Πρεσβεία, Εθνική Κτηματική Τράπεζα της οδού Πανεπιστημίου 40, που σήμερα έχει προστεθεί στον ακάλυπτο χώρο ένα μοντέρνο πολυώροφο οικοδόμημα, η Ιονική Τράπεζα στην οδό Πεσμαζόγλου 12, η Λαϊκή Τράπεζα της οδού Πανεπιστημίου 45 και Πεσμαζόγλου, το Μέγαρο Πάλλη στην Πλατεία Συντάγματος, σήμερα στεγάζει το Public, το Μουσείο Μπενάκη, η οικία Ελευθερίου Βενιζέλου, σήμερα κατοικία του Βρετανού Πρέσβη, η Οικία Ορφανίδη, σήμερα Ίδρυμα Ωνάση, τη μελέτη για την αναμαρμάρωση του Παναθηναϊκού Σταδίου.

⁶⁴ Ο στρατιωτικός μηχανικός Αναστάσιος Θεοφιλής, εκπόννησε τα σχέδια του Μεγάρου Σερπιέρη (ιδιοκτήτης της εταιρείας που εκμεταλλευόταν τα ορυχεία του Λαυρίου), που βρίσκεται ακριβώς απέναντι από την Αθηναϊκή Τριλογία, και το Νοσοκομείο Ευαγγελισμός.

⁶⁵ **Μ. Κασσιμάτη**, όπως αναφέρεται στον κατάλογο της έκθεσης «Αθήνα – Μόναχο, Τέχνη και Πολιτισμός στη Νέα Ελλάδα», Εθνική Πινακοθήκη, 4/4/2000 – 3/7/2000.

⁶⁶ **Μ. Αδαμοπούλου**, Έκθεση με έργα του Τσίλλερ, ο «άγνωστος» που μας σημάδεψε, ΤΑ ΝΕΑ, 23/3/2010. Συνέντευξη της Μαρίνας Λαμπράκη – Πλάκα.

κατά τους αιώνες. Ο Αθηναϊκός νεοκλασικισμός διαδόθηκε γρήγορα σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, από τα ανάκτορα του βασιλιά μέχρι την κατοικία του απλού πολίτη, και διατηρήθηκε ζωντανός έως τις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Ο νεοκλασικισμός ουσιαστικά νομιμοποίησε το νεοπαγές ελληνικό κράτος.

Παράλληλα με τα έργα μνημειακής αρχιτεκτονικής και τα Μέγαρα των πλουσίων, που έμειναν προσηλωμένα στο λόγο, εισαγόμενο νεοκλασικισμό, αναπτύχθηκε στην Αθήνα ένας αυτόχθων νεοκλασικισμός που παρήγαγε τα γνωστά σε όλους αθηναϊκά νεοκλασικά χτισμένα γύρω από τις βόρειες παρυφές του βράχου της Ακρόπολης και του Αρείου Πάγου, ο οποίος επεκτάθηκε αργότερα στην υπόλοιπη Αθήνα, την Αττική αλλά και σε όλη την ελληνική επαρχία. Οι εμπνευστές του ιδιότυπου αυτού νεοκλασικισμού δεν είναι αποκλειστικά αρχιτέκτονες, αλλά ακόμη και οικοδόμοι και τεχνίτες, οι οποίοι εμπνέονται από το νεοκλασικισμό, αλλά χρησιμοποιούν πιο απλές φόρμες και πιο ευτελή υλικά. Ο Νίκος Εγγονόπουλος γράφει στα Ελληνικά σπίτια⁶⁷ *«η στενή συνεργασία των τεκτόνων αυτών, μετά των εν Εσπερία εκπαιδευθέντων αρχιτεκτόνων, είναι αυτή αύτη ήτις, καθ' υμάς προσέδωσε, κατά τα πρώτα έτη του Ελευθέρου Βασιλείου, τον πρωτότυπον και βαθύτατα Ελληνικό χαρακτήρα εις τα τότε κτήρια»*.

Οι σκέψεις του γερμανού συγγραφέα Τόμας Μαν (Thomas Mann, 1875 – 1955) που ακούστηκαν σε διάλεξη που δόθηκε για τη συμπλήρωση των 80 χρόνων από τη γέννηση του Sigmund Freud⁶⁸, το 1936, έκλεισαν μέσα τους όλη την πολιτισμική πορεία του νεοσύστατου ελληνικού βασιλείου, σχεδόν έναν αιώνα μετά την ίδρυση του. *«Στο κείμενο του αυτό ο γερμανός συγγραφέας τόνισε τη σημασία της κίνησης «προς τα πίσω» που επιχειρεί ένα άτομο ή μια ηγετική προσωπικότητα (ή ένας λαός) όταν βρίσκεται σε μια κρίσιμη καμπή της εξελικτικής του πορείας. Τώρα το αν αυτή η κίνηση «προς τα πίσω» η νοητή δηλαδή σύνδεση με το παρελθόν αποβεί ευεργετική, ολέθρια ή καθηλωτική αυτό είναι κάτι που μοιραία κρίνεται από πολλούς και συχνά απρόβλεπτους παράγοντες»*⁶⁹.

⁶⁷ **Ν. Εγγονόπουλος**, *Ελληνικά Σπίτια*, Εκδόσεις Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, 1996, 8.

⁶⁸ Στις 8 Ιουνίου του 1936, επί τη ευκαιρία των ογδοηκοστών γενεθλίων του Φρόυντ, ο Τόμας Μαν έδωσε μια διάλεξη στη Βιέννη στον Ακαδημαϊκό Σύλλογο κλινικής ψυχολογίας με θέμα «Ο Φρόυντ και το μέλλον». Στις 14 Ιουνίου ο Τόμας Μαν διάβασε το λόγο του στον Φρόυντ στην εξοχική του κατοικία, ο οποίος ήταν πολύ εξασθενημένος για να παραστεί στις επίσημες εκδηλώσεις.

(Πηγή: www.cairn.info, chercher, repérer, avancer)

⁶⁹ **Ν. Λοϊζίδη**, *άρθρο Η βαυαρική ταυτότητα της νέας Ελλάδας*, tonima.gr, 2/07/2000.

ΕΙΚΟΝΕΣ 1^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ :

Εικόνα 1.1.: Πάνθεον , Παρίσι

(Πηγή:

<http://theatrecomments.weebly.com/uploads/6/9/2/0/69202679/797474875.jpg>)

Εικόνα 1.2.: Βασιλικά αλατωρυχεία , Arc et Senans, Γαλλία.

(Πηγή: <http://patrimoine-environnement.fr/wp-content/uploads/2014/10/saline-royale-d-arc-et-senans-a-proximite-du-pays-horloger-4-170693.jpg>)

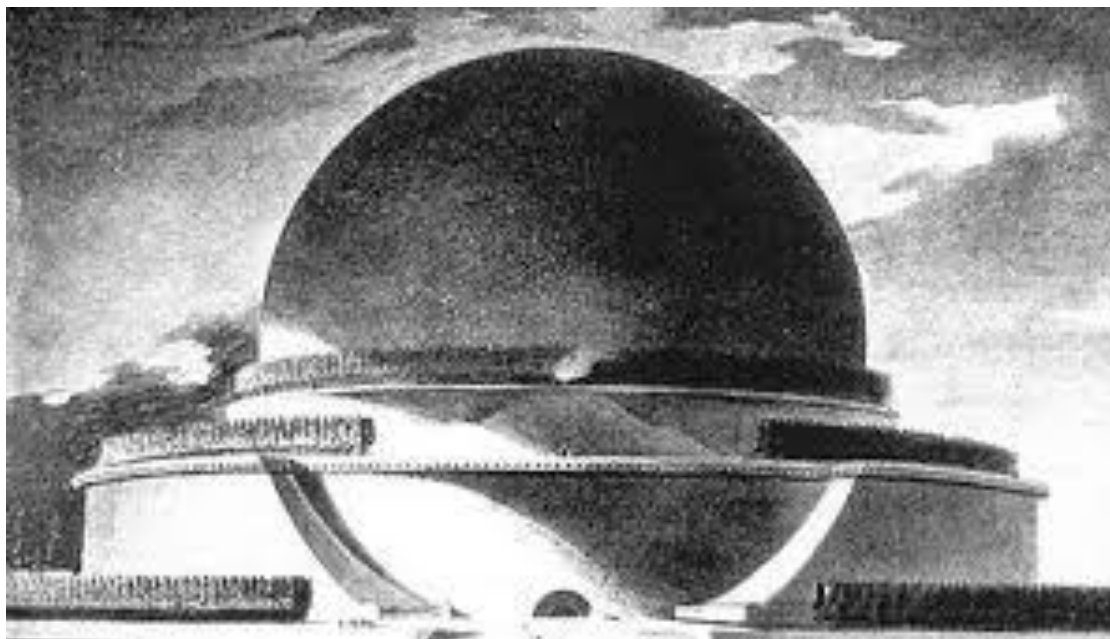
Εικόνα 1.3.: Ανατολική όψη του Λούβρου

(Πηγή:http://culturado.canalblog.com/albums/le_long_de_la_ligne_1/photos/3036669-debutdelacolonnade.html)

Εικόνα 1.4. : Το Ανάκτορο των Βερσαλλιών

(Πηγή: <http://vanille63.centerblog.net/rub-chateau-de-versailles-.html>)

Εικόνα 1.5.: Κενοτάφιο Νεύτωνα

(Πηγή :

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/09/Newton_memorial_boullee.jpg/400px-Newton_memorial_boullee.jpg)

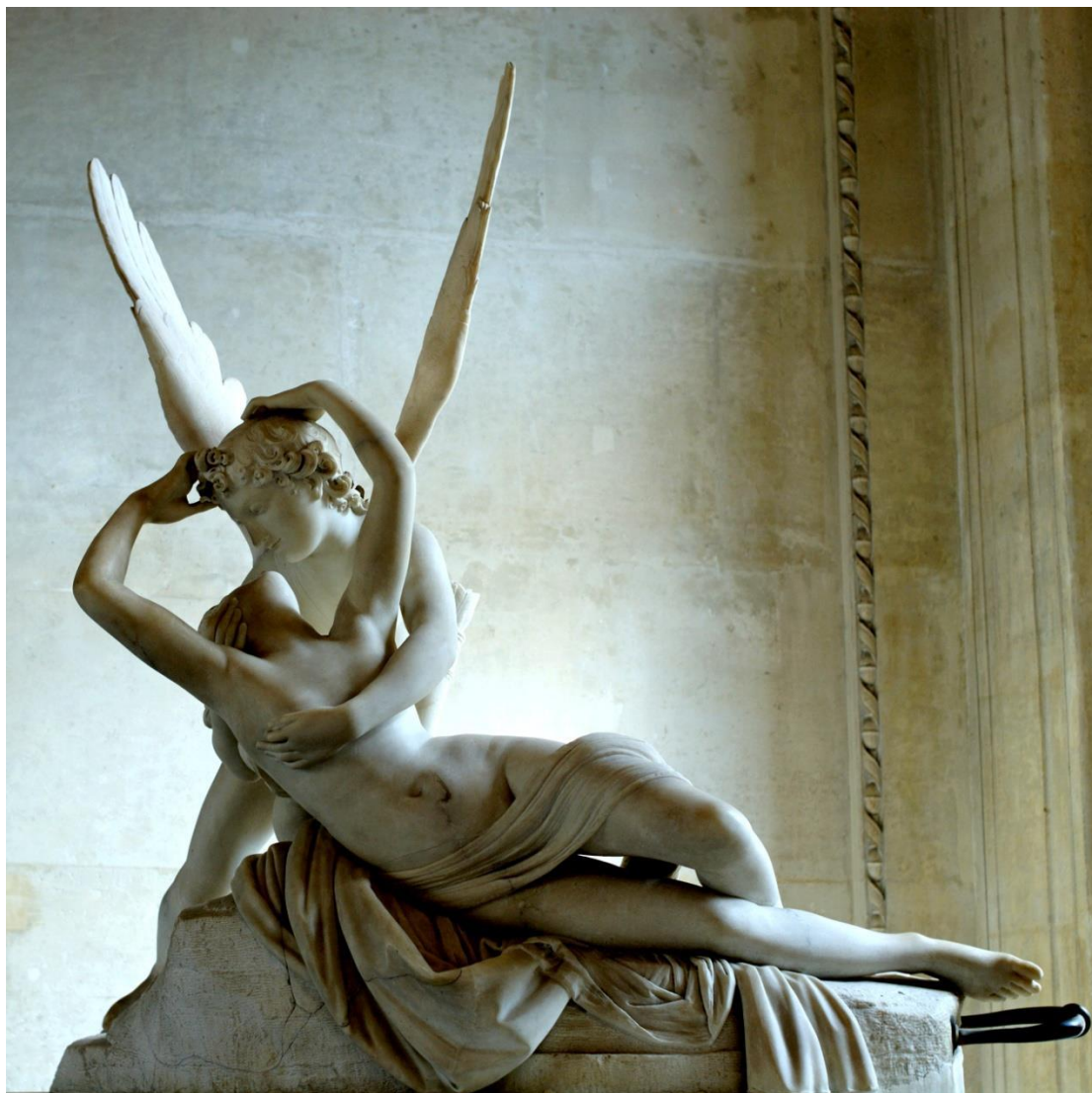

Εικόνα 1.6.: Saltram House, Αγγλία. (Πηγή:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/02/Saltram_House_2008.jpg)

Εικόνα 1.7.: Εσωτερικό Saltram House, Αγγλία.

(Πηγή:
http://www.panoramio.com/photo_explorer#view=photo&position=359&with_photo_id=43281044&order=date_desc&user=2720913)

Εικόνα 1.8. : Κανόβα (A. Canova), Σύμπλεγμα Έρωσ και Ψυχή, Μάρμαρο, 1793, Μουσείο Λούβρου. (Πηγή : http://en.wikipedia.org/wiki/File:Psyche_revived_Louvre_MR1777.jpg)

Εικόνα 1.9.: Γλυπτοθήκη του Μονάχου

(Πηγή: https://lh4.googleusercontent.com/-KuD-uecbpXw/TYic2ylQObI/AAAAAAAAADaU/mOn1BF556nY/s1600/800px-Glyptothek_Munich.jpg)

Εικόνα 1.10.: Ruhmeshalle, Μόναχο

(Πηγή: <http://4.bp.blogspot.com/-JrBGjdRQARI/UJb1to9dogI/AAAAAAAAAYw0/SysXut1cxfl/s1600/DSCF1917.jpg>)

Εικόνα 1.11.: Προπύλαια, Μόναχο

(Πηγή:http://thessalonikihouses.gr/realestate/sites/default/files/Propylaeen_Muenchen-1.jpg)

Εικόνα 1.12.: Εθνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα 1.13.: Πανεπιστήμιο, Αθήνα (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα 1.14.: Ακαδημία, Αθήνα (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα 1.15.: Παλιά Βουλή, Αθήνα (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

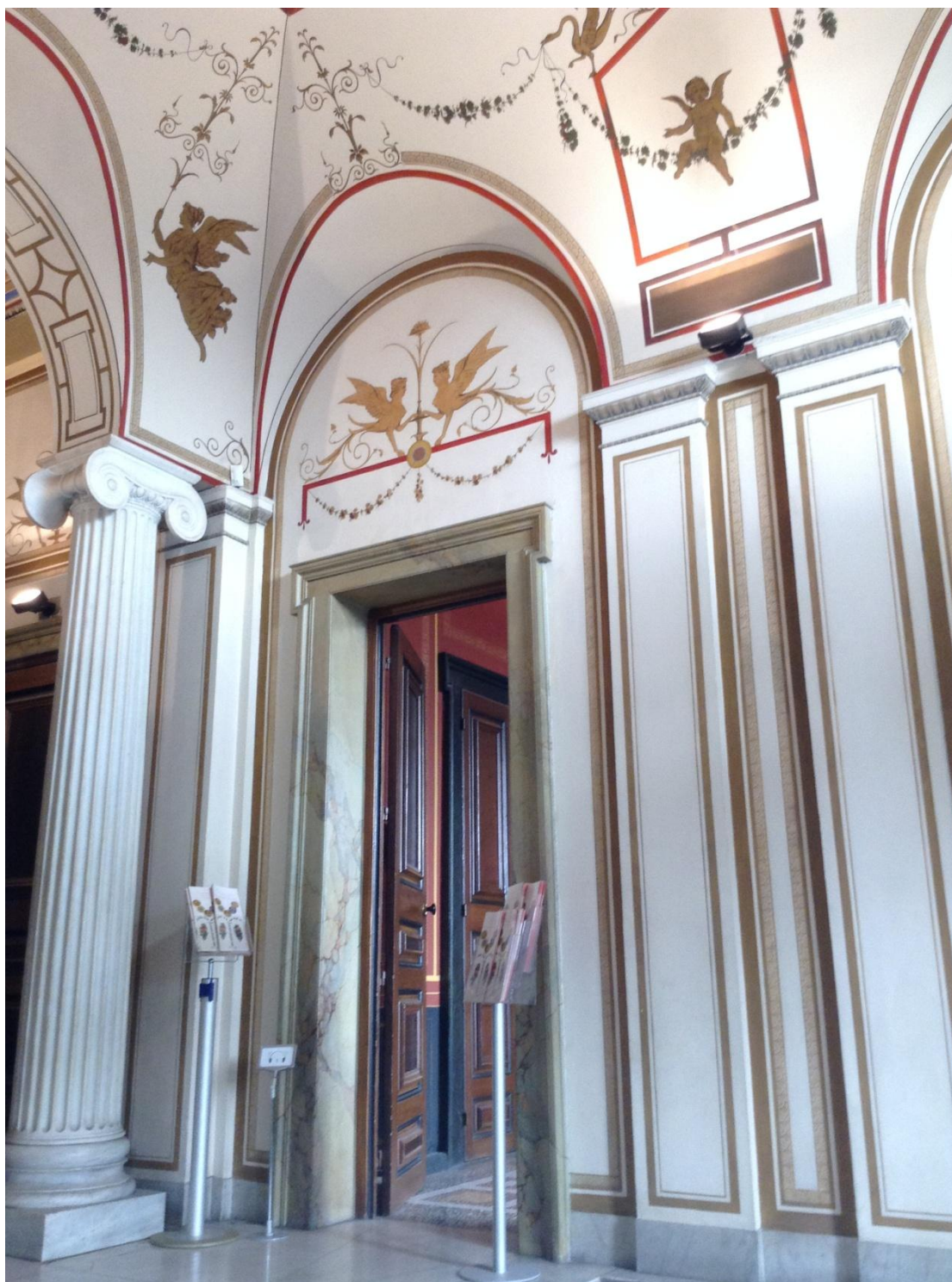
Εικόνα 1.16.: Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα 1.17.: Μουσείο Φρισύρα, Πλάκα (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα 1.18.: Νομισματικό Μουσείο , Αθήνα (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα 1.19.: Νομισματικό Μουσείο εσωτερική διακόσμηση , Αθήνα (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα 1.20.: Ναός Αγίου Νικολάου έπαυλης Θών, Αθήνα.
(Πηγή:<http://www.eie.gr/archaeologia/gr/layout/images/mnimeia/zoom/KK0280.jpg>)

Εικόνα 1.21.: Ναός Αγίου Γεωργίου Ορφανοτροφείου Χατζηκώνστα, Μεταξουργείο
(Πηγή: <http://www.eie.gr/archaeologia/gr/layout/images/mnimeia/zoom/KK8362.jpg>)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.1. Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ 18^{ου} και 19^{ου} ΑΙΩΝΑ

«Τι είναι Έθνος; Γνωρίζουμε τι είναι όταν δεν μας ρωτάτε, αλλά δεν μπορούμε πολύ γρήγορα να το εξηγήσουμε ή να το ορίσουμε» γράφει ο Walter Bagehot, ο οποίος παρουσίασε την ιστορία του 19^{ου} αιώνα, ως ιστορία της «οικοδόμησης των εθνών»⁷⁰.

Ο Εθνικισμός είναι μια θεωρία που επινοήθηκε στην Ευρώπη στις αρχές του 19ου αιώνα, η οποία υποστήριζε πως η ανθρωπότητα εκ φύσεως συγκροτείται από έθνη, τα έθνη χαρακτηρίζονται από γνωρίσματα συγκεκριμένα και εμπειρικά διαπιστώσιμα και πέρα από την εθνική αυτοδιάθεση, δεν νομιμοποιείται κανένας άλλος τύπος διακυβέρνησης. Η θεωρία του εθνικισμού πρωτοεμφανίστηκε στα τέλη του 18ου αιώνα σχεδόν παράλληλα με τη Φιλοσοφία του Διαφωτισμού, σύμφωνα με την οποία κάθε κράτος είναι ένα άθροισμα ατόμων, που συμβιώνουν προκειμένου να διασφαλίσουν καλύτερα την ευημερία τους. Μάλιστα καθήκον των κυβερνόντων είναι να άρχουν, ώστε να παρέχουν τη μέγιστη δυνατή ευημερία σε όσους κατοικούν στην επικράτεια τους, χρησιμοποιώντας μέσα τα οποία επιδέχονται ορθολογική διακρίβωση. Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη έθετε το ζήτημα ευθέως *« Η κυριαρχία ανήκει καταρχήν στο Έθνος. Καμία ομάδα και κανένα άτομο δεν επιτρέπεται να ασκούν εξουσία που δεν πηγάζει απευθείας από το Έθνος»* Και αυτό είναι ένα προαπαιτούμενο χωρίς το οποίο δεν μπορεί να νοηθεί ο εθνικισμός⁷¹.

Ο Ντιντερό (Denis Diderot, 1713 – 1784) και ο Ντ' Αλαμπέρ (Jean Baptiste le Rond d'Alembert, 1717-1783), ορίζουν το «έθνος» στην *Εγκυκλοπαίδεια* (1746 - 1772) ως *«συλλογικό όνομα, το οποίο χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων που κατοικούν σε ορισμένη περιοχή κάποιας χώρας, στο εσωτερικό συγκεκριμένων συνόρων, και οφείλουν υπακοή στην ίδια κυβέρνηση»* αλλά και ο Σεγές (Emmanuel-Joseph Sieyès ή l'abbé Sieyès, 1748 – 1836) αργότερα στο ερώτημα «Τι

⁷⁰ **E.J. Hobsbawm**, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα: Πρόγραμμα, Μύθος, Πραγματικότητα*, Μετάφραση: Χρυσ. Νάντρις, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994, Εισαγωγή, 11.

⁷¹ **E. Kedourie**, *Ο εθνικισμός*, μετάφραση Σπύρος Μαρκέττος, Εκδόσεις Κατάρτι, Αθήνα, 1999, 37-41

είναι το Έθνος;» υποστήριζε «Ένα σώμα εταίρων, οι οποίοι έχουν όλοι τον ίδιο νόμο και εκπροσωπούνται από τους ίδιους νομοθέτες». Το έθνος είναι ένα σώμα ανθρώπων έναντι των οποίων η κυβέρνηση είναι υπόλογη μέσω της νομοθετικής εξουσίας. Κάθε σώμα ανθρώπων που ενωμένο αποφασίζει για το πώς θα κυβερνηθεί, αποτελεί ένα έθνος – και αν τυχόν , σύμφωνα με αυτό τον ορισμό , όλοι οι άνθρωποι στον κόσμο συμφωνούσαν να έχουν μια κοινή κυβέρνηση, τότε και η ανθρωπότητα ολόκληρη θα αποτελούσε ένα έθνος . Αν υποθέσουμε ότι ορισμένα άτομα τα οποία έχουν την ίδια κυβέρνηση, αποφασίζουν πως δεν θέλουν πια να είναι υπήκοοι της τότε εφόσον η κυβέρνηση τους ανήκει, μπορούν να σχηματίσουν νέα κυβέρνηση και να αποτελέσουν χωριστό έθνος. Αυτή η θεωρία στην Ευρώπη του 18ου αιώνα , που οι σχέσεις μεταξύ των κρατών ρυθμιζόνταν από το παιχνίδι των συγκρούσεων και των συμμαχιών, των προσεγγίσεων και των ανταγωνισμών προκάλεσε μεγάλη αναταραχή, καθώς η κοινωνία των ευρωπαϊκών κρατών συμπεριλάμβανε κάθε είδους πολίτευμα: αβασίλευτες δημοκρατίες, κληρονομικές ή αιρετές μοναρχίες, συνταγματικά δεσποτικά καθεστώτα τα οποία θέτονταν σε αμφισβήτηση⁷².

Η θεωρία του Καντ (Immanuel Kant 1724 – 1804) σχετικά με την αυτοδιάθεση, όπως αυτές εμφανίστηκαν το 1793 στο έργο του «η Θρησκεία εντός των ορίων του Καθαρού λόγου», αναφέρεται « Πρέπει πρώτα να είναι ελεύθερος κανείς προκειμένου να μάθει πώς να χρησιμοποιεί τις δυνάμεις του ελεύθερα και χρηστά.... ωστόσο δεν ωριμάζουμε ποτέ στον ορθό λόγο παρά μόνο μέσω των εμπειριών μας και για να αποκτήσουμε εμπειρίες, πρέπει να είμαστε ελεύθεροι»⁷³. «Η αρετή» έγραφε ο Κάντ, στη «Μεταφυσική των Ηθών», «είναι το σθένος των αρχών με τις οποίες ο άνθρωπος εκπληρώνει το καθήκον του. Το σθένος αυτό είναι ανάλογο με τα εμπόδια τα οποία μπορεί να ξεπεράσει. Σε ό, τι αφορά την αρετή, τα εμπόδια αυτά είναι οι φυσικές παρορμήσεις του ανθρώπου, οι οποίες ενδέχεται να συγκρούονται με την ηθική επιταγή. Κι εφόσον ο άνθρωπος είναι εκείνος που θέτει αυτά τα εμπόδια στις αρχές του, η αρετή δεν συνιστά απλό πειθαναγκασμό..... αλλά έναν πειθαναγκασμό που απορρέει από την εσωτερική του ελευθερία». Η ηθική διδασκαλία του Καντ εξέφρασε και βοήθησε να εξαπλωθεί μια νέα στάση απέναντι στα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, και η αρχή

⁷² E. Kedourie , Ό. π., 43-44

⁷³ E. Kedourie , Ό.π., 60

της αυτοδιάθεσης κατέστη ένα δόγμα εξαιρετικά δυναμικό και επηρέασε τον εθνικισμό ο οποίος ήταν εν πολλοίς μια θεωρία εθνικής αυτοδιάθεσης⁷⁴.

Σε μια μετακαντιανή εποχή ο Φρειδερίκος Σέλλινγκ (Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, 1755-1854) γράφει *«Τα άτομα δεν είναι παρά φαντάσματα, σαν τις οπτασίες. Δεν συνιστούν τρόπους ύπαρξης της απόλυτης ουσίας, αλλά απλώς φαινόμενα της φαντασίας»*. Τα άτομα αποκτούν πραγματική υπόσταση μόνο στο μέτρο που βρίσκουν τη θέση τους μέσα στο όλον. Επομένως, η ελευθερία του ατόμου, που ταυτίζεται με την αυτοπραγμάτωση του, έγκειται στην ταύτιση του με το όλον, σε εκείνο που είναι σε θέση να προικίζει το άτομο με πραγματική υπόσταση. Σ' αυτή τη μετεξελιγμένη καντεσιανή θεωρία σκοπός του ανθρώπου είναι η ελευθερία. Ελευθερία σημαίνει αυτοπραγμάτωση και αυτοπραγμάτωση δεν είναι παρά η απόλυτη αφομοίωση του ανθρώπου στην καθολική συνείδηση. Έτσι όμως το κράτος παύει να αποτελεί ένα απλό άθροισμα ατόμων που συσπειρώθηκαν προκειμένου να προστατεύσουν τα επιμέρους συμφέροντά τους. Αντιθέτως το κράτος θεωρείται πλέον ότι συνιστά κάτι ανώτερο από τα άτομα και ότι προηγείται από αυτά⁷⁵. Το κράτος λέει ο Φίχτε στις *«Θεμελιώδεις έννοιες του φυσικού δικαίου»* (1796), είναι θεσμός πολιτιστικός και ο λόγος της ύπαρξης του είναι ο πολιτισμός. Πολιτισμός πάλι είναι η διαδικασία μέσω της οποίας ο άνθρωπος γίνεται πραγματικός άνθρωπος, πραγματώνεται πλήρως, και αυτή η πραγμάτωση συνιστά την απόλυτη ελευθερία⁷⁶.

Σύμφωνα με τον Elie Kedourie η γλώσσα αποτελεί το εξωτερικό και πρόδηλο σημάδι των διαφορών που ξεχωρίζουν το ένα έθνος από το άλλο. Η γλώσσα συνιστά σπουδαιότερο κριτήριο βάσει του οποίου αναγνωρίζεται η ύπαρξη ενός έθνους και επομένως το δικαίωμα του να αποκτήσει δικό του κράτος. Σύμφωνα με το Φίχτε *«Η γλώσσα παρέχει μια αισθητή εικόνα του υπεραισθητού»*. Επομένως όσοι μιλούν μια αρχέγονη γλώσσα διατηρούν αδιάσπαστη τη σύνδεση ανάμεσα στις αφηρημένες έννοιες και την εμπειρία των αισθήσεων, από όπου πηγάζουν οι όροι με τους οποίους εκφράζονται οι αφηρημένες έννοιες. Ο Φίχτε συνεχίζει λέγοντας *«από τη στιγμή που αρθρώθηκε ο πρώτος ήχος μέσα στον ίδιο λαό, η γλώσσα εξελίσσεται συνεχώς χάρη στην κοινή ζωή του λαού και Δεν υπάρχει στοιχείο που να μην εκφράζει κάποιο πραγματικό βίωμα αυτού του λαού – βίωμα μάλιστα, το οποίο συνδέεται με δεσμούς*

⁷⁴ E. Kedourie, Ό. π., 60-61.

⁷⁵ E. Kedourie, Ό. π., 70.

⁷⁶ E. Kedourie, Ό. π., 71.

αλληλεξάρτησης προς τα υπόλοιπα βιώματα του ίδιου λαού. Για τους τυχερούς λαούς που μιλούν αρχέγονες γλώσσες, η γλώσσα δεν ασκεί απλώς επίδραση στη ζωή τους, αλλά αποτελεί την ίδια τη ζωή όσων σκέφτονται μ' αυτόν τον τρόπο.... Επειδή ακριβώς ο τρόπος σκέψης είναι και τρόπος ζωής, βιώνεται από όποιον τον κατέχει ως εσωτερική ευδαιμονία, χάρη στο ζωοφόρο, μεταρσιωτική και λυτρωτική του δύναμη».

Συμπερασματικά, όσοι μιλούν μια αρχέγονη γλώσσα συγκροτούν και ένα έθνος και τα έθνη αξιώνονται αυτή την ονομασία μόνο υπό τον όρο ότι μιλούν κάποια αρχέγονη γλώσσα. Σ' αυτές τις αρχές βρίσκεται η δογματική θεμελίωση των τεράστιων φιλολογικών προσπαθειών που συνοδεύουν την εξάπλωση του εθνικισμού σε ολόκληρο τον κόσμο. Χωρίς ανεξάρτητο κράτος λέει ο Φίχτε το έθνος «*θα χάσει σίγουρα τη γλώσσα του και θα αφομοιωθεί από τους κατακτητές του, αφού δεν υπάρχει άλλος τρόπος να διασφαλιστεί η εσωτερική ενότητα και ειρήνη παρά μόνο αν σβηστούν στη λήθη σχέσεις που δεν υπάρχουν πια*». Αν το έθνος είναι μια ομάδα ανθρώπων που μιλούν την ίδια γλώσσα αλλά ανήκουν σε διαφορετικά κράτη, τότε τα σύνορα που τους χωρίζουν δεν μπορεί να είναι παρά αυθαίρετα, αφύσικα και άδικα⁷⁷. Σ' αυτή τη λογική, το έθνος εκλαμβάνεται ως μια ομοιογενής γλωσσική οντότητα που λειτουργεί σαν μαγνήτης προς όλες εκείνες τις ομόγλωσσες ομάδες οι οποίες συμβαίνει να βρίσκονται εκτός των ορίων του. Κατά συνέπεια οι ομάδες αυτές μπαίνουν στον πειρασμό να αποσύρουν τη νομιμοφροσύνη τους από τις κρατικές οντότητες στις οποίες ανήκουν και να αποδυθούν σε εξεγέρσεις και ανταρσίες. Ο αλυτρωτισμός αποτελεί φυσικό επακόλουθο του εθνικισμού⁷⁸.

Δεν υπάρχει βεβαίως αμφιβολία στην Ευρώπη των νεωτέρων χρόνων ότι υπάρχουν αρκετές κρατικές οντότητες στην Ευρώπη που αποδείχτηκαν ιδιαίτερα ανθεκτικές, κυρίως χάρη στη συνδρομή της συγκεντρωτικής μοναρχίας, η οποία κατόρθωσε να επιβάλλει την κυριαρχία της σε όλη την επικράτεια αυτών των «κρατών» εξαλείφοντας τοπικές ιδιαιτερότητες και φυγόκεντρες δυνάμεις. Ωστόσο οι πολιτικές αυτές οντότητες πολύ δύσκολα μπορούν να θεωρηθούν «εθνικές» με τη σημασία που προσλαμβάνει ο συγκεκριμένος όρος στο εθνικιστικό λεξιλόγιο⁷⁹.

⁷⁷ E. Kedourie, Ό. π., 106 – 108.

⁷⁸ E. Kedourie, Ο εθνικισμός, μετάφραση Σπύρος Μαρκέττος, Εκδόσεις Κατάρτι, Αθήνα, 1999, 110.

⁷⁹ E. Kedourie, Ό. π., 120.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν ήταν «έθνος» κι όμως κατόρθωσε να διατηρηθεί επί αιώνες ολόκληρους, διαφυλάσσοντας τη συνοχή του κοινωνικού ιστού και εξασφαλίζοντας τη νομιμοφροσύνη των ανθρώπων⁸⁰. Εμφανιζόταν όμως ως μια κοινωνία κατακερματισμένη σε απομονωμένα μεταξύ τους άτομα ή ομάδες, που αναζητούσαν στον εθνικισμό ένα υποκατάστατο της παλιάς και αμετάκλητης τάξης πραγμάτων. Τα μέλη αυτής της κοινωνίας ανακαλύπτουν δεσμούς με σκοτεινά και μυστηριώδη βασίλεια, αναζητώντας παρηγοριά σε αρχαιολογικές φαντασιώσεις⁸¹. Πολλές φορές οι εθνικιστές χρησιμοποιούν το παρελθόν για να αλλάξουν το παρόν⁸². Όπως εύστοχα λέει ο Kedourie « Οι εθνικιστές είναι αναγκασμένοι να κινούνται σε ομιχλώδεις περιοχές, κάπου μεταξύ μύθου και πραγματικότητας, όπου κράτη, σύνορα και πολιτικές συμβάσεις είναι πράγματα υπαρκτά και συνάμα ανύπαρκτα». Για το δόγμα του εθνικισμού, η γλώσσα, η φυλή, ο πολιτισμός, συχνά ακόμη και η θρησκεία, συνιστούν διαφορετικές όψεις της ίδιας πάντοτε αρχέγονης οντότητας – του έθνους⁸³.

Η Ελλάδα ως υποτελής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε παράπονα και δυσαρέσκειες εθνικιστικού χαρακτήρα, όπως η ξένη γλώσσα και η θρησκεία, αλλά η εθνική ελευθερία που ακολούθησε μπόρεσε να εγγυηθεί και εθνική πολιτική διακυβέρνηση και αυτοδιάθεση. Και η πλήρης ανεξαρτησία, με όλα τα ευεργετήματα της, μπορεί να επέλθει μόνο όταν εξαφανιστούν τόσο η άμεση όσο και η έμμεση κυριαρχία⁸⁴. Οι νέες ιδεολογίες περί εθνικής αυτοδιάθεσης, εθνικής κυριαρχίας, ατομικής ελευθερίας, αυτοπραγμάτωσης και σύνδεσης του έθνους με τον πολιτισμό βρήκαν μεγάλη απήχηση στη υπόδουλη Ελλάδα. Ο αλυτρωτισμός απέκτησε νόημα και υπόσταση και η επανάσταση έγινε αυτοσκοπός.

Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, επηρεασμένος από αυτά τα καινούργια ιδεολογικά πρότυπα, στην προσπάθειά του να αντικρούσει τις απόψεις του Αυστριακού ιστορικού Φαλμεράιερ (Jakob Philipp Fallmerayer, 1790 – 1861) ότι η εγκατάσταση σλαβικών και αλβανικών φύλων στην Ελλάδα εξαφάνισε κάθε ίχνος ελληνικού αίματος από τις φλέβες των Ελλήνων, απέρριψε τη βιολογική ερμηνεία της ιστορίας και προέταξε τον πολιτισμό ως μοναδικό έγκυρο γνώρισμα κάθε έθνους. Ο

⁸⁰ E. Kedourie, Ό. π., 121.

⁸¹ E. Kedourie, Ό. π., 161.

⁸² E. Kedourie, Ό. π., 117

⁸³ E. Kedourie, Ό. π., 114

⁸⁴ E. Kedourie, Ό. π., 156.

ελληνικός εθνικισμός του 19ου αιώνα συνεπώς υπήρξε ανοικτός στην εθελουσία προέλευση κάθε εθνότητας που επιθυμούσε να γίνει μέτοχος ενός πολιτισμού με την αρχαιότερη και πλουσιότερη γλωσσική παράδοση. Η ελληνική γλώσσα, άλλωστε, δεν ήταν μόνο φορέας της γραμματείας των αρχαίων, αλλά και η ιερή γλώσσα των γραφών, καθώς οι τρεις από τους τέσσερις Ευαγγελιστές έγραψαν τα Ευαγγέλια τους στα ελληνικά⁸⁵.

Το ίδιο συμβαίνει και με τη μουσική, όπως αναφέρει ο Ζαμπέλιος, στη *Λαϊκή ελληνική ποίηση*, τα κλέφτικα τραγούδια δεν έχουν εγγεγραμμένα πάνω τους μόνο παγανιστικά ίχνη και έθιμα πρωτόγονα, αρχαία δηλαδή ρίζα, αλλά έχουν και στοιχεία από την ενδιάμεση εποχή του βυζαντινού πολιτισμού. Στην πραγματικότητα το κίνημα των κλεφτών και η απεριόριστη αγάπη για την ελευθερία δεν ήταν παρά η αντίδραση στις συνέπειες από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και η επιβολή της Οθωμανικής κυριαρχίας. *«Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας, η ξεχωριστή φυσιογνωμία και η ετερογενής ιδιοφυΐα είναι τα μεγάλα χαρακτηριστικά αυτής της λαϊκής ποίησης που την κάνουν να ξεχωρίζει από όλα τα άλλα είδη και κυρίως από την ομοιογενή ποίηση του κλασικού ελληνισμού. Αυτά τα μεγάλα χαρακτηριστικά ξέφυγαν μεταξύ άλλων από την προσοχή της κριτικής που ασχολήθηκε με την παραδοσιακή ποίηση της Ελλάδος. Η πρόθεση (κατά τ' άλλα πολύ έντιμη) αναζήτησης στα σύγχρονα γεγονότα μιας αρχαίας ρίζας, υπήρξε η αιτία ενός μεγάλου αριθμού παραλείψεων από τη μια και πολυάριθμων ψευδαισθήσεων από την άλλη. Αναζητούσαμε στα κλέφτικα τραγούδια παγανιστικά ίχνη και έθιμα πρωτόγονα: αναγνωρίσαμε σ' αυτά τον Χάροντα και τις Νηρηίδες με τις λατρευτικές πρακτικές μιας πρωτόγονης θρησκείας. Όμως κανείς δεν σκέφτηκε να αναζητήσει τι ξεχωριστό είχαν αυτά τα τραγούδια και από πού αντλούσαν αυτή τους τη μοναδική περιουσία. Η ξένη κριτική περιέπεσε σε ένα σοβαρό λάθος. Παραπλανημένη από το ελληνικό όνομα βιάστηκε να πάει από ένα χαρακτηριστικό του σήμερα στην αρχαιότητα και στη βιασύνη της να αποκαταστήσει και να συνδέσει τα δυο μέρη, που έμοιαζαν απλά ασύνδετα από τη διαφορά ηλικίας, υπερπήδησε τη μεγάλη διαφορά των είκοσι αιώνων που τους χώριζε, λησμόνησε την ενδιάμεση εποχή του χριστιανικού πολιτισμού.*

Αλλά κατά τη γνώμη μου, στην καρδιά αυτού του πολιτισμού μπορούμε να βρούμε τη βάση της σύγχρονης μουσικής. Η Οθωμανική κυριαρχία τα ελεύθερα

⁸⁵ **Θ. Βερέμης**, Ελληνικός Εθνικισμός, www.protagon.gr , 21 Μαρτίου 2012.

τραγουδία στη Μούσα των κλέφτικων, βρίσκει τα ελληνικά, όχι όπως τα είχε αφήσει τον αιώνα του Φιλοποίμενα, αλλά έτσι όπως τα άφησε το Βυζαντινό Σύνταγμα. Τα έθιμα, οι παραδόσεις, οι δοξασίες αυτής της μακράς περιόδου, που δεν είχαν εκτιμηθεί, ούτε επαρκώς, ούτε δικαίως, άφησαν ίχνη βαθειά χαραγμένα στην καρδιά και τη φαντασία του κυρίαρχου λαού. Η λογοτεχνία αυτής της περιόδου δεν μπορεί παρά να αντικατοπτρίζει τα χρώματα και να αποτελεί μέρος της φύσης του. Στην πραγματικότητα, το κίνημα των κλεφτών, αυτή η απεριόριστη αγάπη για την ελευθερία, αυτή η αδάμαστη κλίση για την ατομική ανεξαρτησία, από πού πηγάζει; Αν όχι σ' αυτό το μεγάλο κενό που άφησε η πτώση των αυτοκρατορικών παραδόσεων και το μητροπολιτικό κύρος της Κωνσταντινούπολης; Πως αλλιώς θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε το φαινόμενο αυτού του γιγαντιαίου ηρωισμού που ορθώνεται απέναντι σ' αυτή την απειλητική στάση έναντι της κατάκτησης, η οποία επιχειρεί έναν σκληρό εναντίον της αγώνα, από την πρώτη μέρα της κατοχής και η οποία δεν έχει καταθέσει τα όπλα και το μίσος παρά μόνο αφ' ότου έχει αποκαλύψει στον κόσμο την αδυναμία του εχθρού; Υπό αυτό το πρίσμα το οικείο της ιστορία και ο ελληνικός ανταγωνισμός φαίνονται αδιαμφισβήτητα. Εάν κατά την πτώση της μοναρχίας, οι Έλληνες είχαν τόσο πολύ εκφυλιστεί, ήταν τόσο αδύναμοι, τόσο στερημένοι από κάθε ανδρική αρετή, που προσπάθησαν κάποιοι ιστορικοί της εποχής να το παρουσιάσουν με ειρωνεία και σκεπτικισμό, το αίσθημα που προκύπτει από την ερείπια της Κωνσταντινούπολης δε θα είναι τίποτα άλλο παρά ένας μύθος, ο απόηχος της ελευθερίας που η πρώτη εμφάνιση των βαρβάρων αντήχησε από βουνό σε βουνό στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία, δε θα είναι τίποτα άλλο από μια ποιητική ψευδαίσθηση. Αλλά εάν είναι δεόντως αποδεδειγμένα γεγονότα, πρέπει οπωσδήποτε να αλλάξουμε την κριτική και τη μέθοδο. Πρέπει να αναγνωρίσουμε στους ελληνικούς πληθυσμούς της αυτοκρατορίας, την ύπαρξη ανεξερεύνητων παραδόσεων και συναισθημάτων που αναμένουν την κατάλληλη ευκαιρία για να εμφανιστούν; πρέπει να αναγνωριστεί ότι είχαν μερικώς συνείδηση της εθνικότητάς τους, και αυτή η συνείδηση, αν και κάπως θολή έγινε μετά την καταστροφή, η μαγιά ενός οργασμού που θα κατέληγε αργότερα σε έκρηξη.⁸⁶»

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτελούνταν από πολυάριθμες ετερόκλητες πληθυσμιακές ομάδες, που είχαν εποικίσει με παραχώρηση ειδικών καθεστώτων και

⁸⁶ **M. Sp. Zambellis**, *La Poésie populaire en Grèce, Le Spectateur de l' Orient*, 3e année-Tome second, 10/22 Juin 1836, Imprimerie de Lazare Vilaras, 1856, Athènes, 233-235(Μετάφραση από το πρωτότυπο: Βασιλική Αγγέλου), Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων.

δικαιωμάτων που όμως διατήρησαν τις ταυτότητες τους μέσα στους αιώνες, ζώντας η μια πλάι στην άλλη κι επιτελώνοντας η καθεμία τις ζωτικές κοινωνικές και οικονομικές λειτουργίες που συμβάδιζαν με την υπόσταση της. Όταν όμως η Ευρώπη επρόκειτο να αναπλαστεί σε εδαφικώς κυρίαρχα εθνικά κράτη, αναπόφευκτα θα ξεσπούσαν τεράστιες συγκρούσεις⁸⁷. Η αναδιοργάνωση της κοινωνίας, η μετάβαση από άκαμπτες ιεραρχικές δομές σε κινητικές δεξαμενές ανθρώπων που μοιράζονται την ίδια υψηλή κουλτούρα και προστατεύονται από την ίδια πολιτική αρχή, οδήγησε σε εκτεταμένη ενασχόληση με τις ρίζες⁸⁸. Και συγκεκριμένα ο ελληνισμός πήγαινε πολύ πίσω : στην αρχαιότητα , διατηρήθηκε αδιαλείπτως μέσω του Βυζαντίου και συνεχίζει μέχρι σήμερα.

Όπως αναφέρει ο Gellner « τα έθνη αποτελούν τα θεμελιακά δομικά στοιχεία της ανθρωπότητας και η ύπαρξη τους δεν είναι κάποιο τυχαίο και ηθικά αδιάφορο γεγονός, αλλά αντιθέτως κάτι κεντρικό στην ανθρώπινη ολοκλήρωση . Η πολιτισμική ποικιλομορφία είναι το πασιδηλό πεπρωμένο μας και οι άνθρωποι φτάνουν στην ολοκλήρωση μέσα από τον διακριτό εθνικό πολιτισμό τους και όχι μέσα από κάποια άτονη οικουμενικότητα. Ωστόσο, η εθνικότητα, αν και αεί παρούσα με όλη της την πολιτισμική ιδιαιτερότητα, κατά καιρούς πέφτει σε λήθαργο, σαν να παθαίνει έκλειψη ή σαν να κρύβεται»⁸⁹. Βέβαια όπως υπερασπίζεται και ο Gellner «ο εθνικισμός δεν είναι ούτε οικουμενικός, ούτε αναγκαίος, ούτε συγκυριακός και τυχαίος, καρπός κάποιων αργόσχολων γραφιάδων και αφελών αναγνωστών.... Οι ρίζες του είναι βαθιές και σημαντικές, υπήρξε όντως πεπρωμένο και όχι ένα είδος απρόοπτης ασθένειας που μας επιβλήθηκε από τους γραφιάδες του ύστερου Διαφωτισμού»⁹⁰. και η κύρια θέση του είναι ότι «ο εθνικισμός έχει τις ρίζες του στη νεωτερικότητα» και όχι σε αρχέγονες καταβολές⁹¹.

Ο Άντερσον στο έργο του «Φαντασιακές Κοινότητες» ξεκινά με την παραδοχή ότι η εθνικότητα, «η ιδιότητα του να ανήκει κανείς σε ένα έθνος», όπως και ο εθνικισμός, είναι πολιτισμικά κατασκευάσματα μιας συγκεκριμένης μορφής. Και συνεχίζει ότι για να τα κατανοήσουμε επαρκώς είναι ανάγκη να εξετάσουμε προσεκτικά πως απέκτησαν ιστορική υπόσταση, ποιες σημασίες έχουν πάρει και γιατί

⁸⁷ E. Kedourie, Ό. π., 170

⁸⁸ E. Gellner, ό. π., 113

⁸⁹ E. Gellner, ό . π., 25.

⁹⁰ E. Gellner, ό. π., 28.

⁹¹ E. Gellner, ό. π., 31.

σήμερα απολαύουν τέτοιας βαθιάς συναισθηματικής αποδοχής. Αλλά και αφότου δημιουργήθηκαν αυτά τα κατασκευάσματα έγιναν «μοντέλα» ικανά να μεταφυτευτούν, με ποικίλους βαθμούς αυτοσυνείδησης, σε μια μεγάλη ποικιλία πολιτικών και ιδεολογικών μορφωμάτων⁹². Με ένα ανθρωπολογικό πνεύμα, προτείνει τον ακόλουθο ορισμό του έθνους: αποτελεί μια ανθρώπινη κοινότητα, που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη. Αποτελεί κοινότητα σε φαντασιακό επίπεδο επειδή κανένα μέλος, ακόμα και του μικρότερου έθνους, δεν θα γνωρίσει ποτέ τα υπόλοιπα μέλη, δεν θα συναντήσει ούτε καν θα ακούσει γι' αυτά, όμως ο καθένας έχει την αίσθηση του συνανήκειν. Και αναφέρει μια ρύση του Ρενάν, που λέει ότι «η πεμπτούσια του έθνους βρίσκεται στο ότι τα μέλη του έχουν πολλά κοινά καθώς και στο ότι έχουν ξεχάσει πολλά». Όμως στην πραγματικότητα κάθε κοινότητα που είναι μεγαλύτερη από ένα χωριό όπου οι άνθρωποι έχουν προσωπική επαφή είναι φαντασιακή⁹³.

Κι ενώ η αναδύομενη Ευρώπη είχε πιαστεί γερά από το άρμα του Ελληνισμού, στην Αθήνα όπως γράφει ο Hermann Russack, «...Πυκνό σκοτάδι καλύπτει την ιστορία της τη μισή χιλιετηρίδα, από τότε που τα Διατάγματα των Βυζαντινών αυτοκρατόρων απαγόρευσαν κάθε δημόσια εκδήλωση κλασικού χαρακτήρα. Ο αυτοκράτωρ Θεοδόσιος Α' απαγόρευσε τους Ολυμπιακούς αγώνες το 394 μ.Χ. και ο Ιουστινιανός το 529 μ.Χ. έκλεισε τις πύλες της Ακαδημίας απαγορεύοντας τη διδασκαλία της φιλοσοφίας και του δικαίου, διακόπτοντας έτσι την αρχαία παράδοση. Τόσο αδιαπέραστο ήταν το σκοτάδι που δεν ξέρουμε πότε έπεσε το γιγάντιο άγαλμα της Αθηνάς που ξεπερνούσε σε ύψος τον Παρθενώνα.Τόση ήταν η ερήμωση και η ασημαντότητα της Αθήνας και του λιμανιού της, που ο Βυζαντινός στρατιωτικός διοικητής του διοικητικού διαμερίσματος «Ελλάς», είχε την έδρα του όχι πια στην Ακρόπολη, αλλά στο φρούριο του Κάδμου στη Θήβα»⁹⁴. Το έθνος συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως οριοθετημένο, γιατί ακόμη και το μεγαλύτερο από αυτά, έχει καθορισμένα, έστω κι αν είναι ελαστικά, σύνορα, πέρα από τα οποία βρίσκονται άλλα έθνη. Κανένα έθνος δεν φαντάζεται τον εαυτό του να ταυτίζεται με την ανθρωπότητα. Συλλαμβάνεται όμως με τη φαντασία και κυρίαρχο γιατί η έννοια έθνος γεννήθηκε σε μια εποχή κατά την οποία ο Διαφωτισμός και η Επανάσταση

⁹² Μ. Άντερσον, ό. π., 24.

⁹³ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 26.

⁹⁴ H.H. Russack, *Αρχιτέκτονες της Νεοκλασικής Αθήνας*, Εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα, 1967, 9-10.

κατέστρεψαν τη νομιμότητα της ιεραρχικά οργανωμένης ελέω Θεού μοναρχίας και μετά τον πλουραλισμό των θρησκειών τα έθνη ονειρεύονται άμεσα την ελευθερία τους, έστω και υπό την αιγίδα του Θεού. Εγγύηση και έμβλημα αυτής της ελευθερίας είναι το κυρίαρχο κράτος. Συλλαμβάνεται όμως και ως κοινότητα, επειδή ανεξάρτητα από την ουσιαστική ανισότητα, το έθνος νοείται πάντα, ως μια βαθειά οριζόντια συντροφική σχέση. Είναι αυτό το αίσθημα της αδελφότητας που δίνει τη δυνατότητα σε τόσα εκατομμύρια ανθρώπους, τους τελευταίους δυο αιώνες, όχι τόσο να σκοτώνουν, όσο να είναι πρόθυμοι να δίνουν τη ζωή τους για τόσο περιορισμένες φαντασιώσεις⁹⁵.

«Δεν υπάρχει ζωή χωρίς θάνατο». Αυτή η διδαχή της χριστιανικής φιλοσοφίας βρίσκει μεγάλη απήχηση στην αναγέννηση της Ελλάδος. Η ζωή αυτού του έθνους ξεκινάει μ' ένα μαρτύριο: η γέννηση του συμπίπτει με τον ενταφιασμό του. Και πράγματι, τότε ακούγεται το όνομα Ελλάδα; Όταν επιφανείς ποιητές φτάνουν από μακρινές χώρες να σιγοψιθυρίσουν πάνω της συγκινητικές ελεγείες, όταν ιστορικοί και φιλόσοφοι έρχονται να χύσουν δάκρυα πάνω στο μνήμα της, όταν στα ερείπια της αντηχούν μελαγχολικοί ήχοι από τα βήματα ευσεβών προσκυνητών. – Η Ελλάδα φαινομενικά νεκρή, ζει και κινείται κάτω από τις ρίζες των λουλουδιών που τη σκεπάζουν. Μόλις οι πυρσοί που φώτιζαν τις στάχτες της, σβήσουν, εκείνη βγάζει την κραυγή της Ανάστασης. Χρειάστηκαν ήχοι πολέμου, ως έσχατη λύση από μεγάλους λαούς, για να ακουστεί στην Ευρώπη, ότι η Ελλάδα, ένας κόσμος χριστιανικός, προϋπήρχε εδώ και αιώνες, στο σημείο που φάνταζε ως κυριαρχία ολοκληρωμένη από την υποταγή των κατοίκων και εδραιωμένη από το χρόνο⁹⁶.

Ο δέκατος όγδοος αιώνας σηματοδοτεί όχι μόνο την αρχή της εποχής του εθνικισμού, αλλά και το τέλος των θρησκευτικών τρόπων σκέψης. Με την υποχώρηση της θρησκευτικής πίστης το μοιραίο γίνεται όλο και πιο αυθαίρετο. Η ιδέα του έθνους ανταποκρινόταν ως εκκοσμικευμένος μετασχηματισμός του μοιραίου σε συνέχεια, του τυχαίου σε σημασία, περισσότερο από οτιδήποτε άλλο⁹⁷.

⁹⁵ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 27-28.

⁹⁶ Μ. Sp. Zambellis, *La Poésie populaire en Grèce*, Le Spectateur de l' Orient, 3e année-Tome second, 10/22 Juin 1836, Imprimerie de Lazare Vilaras, 1856, Athènes, σ 229-230, Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων.

⁹⁷ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 33.

Οι φαντασιακές κοινότητες δεν πηγάζουν απλώς από τις θρησκευτικές κοινότητες και τα δυναστικά κράτη και τα αντικαθιστούν. Η παρακμή των ιερών κοινοτήτων, γλωσσών και οικογενειακών γραμμών έδωσε ώθηση σε μια θεμελιώδη αλλαγή στον τρόπο σύλληψης του κόσμου, η οποία περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, έκανε δυνατή τη σύλληψη του έθνους⁹⁸.

Σύμφωνα με την έντεχνη διατύπωση του Άουερμπαχ : Στην αυγή του Ουμανισμού άρχισε να υπάρχει η αίσθηση ότι τα γεγονότα της κλασικής ιστορίας και του μύθου όπως και αυτά της Βίβλου δεν διαχωρίζονταν από τα παρόντα μόνο εξαιτίας της χρονικής απόστασης αλλά εξαιτίας των εντελώς διαφορετικών συνθηκών ζωής. Ο Ουμανισμός, που είχε σαν στόχο την ανανέωση των αρχαίων μορφών ζωής και έκφρασης, δημιουργεί μια πρωτόγνωρη ιστορική προοπτική. Οι Ουμανιστές βλέπουν την αρχαιότητα σε ιστορικό βάθος , και σε αντιδιαστολή με αυτό το βάθος, τη σκοτεινή εποχή των Μεσαίων Χρόνων που μεσολάβησαν ...Αυτό έκανε αδύνατη την επανεγκαθίδρυση της αυτάρκους ζωής που ήταν φυσική για τον αρχαίο πολιτισμό και την ιστορική απλοϊκότητα του δωδέκατου και του δέκατου τρίτου αιώνα⁹⁹.

Ως τα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα, ο τεράστιος μόχθος των Γερμανών , Γάλλων και Άγγλων λογίων κατέστησε διαθέσιμο και σε εύχρηστη έντυπη μορφή ουσιαστικά το πλήρες σώμα των διασωζόμενων έργων των Ελλήνων κλασικών, μαζί με τις απαραίτητες φιλολογικές και λεξικογραφικές προσθήκες, αλλά αναπαρήγαγε σε δεκάδες βιβλία έναν ακτινοβόλο, και έντονα παγανιστικό, αρχαιοελληνικό πολιτισμό. Το τελευταίο τέταρτο του αιώνα, ένας μικρός αριθμός νέων ελληνοφώνων χριστιανών, οι περισσότεροι από τους οποίους είχαν σπουδάσει ή ταξιδέψει έξω από τα όρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, απέκτησε πρόσβαση σ' αυτό το «παρελθόν». Με υψηλό φρόνημα, χάρη στο φιλελληνισμό στα κέντρα του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού, ανέλαβαν τον «αποβαρβαρισμό» των νεώτερων Ελλήνων, δηλαδή το μετασχηματισμό τους σε αντάξια όντα του Περικλή και του Σωκράτη¹⁰⁰.

Ο πρώτος που προσπάθησε συνειδητά να φιλοτεχνήσει την εικόνα των νεοελλήνων στη Δύση ήταν ο Αδαμάντιος Κοραής με την περίφημη διάλεξη του

⁹⁸ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 45

⁹⁹ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 112

¹⁰⁰ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 116

«Υπόμνημα για τη σημερινή κατάσταση του πολιτισμού στην Ελλάδα» στο γαλλικό κοινό το 1803. Ο Κοραΐς έχοντας γνώση τι θα μπορούσε να συγκινήσει τους Ευρωπαίους, προσπαθεί να συνδέσει την αρχαία με τη νέα Ελλάδα, συσχετίζοντας το Σούλι με τον Αχέροντα και μιλώντας για την απόσβεση του χρέους των Ευρωπαίων προς τον ελληνικό πολιτισμό¹⁰¹. Συγκεκριμένα στο λόγο του αυτό αναφέρει:

«Για πρώτη φορά το έθνος παρατηρεί την απεχθή εικόνα της αμάθειας του και φρικιά μετρώοντας με το μάτι την απόσταση που το χωρίζει από τους δοξασμένους προγόνους του. Αυτή η οδυνηρή ανακάλυψη, όμως δεν γεμίζει τους Έλληνες απελπισία: είμαστε απόγονοι των Ελλήνων, έλεγαν μέσα τους, πρέπει να προσπαθήσουμε να φανούμε ξανά άξιοι αυτού του ονόματος αλλιώς δεν μας ανήκει πλέον»¹⁰².

Ο ελληνισμός αποτελούσε και συνεχίζει να αποτελεί μια ιδιαίτερη μορφή εθνικισμού καθώς η παρουσία του είναι και εμφανίζεται ως η παλιότερη στον ευρωπαϊκό χωροχρόνο. Κι αν η Ευρώπη αποτελούσε φαντασιακή κοινότητα γύρω από τον Ελληνισμό ζητούσε επειγόντως να δημιουργήσει το κυρίαρχο κράτος της Ελλάδας. Αντίστοιχα γύρω από τον ελληνικό εθνικισμό υπήρχε μια φαντασιακή κοινότητα διασκορπισμένη εντός και εκτός των συνόρων που ζητούσε διψασμένα να δημιουργήσει το κυρίαρχο κράτος της Ελλάδας. Ένας Έλληνας θα συναντήσει ή θα γνωρίσει ελάχιστους συμπολίτες του, όμως είναι απόλυτα βέβαιος για τη σταθερή, ανώνυμη, ταυτόχρονη δραστηριότητα τους¹⁰³. Το υπόβαθρο υπήρχε, ήθελε όμως επανασχεδιασμό και επαναπροσδιορισμό και συνοψίζεται στη φράση-έμβλημα του Μάρκου Ρενιέρη «...pour un Grec apprendre signifie se rappeler» (για έναν Έλληνα μαθαίνω σημαίνει θυμάμαι).

Στο επόμενο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε πως εμφανίστηκε ο εθνικισμός στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα καθώς και ποιες μορφές πήρε, παρόλο που «η «ελληνική» εθνικότητα θεωρείται *sui generis*»¹⁰⁴.

¹⁰¹ Δ. Τζιόβας, *Οι εικόνες της Ελλάδας*, Το Βήμα – Γνώμες, 6/6/2010.

¹⁰² Μ. Άντερσον, ό. π., 117.

¹⁰³ Μ. Άντερσον, ό. π., 50.

¹⁰⁴ Μ. Άντερσον, ό. π., 25.

2.2. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ - ΟΙΚΟΔΟΜΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

«Για έναν Έλληνα, μαθαίνω, σημαίνει θυμάμαι»

Αυτή η φράση του Μάρκου Ρενιέρη στο έργο του «Le dualisme grec» (ο ελληνικός δυϊσμός), κλείνει μέσα της όλη τη φιλοσοφία προσδιορισμού της εθνικής συνείδησης πάνω στην οποία στηρίχτηκε το νέο ελληνικό κράτος. Ο Ρενιέρης αναφέρει «...ότι ο δυτικός πολιτισμός, ήταν η διαδοχική εξέλιξη των τεχνών, των επιστημών και των γραμμάτων του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και ο Γαλιλαίος, ο Καρτέσιος, ο Μοντεσκιέ και η Διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνδέονται άμεσα με τον Όμηρο, τον Αριστοτέλη, τον Πλάτωνα. Η Ελλάδα με τη γοητεία του πνεύματος της και τη φιλοσοφία της διαμόρφωσε τη Δύση», οπότε δικαιολογημένα «...pour un Grec apprendre signifie se rappeler» (για έναν Έλληνα μαθαίνω σημαίνει θυμάμαι).

«Αλλά και αργότερα ο ελληνικός πολιτισμός υπήρξε το όχημα μέσω του οποίου ο λόγος του Ιησού Χριστού διαδόθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο · απήγαγε από τη Ρώμη τις ψευδοθεότητες, τον αυτοκράτορα της και τον μετέφερε στο Βυζάντιο. Στη γλώσσα του (του ελληνικού πολιτισμού) και από τους Αγίους Πατέρες του, τα χριστιανικά δόγματα αναπτύχθηκαν, καθορίστηκαν και συντάχθηκαν. Τον 15^ο αιώνα κάτω από το γιαταγάνι του Μωάμεθ του 2^{ου}, ο ελληνικός πολιτισμός έριξε την τελευταία του ματιά στην Ανατολή και την παρακολουθούσε απαθή να πεθαίνει. Απ' αυτό τον επιθανάτιο ρόγχο, από αυτή τη ματιά αναδύθηκε μια νέα εποχή, η εποχή των Μεδίκων και του Λέοντος του 10^{ου}. Και αναφερόμενος στον εκχριστιανισμό των Σλάβων στη Μοραβία, τη Βουλγαρία, τη Ρωσία από τους έλληνες μοναχούς, καταλήγει ότι οι Σλάβοι έγιναν λατίνοι και αυτό άλλαξε την ανθρωπότητα. Και συνεχίζει ένας ρώσος στο Παρίσι νιώθω το ίδιο ξένος με ένα γάλλο στη Μόσχα, ενώ ο Έλληνας νιώθει σαν στο σπίτι του τόσο στο Παρίσι όσο και στη Μόσχα» καταλήγοντας ότι «.... ο Έλληνας είναι ο πιο

οικουμενικός άνθρωπος και ο μόνος πραγματικά καθολικός άνθρωπος της Ευρώπης»¹⁰⁵.

Η βασική δομή δύο μορφών φαντασιακής σύλληψης που άκμασαν στην Ευρώπη του 18^{ου} αιώνα ήταν το μυθιστόρημα και η εφημερίδα, καθώς και οι δύο αυτές μορφές παρείχαν τα τεχνικά μέσα για την «ανα-παράσταση» του τύπου της φαντασιακής κοινότητας που είναι το έθνος¹⁰⁶. Ο νεωτερισμός του φαντασιακού κόσμου τον οποίο ο συγγραφέας παρουσιάζει στους αναγνώστες του βρίσκει το ακριβές ανάλογο του στην ιδέα του έθνους, το οποίο συλλαμβάνεται σαν μια συμπαγής κοινότητα που κινείται σταθερά μέσα στην Ιστορία, προς τα πίσω ή προς τα μπρος¹⁰⁷. Οι πρώτες ελληνικές εφημερίδες εκτυπώθηκαν στη Βιέννη το 1784, και γίνονται το κλειδί για τη διάδοση της φαντασιακής κοινότητας του ελληνισμού. Με μια θετική έννοια, η φαντασιακή σύλληψη των νέων κοινοτήτων έγινε χάρη σε μια εν μέρει τυχαία, εκρηκτική όμως, αλληλεπίδραση μεταξύ ενός συστήματος παραγωγής και παραγωγικών σχέσεων (καπιταλισμός), μιας τεχνολογίας των επικοινωνιών (τυπογραφία) και του μοιραίου της επικοινωνίας των ανθρώπινων γλωσσών¹⁰⁸.

Αυτές οι έντυπες γλώσσες έθεσαν τα θεμέλια της εθνικής συνείδησης καθώς δημιούργησαν ενιαία πεδία ανταλλαγής και επικοινωνίας σ' ένα χαμηλότερο επίπεδο από τα λατινικά και υψηλότερο από την προφορική καθομιλουμένη. Άνθρωποι που μιλούσαν μια τεράστια ποικιλία γλωσσών αγγλικά, γαλλικά ή ισπανικά και για τους οποίους θα ήταν μάλλον δύσκολο να συνεννοηθούν μεταξύ τους, κατάφεραν να συνομιλούν μέσω των εντύπων. Οι συναναγνώστες αυτοί, αποτέλεσαν στην κοσμική, ιδιαίτερη, ορατή αφάνεια τους το έμβρυο της κοινότητας που συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως εθνική¹⁰⁹.

Ο Κοραΐς μας δίνει ένα δείγμα του πρώιμου ελληνικού εθνικισμού στον οποίο κυριαρχούσαν διανοούμενοι και επιχειρηματίες αναφέροντας «Σε πόλεις που ήταν λιγότερο φτωχές, που είχαν κάποιους ευκατάστατους κατοίκους και μερικά σχολεία, και επομένως κάποια άτομα τα οποία μπορούσαν τουλάχιστον να διαβάσουν

¹⁰⁵ Μ. Ρενιέρης, (1853), «*Le dualisme grec*», *Le Spectateur de l' Orient* 2, 10/22 Σεπτ. 1853, 33-49, Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων.

¹⁰⁶ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 48.

¹⁰⁷ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 50.

¹⁰⁸ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 77-78.

¹⁰⁹ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 79.

και να κατανοήσουν τους αρχαίους συγγραφείς, η επανάσταση ξεκίνησε νωρίτερα και μπόρεσε να απλωθεί πιο γρήγορα και πιο εύκολα. Σε κάποιες απ' αυτές τις πόλεις, υπάρχουν ήδη μεγαλύτερα σχολεία και έχει εισαχθεί σ' αυτά η μελέτη των ξένων γλωσσών και ακόμα και των επιστημών που διδάσκονται στην Ευρώπη. Οι πλούσιοι χρηματοδοτούν την εκτύπωση βιβλίων που έχουν μεταφραστεί από τα ιταλικά, γαλλικά, γερμανικά και αγγλικά. Στέλνουν με δικά τους έξοδα στην Ευρώπη νέους ανθρώπους που θέλουν να σπουδάσουν, δίνουν στα παιδιά τους την καλύτερη εκπαίδευση, χωρίς να εξαιρούν τα κορίτσια....»¹¹⁰.

Το περιοδικό Ερμής ο Λόγιος γράφει στα πρώτα τεύχη της κυκλοφορίας του «.....Νυν ήδη Ηγεμόνες και Δυνατοί με βασιλικόν και φιλόανθρωπον δόγμα, περιθάλλουσι την Ελλάδα, φροντίζοντες κατά το δυνατόν δια να επανέλθωσιν εις αυτήν αι Μούσαι. Νυν ήδη πολλοί φιλόμουσοι, φιλογενείς και ευεργετικοί άνδρες εγείρουσι και συστήνουσι Μουσεία, δαπανώσι καθ' εκάστην αφθόνως εις εκτυπώσεις βιβλίων, διανέμουσιν αυτά δωρεά εις το γένος, και κατά πάντα τρόπον ζητούσι την αναπτέρωσιν της Ελλάδος, κι την βελτίωσιν της αυτών πατρίδος. Νυν ήδη νέοι και ιεροί τινες άνδρες, αφίνοντες την φιλάτην πατρίδα, σπεύδουσι μακράν, όπου εμφιλοχωρούσιν αι Μούσαι, κακεί δαπανώσιν άφθονα χρήματα, μοχθούσι και σπουδάζουσι να μετακωμίσωσιν, ουχί εν μικρά λάρνακι μικράτινα ζώπυρα, αλλ' όλον αυτό το σύνταγμα των Μουσών, και όσον ούπω, αν θεός θέλη ελπίζεται εις την Ελλάδα μια ευτυχής σύστασις παιδείας παντοδαπής. Ευκταία περίστασις..... Ιδού μέγας αγών! Ιδού ευρύχωρον στάδιον, και δεύτε Έλληνες! Επί του παρόντος αναλάβετε μάλλον το αρχαίο φρόνημα, και συναγωνισθήτε τούτον τον καλόν αγώνα υπέρ της ευκλείας του γένους»¹¹¹.

Στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα μεγάλες πληθυσμιακές εθνότητες ζούσαν σε τεράστιες πολυεθνικές Αυτοκρατορίες (κυρίως στην Αυστριακή και στην Οθωμανική) διασκορπισμένοι σε διάφορα κράτη (γερμανικό, ιταλικό, πολωνικό έθνος). Μελετώντας τον εθνικισμό, ο Ernst Kellner ισχυρίστηκε ότι «τα έθνη ως φυσικός, θεόσταλτος τρόπος ταξινόμησης των ανθρώπων, ως ένα εγγενές, καίτοι πολύ αργοπορημένο, πολιτικό πεπρωμένο, είναι μύθος. ο εθνικισμός, που άλλοτε παίρνει προϋπάρχουσες κουλτούρες για να τις μετατρέψει σε έθνη, άλλοτε τις εφευρίσκει, συχνά

¹¹⁰ Μ. Άντερσον, 'Ο. π., 125.

¹¹¹ Ερμής ο Λόγιος ή Φιλολογικά Αγγελία, τεύχος 15/1/1811, σ 24, Από τα αρχεία της Αυστριακής Εθνικής Βιβλιοθήκης, Ιστορικές Αυστριακές εφημερίδες και χειρόγραφα (Österreichische Nationalbibliothek, Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften).

δε τις εξαλείφει, αυτός είναι, καλώς ή κακώς, μια πραγματικότητα, και μάλιστα σε γενικές γραμμές αναπόφευκτη»¹¹².

Στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος ο λαός συνέθετε ένα ανομοιογενές ψηφιδωτό με διαφορετικά σημεία αναφοράς: αυτόχθων πληθυσμός που αποτελούνταν από πρόκριτους, αγρότες, μικροεμπόρους, μικροβιομηχάνους και μια μικρή μερίδα Ελλήνων που είχαν σπουδάσει και δραστηριοποιούνταν στην Ευρώπη, γιατροί επιστήμονες, έμποροι, πολιτικοί, που μαζί τους κουβαλούσαν τα ήθη, τα έθιμα και γενικά τη δυτική κουλτούρα. Οι διαφορές μεταξύ αυτοχθόνων και ελλήνων της διασποράς ήταν τεράστιες. Ακόμη και οι μεταξύ των αυτοχθόνων διαφορές ήταν τεράστιες, γιατί ενώ τους συνέδεαν κοινή γλώσσα και κοινή θρησκεία υπήρξαν μεγάλες διαφορές στην τοπική ιστορία και κατά συνέπεια είχαν γαλουχηθεί σε μια τοπική εσωτερική απομόνωση. Τα γεγονότα της Επανάστασης τους είχαν φέρει όλους πιο κοντά, αν και μέσα από επώδυνες διαδικασίες, οι αλλαγές ήταν τεράστιες. Η Επανάσταση γκρέμισε τα μέχρι πρότινος τοπικά σύνορα και έφερε τους ταλαιπωρημένους αναλφάβητους ντόπιους σε επαφή με τους ξένους ομοεθνείς τους. Οι διαφορές και τα τοπικά βιώματα μεταξύ των κατοίκων της Πελοποννήσου, της Ρούμελης, της Αττικής, αλλά και ακόμη περισσότερο με τους Έλληνες της διασποράς ήταν χαοτικά, με σημεία αναφοράς την κοινή θρησκεία, την αγάπη για την πατρίδα και τους κοινούς αγώνες για την απελευθέρωση.

Ακόμη και η γλώσσα δεν αποτελούσε κοινό σημείο αναφοράς, καθώς πολλοί από τους κατοίκους της Ελλάδος δεν μιλούσαν ελληνικά, αλλά άλλες τοπικές γλώσσες και διαλέκτους. Οι αυτόχθονες μιλούσαν ελληνικά, βλάχικα, αλβανικά και ετερόχθονες λόγιοι συνεννοούνταν στα αγγλικά, γαλλικά ή και ιταλικά. Στον τύπο της εποχής βλέπουμε συχνά παράλληλη μετάφραση όρων στα γαλλικά. Υπήρχαν επίσης διαφορές μεταξύ γραπτής και καθομιλουμένης, αρχαϊζουσας και δημοτικής για τον ελληνόφωνο πληθυσμό. Το γνωστό γλωσσικό ζήτημα δίχασε την ελληνική κοινωνία της εποχής και απασχόλησε πολλούς έλληνες λόγιους το 18^ο αιώνα, και όπως λέει ο Kedourie *«όταν ένα δόγμα όπως ο εθνικισμός αιχμαλωτίζει τους πολιτικούς και πνευματικούς ταγούς μιας ομάδας και αυτοί κατόπιν προσπαθούν να εφαρμόσουν στην πράξη τις αρχές του, τότε αναπόφευκτα το ίδιο δόγμα εξαπλώνεται*

¹¹² E. Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, μετάφραση Δώρα Λαφαζάνη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1992, 94.

και στις υπόλοιπες ομάδες, οι οποίες αισθάνονται υποχρεωμένες να το υιοθετήσουν με τη σειρά τους, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις απειλητικές αξιώσεις των άλλων. Διαμάχες ξεχασμένες από την ιστορία αναβιώνουν, αρχαίες ταπεινώσεις αφυπνίζονται στη μνήμη και περασμένοι συμβιβασμοί καταγγέλλονται. Τα καλλιτεχνικά πολιτισμικά και γλωσσικά ζητήματα καταλήγουν να γίνονται αντικείμενα αδιάλλακτης πολιτικής διαμάχης και να χρησιμοποιούνται ως όπλα στους αγώνες των εθνικιστών»¹¹³.

Τελικά μέσα στο γενικότερο κλίμα της αρχαιολατρείας της εποχής εντάχθηκε και το γλωσσικό ζήτημα και επικράτησε η καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα των θεσμών, τη εκπαίδευσης και των λογίων.

«....αλλά εξ' εναντίας συν πόνω πολλώ και ιδρώτι συνέγραψαν μυριάς διατριβάς και υπομνήματα, και άλλα μύρια μέσα μετεχειρίσθησαν, δια να αναπτύξωσι τας εννοίας του Ομήρου, και να αποκαταστήσωσιν αυτόν καταληπτόν. Ο Άγγλος, ο Γερμανός, η Γάλλος, ο Ιταλός, και οι λοιποί, έχουσιν μεν εις την γλώσσαν των μετεφρασμένωντον Όμηρον, φιλοτιμούνται όμως να σπουδάσωσι την Ελληνικήν γλώσσαν, δια να αναγνώσωσιν αυτόν τον μέγαν Ποιητήν, εις την διάλεκτον εκείνην, εις ην εγράφη τούτο το θείον Ποίημα. Δι' ο και ωνομάσθη, ως οίμαι, η Ελληνική γλώσσα, Γλώσσα των Θεών και της οποίας η σπουδή και μελέτη εις ημάς πρέπει να είναι απαραίτητος, ως η μόνη κληρονομία των προπατόρων μας. Δια τούτο αναγκαίως πρέπει να επιμελούμεθα την παλαιάν γλώσσαν, δια να διορθωθή η νεωτέρα, επειδή άρχισαν τινές να παραβλέπωσι την παλαιάν στολίζοντες δήθεν την ομιλουμένην με ιδιώματα Γαλλικά, Γερμανικά, Ιταλικά, και βαρβαρικά, το οποίον είναι προς κατασχύνην ημών.»¹¹⁴

Χαρακτηριστική είναι η ανακοίνωση της εφημερίδας «Αιών» το 1868, με αφορμή τη γέννηση του διαδόχου Κωνσταντίνου και την επιλογή δυο τροφών από την Αράχωβα που θα αναλάμβαναν την ανατροφή του νεογνού «Επειδή η Αράχωβα κατοικείται υπό καθαρού αίματος ελληνικού, μια δε εκεί λαλείται και εννοείται γλώσσα,

¹¹³ Ε. Kedourie , Ο εθνικισμός, μετάφραση Σπύρος Μαρκέττος, Εκδόσεις Κατάρτι, 1999, 165-166.

¹¹⁴ Ερμής ο Λόγιος ή Φιλολογικά Αγγελίαί, τεύχος 15/1/1811, σ 23, Από τα αρχεία της Αυστριακής Εθνικής Βιβλιοθήκης, Ιστορικές Αυστριακές εφημερίδες και χειρόγραφα (Österreichische Nationalbibliothek, Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften).

η Ελληνική, το νεογνόν θέλει θηλάση γάλα καθαρά ελληνικόν, θ' ακούση δε τας πρώτας λέξεις εις την γλώσσαν του λαού, ον κέκληται να κυβερνήση ημέραν τινάν.....»¹¹⁵

Η ίδια η εφημερίδα τον επόμενο χρόνο στο πνεύμα της Μεγάλης Ιδέας εκτός από τη σύνδεση ελληνικότητας και γλώσσας κάνοντας σύνδεση ελληνικότητας και αρχιτεκτονικής κατακρίνει σε δημοσίευμα της την ανέγερση του παλατιού της Τρίπολη σε γοτθικό ρυθμό αναφέροντας: «*Η θέσις η επιφανής της Βασιλείας δεν επιτρέπει αυτή την ελευθερίαν, ην ανέχεται η κοινωνία εις τους ιδιώτας. Εάν ούτω κατεκρίναμεν την γοτθικήν αρχιτεκτονικήν του εν Τριπόλει ανεγειρομένου ανακτόρου του Βασιλέως των Ελλήνων, κατεκρίναμεν αυτήν επόμενοι τω πνεύματι, όπερ υπηγόρευσε τω βασιλεί Γεωργίω αυστηρώς να απαγορεύση εις τους περί τον Διάδοχον να ομιλώσιν αυτώ άλλην παρά την ελληνικήν γλώσσαν' διότι και μέχρις αυτών των ελαχίστων ο άρχων των Ελλήνων οφείλει να παρέχη εαυτόν παράδειγμα του ελληνισμού' διότι το μέλλον ημών, το μεγαλείον, η δόξαμας αρρήκτως είναι συνδεδεμένη μετά τας καθαράς και ασπίλου ελληνικής ιδέας, εν άπαντι σημείω του βίου ημών, εν παντί σταθμώ της αναπτύξεως του έθνους. Ο Ελληνισμός δι ' όλων των πόρων πρέπει να εισδύση εις την συνείδησιν μας.....*»¹¹⁶

Χαρακτηριστικό της εποχής που αναζητά την ταυτότητα της χώρας είναι το ακόλουθο κείμενο απόσπασμα του έργου του Μάρκου Ρενιέρη με τίτλο «*Τι είναι η Ελλάς;*»:

«*Τι είναι η Ελλάς; Ανατολή ή Δύσις; Ίσως το ζήτημα τούτο φανή εκ πρώτης όψεως αδιάφορον' όστις όμως σκεφθή ολίγον περί αυτού, θέλει συμφωνήσσει με ημάς, ότι εξ ' όλων των ζητημάτων όσα εγέννησεν η κατά τον αιώνα μας ανάστασις του ελληνικού έθνους, τούτο είναι το σπουδαιότερον, και ότι πας πολιτικός ανήρ ο αμελών του ζητήματος τούτου την μελέτην και λύσιν, ομοιάζει ναύτην πλέοντα τον Ωκεανόν άνευ χάρτου και πυξίδας» και συμπληρώνει παρακάτω «*Δεχόμενη η Ελλάς δι' όλων των πόρων του σώματός της τον δυτικόν πολιτισμόν, υιοθετούσα των δυτικών εθνών τους πολιτικούς και διαδικαστικούς νόμους, τον διοικητικόν οργανισμόν, τας κοινωνικάς ελευθερίας, τα φιλοσοφικά συστήματα, τας επιστήμας και τας τέχνας, δεν δέχεται ξένα στοιχεία, αλλ' οικειοποιείται τα ιδικά της, δεν απαρνείται τον εθνισμό της,**

¹¹⁵ Αιών 30, αρ.2357, 4 Ιουλίου 1868, όπως αναφέρεται στο **Μπαστέα Ε.**, Αθήνα 1834-1896 Νεοκλασική Πολεοδομία & Ελληνική Εθνική Συνείδηση, Libro, Αθήνα 2008, 72,73.

¹¹⁶ Αιών 31, αρ.2489, 25 Σεπτεμβρίου 1869, όπως αναφέρεται στο Μπαστέα Ε., 'Ο. π. 73.

αλλά πληροί αυτόν, δεν αυτοχειριάζεται, αλλ' αναπτύσσεται, δεν οπισθοδρομεί, αλλά προοδεύει.»

«Ας προσκαλέσωμεν λοιπόν ως αιρετοκριτάς τους ενδόξους ημών προγόνους· ας ακούσωμεν από το στόμα αυτών τι έστιν Ελλάς. Και η αρχαία Ελλάς ευρέθη, ως και η σημερινή ευρίσκεται, μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, μεταξύ Ανατολής και Δύσεως. Αλλά πόσον διαφόρως ετίθετο εις αυτήν το ζήτημα παρ' ότι την σήμερον τίθεται! Ενώ το ελληνικόν έθνος λαμβάνει ήδη τα φώτα του πολιτισμού από την Δύσιν, προς ανατολάς δε αυτού δεν βλέπει ειμή πολιτισμούς σεσαθρωμένους· η αρχαία Ελλάς υπήρχεν εις θέσιν πάντη εναντίαν· τότε το ηθικόν φως ώσπερ το υλικόν ήρχετο εξ' ανατολών, προς δε δυσμάς εξετείνοντο χώραι κατά μέγα μέρος άγνωστοι και από βαρβάρους φυλάς κατοικημέναι· πρόσθε δε ότι αυτός ο ελληνικός πολιτισμός ήτο νεογνόν του ανατολικού τέκνον· εις τρόπον ώστε φαίνεται εκ πρώτης όψεως, ότι ηδύνατό τις εκ των προτέρων να αποφανθήθαρραλέως να αποφανθή ότι η αρχαία Ελλάς υπήρξεν ανατολική» και συνεχίζει παρακάτω «.... Η αρχαία Ελλάς υπήρξε τόσον ολίγον ανατολική, ώστε δι' αυτής πρώτης έλαβεν αρχήν το τα δυτικά έθνη χαρακτηρίζον σήμερον πνεύμα»

Η αντίθεση μεταξύ δυτικού και ανατολικού πολιτισμού έγκειται «.... Εις το αίσθημα της αξίας του ατομικού ανθρώπου. Εις την Ανατολήν, το άτομον χάνεται εις τα πλήθη· αι θρησκείαι, τα φιλοσοφικά συστήματα, οι κοινωνικοί θεσμοί, αυτάι αι καλαί τέχναι των ανατολικών εθνών, λαμβάνουν ως πρώτην βάσιν την εξουδένωσιν της ατομικότητας. Εις την Δύσιν εξ εναντίας ο ατομικός άνθρωπος είναι το κέντρο του παντός. Η κοινωνία δεν είναι η μηδένισις αυτού, αλλά η επικύρωσις και εγγύησις της ανεξαρτησίας του, η μεταξύ αυτού και των άλλων ατόμων ελευθέρα συνθήκη· η φιλοσοφία είναι η ελευθέρα αυτού δι' εαυτού νοητική ανάπτυξις· η τέχνη, το απεικόνισμα του· η θρησκεία, η αποθέωσις του.

Που αλλού δε ή εις την αρχαίαν Ελλάδα εγεννήθη το φρόνημα τούτη του ατομικού ανθρώπου περί της αξίας και των δικαιωμάτων αυτού· και ποία άλλη υπήρξε του αρχαίου ελληνισμού η αποστολή παρ' αύτητου να δυτικίση την Ανατολήν, του να εξαγάγη και διαχωρήση την ανθρώπινον ατομικότητα από το χάος του ανατολικού πανθεισμού;

Το γνώθι σεαυτόν, η αρχή αυτή της ατομικότητας, συγκεφαλαιώνει θαυμασίως όλον τον ελληνικό βίον, είναι η κλείς της θρησκείας, της φιλοσοφίας, των καλών τεχνών των αρχαίων Ελλήνων» και καταλήγει «... Η ανατολή και η Δύσις, φωτισμένοι ούτω δια της χριστιανικής ακτίνας, δεν είναι πλέον αντίθετα και πολέμια στοιχεία, αλλ' αι δύο πτέρυγες εφ' ων η ανθρωπότης υψούται προς τον ουράνιον αυτής πατέρα. Τις δε θέλει μας αρνηθή ότι ο ελληνισμός υπήρξεν η δυτική του χριστιανισμού πτέρυξ; Οι έλληνες της εκκλησίας πατέρες πλατωνίζουν· αι συγγραφαί των πνέουν μέγιστον προς τον ατομικόν λόγον σέβας (α)' το δε σέβας τούτο μας αποδεικνύει ότι ο έλλην, γενόμενος χριστιανός, δεν είχε παύσει να ήναι έλλην και να έχη την αυτήν αυναίσθησιν περί της αξίας της ανθρώπινης φύσεως.... Ο χριστιανισμός ... δεν εξήλειψε τον διακριτικόν της ελληνικής φυλής χαρακτήρα, αλλά τον συνεπλήρωσε.....»¹¹⁷

Ο αγώνας των Ελλήνων για την απελευθέρωση οδηγεί σε έναν αναπροσδιορισμό της συλλογικής υπόστασης των επαναστατών. Ο Ι.Θ. Κακριδής αναφέρει πως « το όνομα Έλληνες, ως εθνικό του αγωνιζόμενου Γένους, παρουσιάζεται από την πρώτη ώρα του Σηκωμού και γίνεται αμέσως χτήμα όλων των αγωνιστών. Οι αγωνιστές το εγκολπώνονται την ίδια στιγμή και απαρνιούνται το Ρωμίο». Η αποδοχή του νέου ονόματος δεν εκφράζει μια νεοαποκτηθείσα εθνική συνείδηση, καθώς αυτή ενυπάρχει ήδη στο Βυζαντινό κόσμο και διατηρείται σε όλη την Τουρκοκρατία¹¹⁸. Ο Ρενιέρης στο παραπάνω παράθεμα με τη φράση « ο χριστιανισμός δεν εξήλειψε τον διακριτικόν της ελληνικής φυλής χαρακτήρα, αλλά τον συνεπλήρωσε» συνδέει το χριστιανικό Βυζάντιο με την ελληνικότητα, όπως αυτή αναδομήθηκε μέσα στους αιώνες και εν τέλει κρατήθηκε ζωντανή ως σήμερα.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η Αθήνα από μια επαρχιακή πόλη της οθωμανικής αυτοκρατορίας μετατράπηκε σε μια πολύβουη πρωτεύουσα σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός, τα νέα δημόσια κτίρια: τα Ανάκτορα, η «Αθηναϊκή Τριλογία», η Μητρόπολη, το αρχαιολογικό Μουσείο, η Βουλή, τα θέατρα αλλά και ιδιωτικές κατοικίες χτισμένες από Έλληνες του εξωτερικού, χάραξαν την όψη της νεοκλασικής Αθήνας που βλέπουμε σήμερα. Η Μεγάλη Ιδέα μετακόμισε από την Κωνσταντινούπολη στην Αθήνα και μέσω της

¹¹⁷ Μ. Ρενιέρης, (1842), «Τι είναι η Ελλάς;», Ερανιστής 1, έτος 2, αρ.3 , Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων.

¹¹⁸ Δ.Γ. Τσαούσης, Ελληνισμός και Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας, Επιμέλεια: Δ.Γ. Τσαούση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας ΑΕ., Αθήνα 2009, 16.

αρχιτεκτονικής άρχισε η νέα πρωτεύουσα να εδραιώνεται στις συνειδήσεις όλων των Ελλήνων που ζούσαν μέσα ή έξω από τα σύνορα της Ελλάδος. Τα ακριβά δημόσια κτίρια, αν και φαινομενικά παράταιρα στη μέχρι πρότινος αγροτική Αθήνα, είχαν συμβολική λειτουργία και προορισμό: ήταν φάροι πολιτισμού στο λιμάνι των απανταχού Ελλήνων και του απανταχού Ελληνισμού, την Αθήνα. Η δημόσια αρχιτεκτονική της Αθήνας συμμετείχε στην πολιτική διαπαιδαγώγηση του λαού. Οι μέχρι πρότινος ελάχιστοι αγροτοκτηνοτρόφοι της Αθήνας συμμετείχαν σε μια νέα κοινωνική αστική ζωή: εγκαίνια παρουσία του βασιλιά, εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις, παραδοσιακές, θρησκευτικές και νεοσύστατες εθνικές γιορτές. Όπως γράφει ο Gellner «οι αγράμματοι, μισοπεινασμένοι πληθυσμοί που εισρέουν από τα προηγούμενα αγροτικά πολιτισμικά τους γκέτο..... λαχταρούν να ενσωματωθούν σε μια από αυτές τις πολιτισμικές δεξαμενές, οι οποίες έχουν ήδη, ή δείχνουν πως θα μπορούσαν να αποκτήσουν, ένα δικό τους κράτος, με τη συνακόλουθη υπόσχεση πλήρους πολιτισμικής υπηκοότητας, πρόσβασης στη στοιχειώδη εκπαίδευση, απασχόληση και όλα τα υπόλοιπα»¹¹⁹.

Οι Έλληνες της Διασποράς έγιναν οι μεγαλύτεροι φορείς πολιτισμού . Μαζί τους έφεραν χρήματα, ήθη, έθιμα και πολιτισμό και έχτισαν , κυριολεκτικά και μεταφορικά, ένα νέο ελληνικό τοπίο. Τα ονόματα πολλών κτιρίων της Αθήνας μαρτυρούν τους χρηματοδότες τους: Αρσάκειο Παρθεναγωγείο, Βαρβάκειο Λύκειο, Σινιαία Ακαδημία, Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Ζάππειο, Βαλλιάνειος Εθνική Βιβλιοθήκη, Φυλακές Αβέρωφ και συμβολίζουν τη Μεγάλη Ιδέα καθώς οι μεγάλοι ευεργέτες κατοικούν και δραστηριοποιούνται στα πέρατα του κόσμου. Η Φιλική Εταιρεία, υπεύθυνη για την ελληνική επανάσταση, ιδρύθηκε το 1814 στην Οδησσό και πλούσιοι Έλληνες της διασποράς σπαταλούν αφειδώς ιδέες χρόνο, προσπάθεια και χρήμα στο όνομα της φαντασιακής κοινότητας που θέλουν ισχυροποιήσουν και να εδραιώσουν και τα καταφέρνουν. Ο Π. Κορωναίος γράφει το 1857 στο Βαρόνο Σίνα¹²⁰:

«Η Ελλάδα ξαναγεννήθηκε. Μια ματιά διεισδυτική μπορεί ήδη να αντιληφθεί, ότι αρκεί να τονώσεις αυτό το λαό, να τον καθοδηγήσεις, να τον υποστηρίξεις για να

¹¹⁹ E. Gellner, ό. π., 89-90.

¹²⁰ P. Coroneos, *Aperçu sur l'avenir de la Grèce*, Imprimerie Bernard et C., Paris, 1857, 8-9 (Μετάφραση από το πρωτότυπο: Βασιλική Αγγέλου), **Ανέμη – Ψηφιακή βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης**.

κάνει άλμα στην πρόοδο με εκείνη τη φυσική ορμή που θα του επιτρέψει να φτάσει τους προηγμένους λαούς. Επιδιώκοντας να αναδείξω τα μέσα που θα μας οδηγήσουν στο στόχο της προόδου, είναι χρέος μου να επιμείνω σε ανθρώπους που χαρακτηρίζονται από ένα σύγχρονο πολιτισμό

Αλλά ποιος περισσότερο από εσάς, Βαρόνε , θα μπορούσε να αναλάβει μεγαλύτερη ευθύνη σ' αυτή την ιερή αποστολή; Μνημεία, όπως το Αστεροσκοπείο, η Ακαδημία, γενναιοδωρή προσφορά του ευγενή πατέρα σας ευτυχής μνήμη, και με ακόμη μεγαλύτερη γενναιοδωρία για σας, τον άξιο κληρονόμο του, μαρτυρούν ότι η Ελλάδα εξακολουθεί να έχει στην υπηρεσία της μεγάλους πολίτες.

Ας ολοκληρώσουμε το έργο μας, ο καθένας από τη θέση του και ανάλογα με τις δυνάμεις που διαθέτει και ας τιμήσουμε αυτούς οι οποίοι, είχαν την ευτυχία να ενώσουν τον πατριωτισμό με την ισχύ, να κάνουν το καλό και να δώσουν το ευγενές παράδειγμα. Έχω την υποχρέωση, σαν Έλληνας, να αφιερώσω αυτές τις σελίδες σε έναν επιφανή Έλληνα για τις υπηρεσίες που προσέφερε στην πατρίδα.

II. Κορωναίος

Παρίσι, 13 Οκτωβρίου 1857 ».

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας με κύριο χαρακτηριστικό τη συμβίωση πολλών εθνοτήτων την ελληνικότητα διαφύλαττε η θρησκεία. Η Ελληνική Ορθόδοξη εκκλησία βασισμένη στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης διατηρούσε τη συνοχή μεταξύ των ελληνικών πληθυσμών μέσα σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Ο Όθωνας, στις 15 Ιουλίου 1833, απέσπασε την εκκλησία της Ελλάδος από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης και το ενέταξε στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης. Η πλειοψηφία του λαού έμεινε προσκολλημένη στην Ορθόδοξη Εκκλησία και ήταν βαθιά θεοσεβούμενη. Η ορθόδοξη πίστη συνέβαλε στην ενότητα και τη σταθερότητα του κράτους, καθώς το Βυζάντιο αποτελούσε τη φυσική συνέχεια του αρχαίου ελληνικού κόσμου και προσέδιδε αδιάκοπη ιστορική ενότητα στον ελληνισμό. Ενώ ταυτόχρονα η Βασιλεία του Όθωνα νομιμοποιείται μέσω της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, καθώς εκείνη καλύπτει το πολιτειακό χάσμα που δημιουργείται εύλογα με την αθηναϊκή δημοκρατία. Το 1836, ο Όθωνας εισάγει την υποχρεωτική προσευχή στα σχολεία και το 1838 ορίζεται η 25^η Μαρτίου, ημέρα του Ευαγγελισμού, ως ημέρα έναρξης της ελληνικής επανάστασης και εθνική γιορτή.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα τόνωσης της ελληνορθόδοξης ελληνικής ταυτότητας θα δούμε την ανάπτυξη βυζαντινής ναοδομίας από τους Βαυαρούς αρχιτέκτονες καθώς και δημόσια κτίρια βυζαντινής αρχιτεκτονικής, όπως το Οφθαλμιατρείο. Η σύνδεση με το λαμπρό κλασικό παρελθόν έδινε μια συνεχή παρουσία της ελληνικότητας στο χώρο και μαρτυρούσε μια κοινή συνεχή ιστορικότητα από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο, την Τουρκοκρατία και αργότερα την Επανάσταση.

Οι κύριες επιδιώξεις από την αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων ήταν να θεωρηθεί το σύγχρονο ελληνικό κράτος ως ο νόμιμος κληρονόμος της Αρχαίας Ελλάδας, να ενταχθεί στα πολιτισμένα κράτη της Ευρώπης και να χτίσει τη δική του μοναδική πολιτιστική ταυτότητα. Το αναστηλωμένο Παναθηναϊκό Στάδιο άνοιξε τις πόρτες του για να φιλοξενήσει τους Ολυμπιακούς αγώνες στην Αθήνα και έτσι έδωσε την ευκαιρία στους Νεοέλληνες να βιώσουν τις νέες έννοιες του χώρου και την κοινή χρήση τους από την αρχαιότητα έως την εποχή τους. Η αυτοπεποίθηση και το εθνικό αίσθημα ανυψώθηκαν με τους Ολυμπιακούς Αγώνες και τη Μαραθώνια νίκη του Σπύρου Λούη.

Παρ' όλο που η αναζήτηση της ελληνικής ταυτότητας και το χτίσιμο της εθνικής συνείδησης ήταν ένα ζήτημα στο οποίο συναινούσαν οι Βαυαροί, οι αυτόχθονες και ετερόχθονες Έλληνες, πιο πολύ έκλιναν πολιτισμικά προς τη Δύση. Έτσι και η αρχιτεκτονική της εποχής, αν και είχε τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα, ήταν ένα ξενόφερτο δημιούργημα που βασίστηκε καθαρά σε δυτικά πρότυπα. Κατά τον ίδιο τρόπο η σχέση Ελλάδας – Δύσης ήταν περίπλοκη. Από την άλλη η Ελλάδα ήθελε να προσομοιάσει στη Δύση, σε μια περίοδο βιομηχανικής, τεχνολογικής και οικονομικής ανάπτυξης και τα νέα κτίρια και ο σχεδιασμός των πόλεων αποτελούσε τρανταχτό σημάδι προόδου και ανάπτυξης. Παρ' όλο που τα βήματα προόδου γίνονταν με το βλέμμα στη Δύση, η Ελλάδα κράτησε μια σχετική αυτονομία και μια κριτική στάση απέναντι στον άνευ όρων εξευρωπαϊσμό.

Η Ελληνική Πολιτεία μετά το 1833 δημιούργησε ένα ομοιογενές εθνικό σώμα προερχόμενο από έναν πληθυσμό ετερογενή και πολύ συχνά διχασμένο, κατασκεύασε δηλαδή τον έλληνα και το ελληνικό έθνος. Όπως λέει ο Kedourie E. *«η πολιτική αγκαλιάζει λοιπόν τα πάντα: τη γλώσσα που μιλούν οι άνθρωποι, τα πράγματα που*

διδάσκουν στα παιδιά τους, τις σκέψεις που στριφογυρίζουν στα κεφάλια τους, τον έρωτα, το γάμο, τη μητρότητα»¹²¹

«Η δημιουργία μιας δυνατής, εθνικής, πολιτιστικής συνείδησης αντιστάθμισε ως ένα σημείο την εύθραυστη φύση του νέου βασιλείου, που αντιμετώπιζε διάφορες φατρίες και στις συχνές πολιτικές, οικονομικές και διπλωματικές προσβολές. Κύριος ρόλος αυτής της εθνικής συνείδησης ήταν να σφυρηλατήσει μια αίσθηση κοινής ιστορίας, κοινού σκοπού και προορισμού ανάμεσα στους Έλληνες και να προβάλει στο εξωτερικό μια εικόνα εθνικής ενότητας και κοινής ταυτότητας. Έτσι το έθνος είχε την ευκαιρία να προβάλει στο εγγύς μέλλον την ιδανική του εικόνα, παρακάμπτοντας το πεζό και προβληματικό παρόν. Ο μύθος της εθνικής ενότητας και του μεγαλείου συμπληρώνει την ιστορία της περιόδου, όντας η βάση που στηρίχτηκαν η εθνική εκπαίδευση, η θρησκεία, η πολιτική και η διπλωματία. Και τα πολιτικά γεγονότα, με τη σειρά τους, επηρέασαν τη δημιουργία νέων εθνικών μύθων»¹²².

Ο ελληνικός εθνικισμός εκείνης της εποχής στέφθηκε με επιτυχία, γιατί βρήκε και πολιτική στέγη και τον πολιτικό μηχανισμό συντήρησης του και έγινε ισχυρά ομοιογενής. Αναπτύχθηκε ένας ισχυρός ελληνικός εθνικισμός έτσι όπως τον ορίζει ο Gellner «στην περίπτωση που ο εθνικισμός ευδοκιμήσει αποβάλλει την ξένη υψηλή κουλτούρα, χωρίς ωστόσο και να την αντικαταστήσει με την παλιά τοπική χαμηλή κουλτούρα. Αναζωογονεί ή εφευρίσκει μια τη δική του τοπική υψηλή (εγγράμματη, μεταδιδόμενη από ειδικούς)»¹²³.

Σχεδόν ενάμιση αιώνα μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ έφερε ξανά στο προσκήνιο το γνωστό κι πολυσυζητημένο πρόβλημα της ελληνικότητας. Είναι η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ αφελληνισμός και απώλεια της ιδιαιτερότητας και της εθνικής ταυτότητας; Πώς μπορεί να διατηρηθεί η ελληνικότητα τη στιγμή που προάγεται η ευρωπαϊκότητα; 160 χρόνια μετά την Ελληνική Επανάσταση (1981 έτος τελικής ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ), ο ελληνισμός βιώνει μια κρίση ταυτότητας που συνεχίζει να αποτελεί το κεντρικό πρόβλημα της νεοελληνικής κοινωνίας. το συστατικό στοιχείο του σύγχρονου

¹²¹ E. Kedourie, Ο. π. .128.

¹²² E. Μπαστέα, ό.π., 64.

¹²³ E. Gellner, ό. π., 109-110

ελληνισμού και τον άξονα γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η νεότερη ελληνική ιστορία¹²⁴.

Η ταυτότητα ενός κοινωνικού συνόλου δεν είναι κάτι στατικό και αμετάβλητο, ενέχει μέσα της μια δυναμική και αναπροσαρμόζεται στα πλαίσια της διαλεκτικής σχέσης που συνδέει το συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο με τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο. Οι δυο άξονες πάνω στους οποίους στρέφεται η αναπροσαρμογή της ταυτότητας είναι τα σύνολα που σχηματίζουν τον κοινωνικό περίγυρο , από το οποίο διαφοροποιείται το αυτοπροσδιοριζόμενο σύνολο ως αυτοτελής οντότητα καθώς και τα πολιτιστικά στοιχεία που συνθέτουν κάθε φορά τη βάση της διαφοροποίησης και αντιδιαστολής. Η αναπροσαρμογή της ταυτότητας στρέφεται γύρω από το κοινωνικό και όσα πολιτιστικά στοιχεία εκείνο δημιουργεί και μεταβιβάζει, από τη μια γενιά στην άλλη, με διαδικασίες κοινωνικές και όχι βιολογικές¹²⁵. Και εφόσον το νήμα της ελληνικότητας φαίνεται να διατρέχει τους αιώνες, οι ζυμώσεις είναι πολλές και μακραίωνες και το κοινωνικό σύνολο δημιουργεί πολιτισμό διαφορετικό και αναπροσαρμοσμένο κάθε φορά στην εποχή του, τον οποίο κληροδοτεί από γενιά σε γενιά.

Όπως αναφέρει ο Τσαούσης « η ταυτότητα ενός κοινωνικού συνόλου δεν περιορίζεται στην οριζόντια, τη συγχρονική διάσταση, έχει και μια διάσταση κάθετη και διαχρονική. Τη διάσταση αυτή τη βρίσκουμε στην ιστορία και στο μύθο, που δίνουν στα κοινωνικά σύνολα την αίσθηση της συνέχειας στο χρόνο και της ενότητας στο χώρο. Η συνέχεια όμως δεν είναι ευθύγραμμη , μία και πάντοτε η ίδια. Αποτελείται από ένα ρεύμα που το συνθέτουν πολλές παράλληλες, συγκλίνουσες ή και αποκλίνουσες γραμμές. Γιατί η συνέχεια αυτή αναπροσδιορίζεται με βάση τη συγκεκριμένη κάθε φορά σχέση του «εμείς » προς του άλλους ή με αναφορά στα προεξέχοντα ιδιαίτερα στοιχεία του «εμείς». Ακριβώς επειδή αποτελεί ένα ουσιαστικό δεδομένο της ταυτότητας που συνεχώς αναπροσδιορίζεται στη διαλεκτική σχέση που συνδέει το δεδομένο κοινωνικό σύνολο με τον κοινωνικό του περίγυρο»¹²⁶.

Κάθε αναπροσαρμογή της ταυτότητας είναι το αποτέλεσμα μιας κρίσης και συγχρόνως ένας τρόπος εξόδου από την κρίση. Η νέα ταυτότητα επιβάλλεται ως η

¹²⁴ Δ.Γ. Τσαούσης, ό. π., 15 -17.

¹²⁵ Δ.Γ. Τσαούσης, ό. π., 17.

¹²⁶ Δ.Γ. Τσαούσης, ό. π., 19.

νέα βάση στην οποία επιδιώκεται να στηριχτεί η κοινωνική συνοχή. Βέβαια κάθε κοινωνικό σύνολο έχει πολλά υποσύνολα τα οποία βιώνουν και συνειδητοποιούν με διαφορετικό τρόπο τη συνολική αλλά και τη δική τους υπο-ταυτότητα. Σ' αυτό το σημείο τίθεται το ερώτημα: σε ποιο επίπεδο τοποθετείται η κρίση ή η αναπροσαρμογή της ταυτότητας; Στο επίπεδο της καθημερινότητας και του βιώματος των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων ή στο επίπεδο της διανόησης και της συνειδητής παραγωγής και αναπαραγωγής της πολιτιστικής ιδιαιτερότητας ενός κοινωνικού συνόλου¹²⁷;

Η κρίση ταυτότητας που βιώνει ο σύγχρονος ελληνισμός το 19^ο και 20^ο αιώνα αφορά στην αναδόμηση της αυτοσυνειδησίας του σε νέες βάσεις και νέα πλαίσια αναφοράς, καθώς η κρίση αφορά στην πολιτική ταυτότητα. Η νέα ταυτότητα η εθνική, είναι πολιτική καθώς στοχεύει στη μορφοποίηση του ελληνισμού σε ανεξάρτητο εθνικό κράτος και στην ένταξη αυτού του κράτους σε ένα διεθνές σύστημα μεμονωμένων πολιτικών οντοτήτων. Ένα κοινωνικό σύνολο, που αποτελούσε ένα ιδιαίτερο πολιτιστικό στοιχείο υποταγμένο σε μια μεγάλη αυτοκρατορία, καλείται να προσδιοριστεί ως πολιτική μονάδα.

Στην περίοδο 1821 έως 1923, η πολιτιστική ταυτότητα αποτέλεσε το θεμέλιο λίθο της πολιτικής. Με άλλα λόγια η ελληνικότητα αποτελεί το κριτήριο προσδιορισμού του ελληνισμού. Όμως οι αντιθέσεις που γεννώνται είναι πολλές και ετερόκλητες, στο πλαίσιο της προσπάθειας του ελληνισμού να ενταχθεί οργανικά ως πολιτική οντότητα στο χώρο της Δύσης και ταυτόχρονα να παραμείνει αυτοτελής και απομονωμένη ως πολιτιστική οντότητα. Έτσι οι αντιθέσεις ανάμεσα στους όρους «ελληνικότητα» και «εξευρωπαϊσμός», «Ρωμιός» και «Έλληνας», μοιάζουν περισσότερο με ψευδοδιλήμματα και είναι τα αποτελέσματα της ταύτισης της πολιτιστικής με την πολιτική ταυτότητα. Η ταύτιση αυτή επιτρέπει τη διατήρηση της ενότητας ενός περιορισμένου εδαφικά ελληνικού κράτους με ένα εκτεταμένο γεωγραφικά ελληνικό έθνος. Φαινόμενα όπως η Μεγάλη Ιδέα, τα επαναστατικά κινήματα των ελλήνων του εξωτερικού, ο μακεδονικός αγώνας, η εκτεταμένη εισροή ελληνικών πληθυσμών από τον εξω-ελλαδικό χώρο αποτελούν τρόπους εκδήλωσης της ταύτισης της πολιτιστικής με την πολιτική ταυτότητα¹²⁸.

¹²⁷ Δ.Γ. Τσαούσης, ό. π., 19-20.

¹²⁸ Δ.Γ. Τσαούσης, ό. π., 21-25.

2.3. ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ

Πως εδραιώθηκε και μεταδόθηκε αυτή η νέα εθνική κουλτούρα; Μέσω της ιστορίας, της εκπαίδευσης, της γλώσσας, της θρησκείας και σίγουρα της αρχιτεκτονικής που κατασκεύασε ένα νέο εθνικό τοπίο για τους Έλληνες. Στην Αθήνα υπήρχε το τοπίο ξεφτισμένο και σκονισμένο από τους αιώνες με έντονη τη φθορά της ιστορίας πάνω του. Το νέο τοπίο ήταν η εξέλιξη, ο εκμοντερνισμός του παλαιού που στηρίχτηκε, εμπνεύστηκε και πάτησε κυρίως στο φαντασιακό, έτσι όπως είχε μεταφερθεί και υλοποιηθεί στις πρωτεύουσες της Ευρώπης .

Στο ίδιο πλαίσιο η εθνική συνείδηση έπρεπε να τοποθετηθεί στην πολιτιστική σφαίρα, όπου καλλιεργήθηκε, κωδικοποιήθηκε και εντέλει εξυπηρέτησε τις πολιτικές και διπλωματικές σκοπιμότητες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Η ανέγερση νέων κτιρίων και ο πολεοδομικός σχεδιασμός νέων πόλεων, εξυπηρετούσε πρακτικούς σκοπούς, αντικατόπτριζε τα οράματα εκσυγχρονισμού των διαφόρων κυβερνήσεων και πολιτικών δυνάμεων και εξέπεμπε μηνύματα εθνικής ενότητας.

Σχετικά με την αρχιτεκτονική ο Μάρκος Ρενιέρης αναφέρει στο έργο του *«Τι είναι η Ελλάς;»* «.....Και εις μεν την αρχιτεκτονικήν περίοδον, η ανθρώπινη μορφή, το κατ' εξοχήν σύμβολον της ανθρώπινης ατομικότητος, ακόμη δεν αναφαίνεται· η τάξι και η αρμονία των κιόνων, των τοίχων, των θόλων, η ευρυθμία των εκ των διαφόρων τούτων της οικοδομής μερών σχηματιζομένων ευθειών και καμπύλων γραμμών, μιμείται μάλλον τον μέγαν της φύσεως κόσμον ή τον μικρόκοσμον, τον άνθρωπον. Καθώς δε ο φυσικός κόσμος μόλις συντελεσθείς εφείνετο προσδοκῶν την κορωνίδα της πλάσεως, τον άνθρωπον, ούτω και ο ναός, εις την πρώτην ταύτην περίοδον, υψώνει προς τον ουρανόν τας στήλας του, ως ικετικός χείρας, αναζητών το ωραιότερο αυτού κόσμημα, το άγαλμα ούτω την πλαστικήν της τέχνης περίοδον. Και τωόντι, καθώς ο Θεός τη εβδόμη ημέρα από αρχιτέκτονος έγινε πλάστης, ούτω και εις της τέχνης την γένεσιν διαδέχεται τον αρχιτέκτονα ο πλάστης. Η μορφή εκείνη, την οποίαν ο θεός ενετύπωσεν εις το χώμα κατ' εικόνα αυτού και ομοίωσιν, η θεία αύτη μορφή, παλαίσασα πολύν καιρόν με την απειθή ύλην, θριαμβεύει τέλος δια της χειρός του Φειδίου, και απεικονίζεται, ωραία ως εξήλθεν από τας χείρας του θείου πλάστου, εις το

ελληνικόν άγαλμα. Την συνταύτισιν ταύτην της πλαττούσης και της πλαττομένης ατομικότητας εξέφρασον θαυμασίως οι Έλληνες δια του μύθου του Πυγμαλίωνος.»¹²⁹

Το νέο ελληνικό κράτος προσπάθησε να αναβιώσει έναν υψηλό πολιτισμό, τον ελληνικό, που αποτέλεσε τη βάση ολόκληρου του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Στην κλασική αρχιτεκτονική εγγράφεται όλη η φιλοσοφία του αρχαίου ελληνικού κόσμου σχετικά με τον ανθρώπινο υπαρξισμό και τη σχέση του με τη φύση. Και όπως ο Gellner αναφέρει «Μια υψηλή κουλτούρα διαποτίζει ολόκληρη την κοινωνία, την ορίζει και ζητά να υποστηριχθεί από την Πολιτεία. Αυτό είναι το μυστικό του εθνικισμού»¹³⁰.

Ο νεοκλασικός ρυθμός έγινε γρήγορα ο εθνικός ρυθμός της Ελλάδος που είχε τεράστια συναισθηματική αξία, γιατί συνδεόταν με την τοπική του ιστορία και μεγάλες πολιτικές σκοπιμότητες. Εδώ έγκειται η μοναδικότητα του ελληνικού και δη του αθηναϊκού νεοκλασικισμού, στη σύνδεση του με την τοπική ιστορία και στη διαρκώς ρευστή και εξελισσόμενη σχέση των κατοίκων με το χώρο καθώς βλέπουμε τα Ανάκτορα από κατοικία του Όθωνα να μετατρέπονται σε κατοικία του Γεωργίου και αργότερα σε Βουλή των Ελλήνων. Ο εθνικισμός είναι μια πολιτική αρχή που διατείνεται ότι η ομοιότητα ως προς την κουλτούρα ή τον πολιτισμό είναι ο βασικός κοινωνικός δεσμός¹³¹. Ο πολιτισμός είναι μια τράπεζα επίκτητων γνωρισμάτων, τα οποία διαιωνίζονται και ενίοτε μετασχηματίζονται και χειραγωγούνται. Οι συνέπειες αυτού του γεγονότος στη φύση της κοινωνικής ζωής είναι τεράστιες: *ανεξάντλητη ποικιλομορφία και ενδεχομένως ραγδαίες αλλαγές*¹³². Όλα τα έργα μνημειακής αρχιτεκτονικής¹³³ που χτίστηκαν εκείνη την εποχή εντάσσονταν στη σφαίρα του πολιτικού σχεδιασμού των Βασιλέων με στόχο να εδραιωθεί ένας εθνικός πολιτισμός, που θα χρησιμοποιούσε το νεοκλασικισμό σαν ισχυρό όχημα επιβολής.

¹²⁹ Ρενιέρης Μ., «Τι είναι η Ελλάς;», Ερανιστής 1, έτος 2, αρ.3, 1842, Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων.

¹³⁰ E. Gellner ό.π., 42.

¹³¹ E. Gellner, ό. π., 19.

¹³² E. Gellner, τίτλος πρωτοτύπου: *Nationalism* (1997), για την ελληνική γλώσσα Εθνικισμός, Πίστη και Εξουσία, Μετάφραση Λυδία Παπαδάκη, Επιμέλεια Κώστας Λιβιεράτος, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002, 17

¹³³ Ο πολεοδομικός σχεδιασμός, η δημόσια αρχιτεκτονική, Ναοδομία, Κοιμητηριακή Αρχιτεκτονική, τα Θέατρα.

Ο Γιάννης Τσαρούχης¹³⁴ αναφέρει σχεδόν έναν αιώνα αργότερα «Όταν για πρώτη φορά αντίκρισα έργα του Κλώντ Λορράν και αργότερα σκηνογραφίες της ίδιας εποχής η ψυχή μου σκίρτησε παράξενα. Όλα αυτά ήταν ένας άλλος κόσμος, μυθικός, δεν ήτανε μόνο ζωγραφική ή μόνο αισθητική. Κάπου τα είχα δει όλα αυτά. Όλους αυτούς τους ακαθαίρετους Πύργους της μυστικής Σιών. Ο Βίος της Αγίας – Ουρσούλης και του Αγίου Παύλου και της Κλεοπάτρας. Οι μύθοι της Δάφνης και του Ορφέα μέσα σε όλα αυτά τα κλασικίζοντα σπίτια των πινάκων και των σχεδίων ενώνονταν με τη δική μου ασήμαντη και σημαντική ζωή στον Πειραιά. Πριν καταλάβω την αξία τους ή τα ελαττώματά τους, μου μίλησαν διαφορετικά. Ψευτοκλασικά τα' ανεβάζανε, ψευτοκλασικά τα κατεβάζανε ζητώντας δήθεν το πρωτόγονο, το οργανικό και το πρακτικό. Κατάφεραν να τα γκρεμίσουν και στο τέλος να τα εξαφανίσουν.».

Και συνεχίζει ««Γεννήθηκα στον Πειραιά σε νεοκλασικό σπίτι. Μεγάλωσα σε δύο άλλα σπίτια επίσης νεοκλασικά στον Πειραιά. Δυο υπέροχα σπίτια. Μετά πήγαμε στην Αθήνα, σ' ένα σπίτι πάλι νεοκλασικό. Και μετά σ' ένα άλλο, σ' ένα άλλο. Για μένα σπίτι ήτανε μόνο το νεοκλασικό. Δεν μπορώ να πω πως μου άρεσαν όλα αυτά τα σπίτια απολύτως, δεν θα ήμουν ακριβής αν έλεγα κάτι τέτοιο. Με γοήτευαν και κάτι με απωθούσε συγχρόνως. Όταν αργότερα άρχιζαν να τα γκρεμίζουν ένα ένα, τότε αισθάνθηκα ότι ζηλώνουν τη ζωή μου. Ήταν κάτι παραπάνω από αισθητική διαμαρτυρία αυτό που αισθανόμουν. Ήταν ξαφνικοί θάνατοι στενών φίλων. Εκείνο τον καιρό δεν μιλούσαμε ακόμη για ομορφιά και αναλογίες.

Τα σπίτια αυτά ήταν σκηνικά ξενόφερτα και σαν αχυροποίητα για τους μικρούς και μεγάλους ανίδεους. Τα είχανε κάνει οι ειδικοί, οι μάστοροι. Βέβαια νόημα μεγάλο υπήρχε στο δράμα που παιζόταν προ και εντός αυτών: κηδείες, γάμοι, βαφτίσια. Με βάθος σκηνογραφίες άσχετες ή πολύ σχετικές. Όλη η συγκινητική επιπολαιότητα του Έλληνα. Όλη η κούφια έπαρση του. Όλη η λεπτότητα τους, η μεγαλομανία, η φτώχεια. Τα βαυαρικά αυτά ή ιταλικά σπίτια σιγά- σιγά γινήκανε ελληνικά. Όχι μόνο από τους ενοίκους. Τα'κανε δικά της η μαστοράντζα και οι Έλληνες αρχιτέκτονες που άρχισαν να τα σχεδιάζουν όταν έφυγαν οι Βαυαροί, εκτός από τον Τσίλλερ που έμεινε. Συχνά

¹³⁴Ταινία μικρού μήκους «Πως γκρέμισαν τα νεοκλασικά της Αθήνας» διάρκειας 20 λεπτών, κείμενα του Γιάννη Τσαρούχη, παραγωγή, σενάριο, διεύθυνση φωτογραφίας και σκηνοθεσία Νίκος Γραμματικόπουλος, 1980 (Απομαγνητοφώνηση: Βασιλική Αγγέλου)

στην αρχή αρχιτέκτονες ήταν αξιωματικοί αισθηματίες γεμάτοι ενθουσιασμό, που αποτύπωναν με σεμνότητα τα έργα τους.

Όλη μου η ζωή είναι συνδεδεμένη μ' αυτές τις προσόψεις, μ' αυτά τα εσωτερικά. Δεν πρόκειται για αισθητική. Από τα ανοιχτά παράθυρα τους έμπαινε το ασημένιο φως του Πειραιά. Πίσω από του θριγκούς αυτών των κτιρίων είδα πολλές φορές, γεμάτος με την γνωστή παιδική πλήξη και μελαγχολία, το αιώνιο μυστήριο του ουρανού και των σύννεφων. Είδα πολλές φορές τον ήλιο να δύει».

Παράλληλα με τη σφοδρή επιθυμία για τη δημιουργία της εθνικής συνείδησης, οι αντίξοες συνθήκες της εποχής (εσωτερικές επαναστάσεις, πτώχευση, Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος, αποκλεισμός από τις προστατίδες Δυνάμεις) αντανακλώνται στα κτίρια που δεν καταδεικνύουν μια εύρωστη οικονομικά και πολιτικά χώρα. Η αρχιτεκτονική αντικατοπτρίζει τις βαθιές αντιφάσεις της εποχής και ο γνωστός «*dualisme grec*» (ο ελληνικός δυϊσμός) μετρίασε τις επίσημες προσπάθειες για τη δημιουργία μιας εθνικής ιδεολογίας. Της ίδιας υποδοχής έτυχαν η πολεοδομία και η αρχιτεκτονική: εισήγαγαν μια νέα αντίληψη χώρου χωρίς ωστόσο να εξαλείψουν τις υπάρχουσες σχέσεις και παραδόσεις του χώρου.

Η μεγάλη όμως διαφορά που κάνει τον αθηναϊκό νεοκλασικισμό μοναδικό έγκειται στο γεγονός ότι ενώ σε όλο τον κόσμο ο νεοκλασικισμός εμφανίζεται αποκλειστικά στα μεγάλα δημόσια κτίρια και τα Μέγαρά των πλουσίων, στην Ελλάδα αποκτά μεγάλη απήχηση στους απλούς τεχνίτες, πολίτες και αρχιτέκτονες. Τα αυθεντικά πρότυπα είναι ελληνικά και γεμίζουν τους Αθηναίους με περηφάνια για το παρελθόν και ελπίδες για ένα ένδοξο μέλλον. Έτσι ο Αθηναϊκός νεοκλασικισμός αφομοιώνεται γρήγορα από τα μεγάλα λαϊκά στρώματα. Ξεκινώντας από την Αθηναϊκή Τριλογία περνά στα Μέγαρά των πλουσίων, στις αστικές κατοικίες της Πλάκας, του Ψυρρή, του Κεραμεικού, της Νεάπολης Εξαρχείων και καταλήγει στα μικρά σπίτια των δύο δωματίων.

Οι κανόνες του νεοκλασικισμού είναι άκαμπτοι, εφαρμόζονται απαράλλαχτοι και τηρούνται με θρησκευτική – σχεδόν - ευλάβεια. Ωστόσο, η προσαρμογή του ρυθμού σε αστικές και λαϊκές κατοικίες οδήγησε σε βαθμιαία απλούστευση των πολύπλοκων κανόνων. Οι αρχιτέκτονες χειραφετούνται από την ακαδημαϊκή αυστηρότητα και δημιουργούν πιο απελευθερωμένες μορφές. Έτσι εξελίσσεται το

φαινόμενο ενός αρχιτεκτονικού κλασικισμού, αστικού και λαϊκού, προορισμένου καθαρά για ιδιωτική χρήση με οικοδομήματα σε μικρότερες διαστάσεις από αυτά της μνημειακής αρχιτεκτονικής, με πιο φτηνά υλικά και κύριο χαρακτηριστικό την πρόσμιξη κλασικών με παραδοσιακών στοιχείων με ένα σεμνό τρόπο. Η λαϊκή αρχιτεκτονική εμπλουτίζεται κι αυτή με στοιχεία εμπνευσμένα από τον νεοκλασικισμό με τη χρήση ευτελέστερων υλικών και την απλοποίηση στοιχείων. Ο πηλός χρησιμοποιείται αντί του μαρμάρου, αντιγράφοντας τα επίκρανα των παραστάδων, τα ανθεμωτά ακροκέραμα, τα κολωνάκια και τα αγάλματα. Χαμένα σε όλες της γειτονιές του κέντρου της Αθήνας, ιδιωτικά μέγαρα, αστικά και λαϊκά σπίτια, εμπορικά καταστήματα σχεδιασμένα από αρχιτέκτονες της εποχής διάσημους ή μη, ή απλά κατασκευασμένα από έμπειρους τεχνίτες για λαϊκές οικογένειες, όλα παραγγελίες από ιδιώτες κάθε οικονομικής τάξης. Το ιδεολογικό προϊόν της Δυτικής Ευρώπης αγαπιέται, απλουστεύεται, προσαρμόζεται και γίνεται προσιτό σε όλους.

Το σπίτι με τις Καρυάτιδες της οδού Ασωμάτων 45 στον Κεραμικό, γίνεται το χαρακτηριστικότερο δείγμα του λαϊκού αθηναϊκού νεοκλασικισμού. Το ισόγειο κατάστημα, με έναν όροφο, πολύ μικρό σε τετραγωνικά, προφανώς αντίστοιχο της οικονομικής τάξης του ιδιοκτήτη με τα αναγεννησιακού τύπου κολωνάκια στα μπαλκόνια, και τις δύο Καρυάτιδες να στηρίζουν το γείσο της ταράτσας κατασκευασμένο από κάποιον έμπειρο τεχνίτη. Είναι εμφανές πόσο ο νεοκλασικισμός από την Αθηναϊκή Τριλογία της οδού Πανεπιστημίου κατέληξε να επηρεάσει τον μικροέμπορο, αλλά και να εκπαιδεύσει τον απλό τεχνίτη κρατώντας τους προσηλωμένους στις βασικές αρχές του.

Τι γίνεται λοιπόν με το μεγαλύτερο κομμάτι της οικοδομικής παραγωγής που δεν έχει σχεδιαστεί από αρχιτέκτονες, αλλά παρ' όλα αυτά αποτελεί το «χτισμένο περιβάλλον» γύρω μας; Ο λαός αισθάνεται την ελληνικότητα ή την παράγει πηγαία, όντας φορέας της, χωρίς να το ξέρει; Πάντως όπως και να έχει ο τρόπος που ο λαός αφομοιώνει τα εικονογραφικά στοιχεία των ξένων ρευμάτων και αποβάλλει τα αντίστοιχα κοινωνικά που τα συνοδεύουν, περιέχει ελληνικότητα καθώς κοιτάει τον

κόσμο με ελληνικά μάτια και μπορεί να εξηγήσει όλες τις ιδιαιτερότητες και τις εκφάνσεις της ελληνικής αρχιτεκτονικής¹³⁵.

Η «ελληνικότητα» στην αρχιτεκτονική είναι συνυφασμένη με το πρόβλημα αν υπάρχει ή όχι «ελληνική αρχιτεκτονική». Στις πρώτες δεκαετίες μετά την απελευθέρωση η απόδειξη της ελληνικότητας ήταν απλή: οι τέχνες επέστρεφαν στην κοιτίδα τους, απ' όπου οι ιστορικές συγκυρίες τις είχαν αναγκάσει να αποχωρήσουν, καταφεύγοντας στην Ευρώπη. Ο κλασικισμός στην αρχιτεκτονική ήταν η βολική αποστομωτική απάντηση σε όσους αμφέβαλλαν για την ελληνικότητα του ελληνισμού. Κάτω από την σκιά της Ακρόπολης χτιζόταν μια νέα πρωτεύουσα, χρησιμοποιώντας τις ίδιες μορφές, τις ίδιες ακατάλυτες αξίες. Η λέξη «ελληνικότητα» δεν είχε εμφανιστεί ακόμη, όμως η έκφραση «επί το ελληνικώτερον» που χρησιμοποίησε ο Σταμάτης Κλεάνθης στην έκθεση του *«Περί του έν Αθήναις ανεγερθησομένου καταστήματος της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας»* το 1845, σημαίνει ότι ο αρχιτέκτονας έπρεπε να είναι πιστός στις αρχαίες μορφές, προσπαθώντας να πλησιάσει την τελειότητα τους χωρίς παρεκκλίσεις. Αν σκεφτεί κανείς ότι ο Λύσανδρος Καυταντζόγλου έκανε ιταλική ακαδημαϊκή αρχιτεκτονική, ο Αναστάσιος Μεταξάς αρχιτεκτονική της γαλλικής 2ης Αυτοκρατορίας και ο Ερνέστος Τσίλλερ μετέφερε αυστριακά και αναγεννησιακά πρότυπα, τότε οι συνιστώσες της ελληνικότητας -όπως μέτρο, λιτότητα, απλότητα, αλήθεια- δεν είναι παρά λεκτικά σχήματα, χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο. Η ελληνικότητα είναι ένας ιδεολογικός μηχανισμός, απαραίτητος για την αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας, που «στην περίπτωση της αρχιτεκτονικής επέτρεψε στα ξένα ρεύματα να μεταμφιεστούν σε επιστροφές σε διάφορες εποχές της μακραίωνης μας παράδοσης. Σαν ιδεολογικός μηχανισμός δεν είναι ούτε αυθύπαρκτος, ούτε μπορεί να εκλογικευθεί»¹³⁶.

¹³⁵ Δ. Φιλιππίδης, *Σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική και ελληνικότητα, στο Ελληνισμός και Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και Βιωματικοί άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας*, Επιμέλεια Δ. Γ. Τσαούση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας Α.Ε., Αθήνα 2011, 217-222

¹³⁶ Δ. Φιλιππίδης, 'Ο. π., 217-222

ΕΙΚΟΝΕΣ 2ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Εικόνα 2.1.: Το σπίτι με τις Καρυάτιδες, Αθήνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3.1. Ο ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 20ου - 21ου ΑΙΩΝΑ

Μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα ο πληθυσμός της αυξήθηκε από τις 6.000 στις 14.000 μέχρι το 1836. Στο τέλος της δεκαετίας ανέβηκε στις 45.000 και το 1892 στους 112.000 κατοίκους. Ο αριθμός έμεινε σταθερός μέχρι τη δεκαετία του 1920, όπου και άρχισε η εγκατάσταση των προσφύγων και η Αθήνα μέσα σε λιγότερο από 100 χρόνια έγινε μια πόλη των 500.000 κατοίκων. Η επαναστατική τομή στην αρχιτεκτονική γίνεται στις αρχές της δεκαετίας του 1920, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι αυξημένες στεγαστικές ανάγκες του Ελληνικού Κράτους, οι ανάγκες αναβάθμισης του Κράτους Πρόνοιας, η κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας, αλλά και η εμφάνιση του νέου υλικού, του μπετόν αρμέ, αλλάζουν μια για πάντα το πεδίο στη νεοελληνική αρχιτεκτονική και κατά συνέπεια τη φυσιογνωμία των πόλεων.

Ο Νεοκλασικισμός και το Αρτ Ντεκό απορρίπτονται ως διακοσμητικά, ανεπαρκή, αναχρονιστικά και ξενόφερτα στυλ, και αγκαλιάζεται ο Μοντερνισμός του γερμανικού Μπαουχάους και ο Μπρουταλισμός του Λε Κορμπυζιέ. Τα δύο αυτά στυλ θα χρησιμοποιηθούν με διάφορες παραλλαγές, από σχεδόν όλα τα μεγάλα ονόματα της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής, χαρακτηρίζοντας την για πάντα. Η τυποποίηση και η σχεδιαστική απλότητα των κτιρίων σαγηνεύει τους νέους κυρίως αρχιτέκτονες, οι οποίοι σπουδάζουν και δρουν επαγγελματικά αποκλειστικά στην Ελλάδα. Μια σειρά από κτίρια όπως σχολεία, νοσοκομεία, ξενοδοχεία, δικαστικά μέγαρα, δημαρχεία, τράπεζες, αλλά και προσφυγικές κατοικίες, χτίζονται σε όλη την Ελλάδα, διαδίδοντας τόσο το μοντέρνο στυλ όσο και το μπετόν αρμέ.

Ο αριθμός των κατοίκων αυξήθηκε ακόμη περισσότερο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου παρατηρείται έντονη αστυφιλία. Στη δεκαετία του 1960 η Αθήνα μετατρέπεται σε ένα τεράστιο εργοτάξιο. Η απουσία νομοθετικού πλαισίου οδηγεί στη βαθμιαία εξάφaniση κτιρίων μεγάλης αισθητικής και πολιτιστικής αξίας. Τα νεοκλασικά κτίρια θεωρούνται κτίρια παλαιάς κοπής που «καταλαμβάνουν»

οικόπεδα μεγάλης αξίας, τα οποία μπορούν να αποφέρουν τεράστια κέρδη από την ανέγερση πολυώροφων κατοικιών. Πολλά νεοκλασικά κτίρια, δημόσια και ιδιωτικά¹³⁷, κατεδαφίζονται με κοινή αποδοχή ιδιοκτητών, μηχανικών, εργολάβων και σαφώς του ιδίου του κράτους. Έτσι η πόλη σταδιακά χάνει τη νεοκλασική της φυσιογνωμία και τα πολυώροφα κτίρια κρύβουν την οπτική επαφή με την Ακρόπολη.

Ο Γιάννης Τσαρούχης αναφέρει¹³⁸ *«Έτσι ζητώντας την αλήθεια ήρθε ο Μεσαίωνας της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Οι σκοτεινοί χρόνοι. Τα γκρεμίσματα από τον πόλεμο και μετά, ήτανε τόσο συχνά, που δεν πρόφταινες, όχι να τα σχεδιάσεις, προτού εξαφανιστούν, αλλά ούτε καν να τα φωτογραφήσεις. Ήταν σαν τους πολλούς νεκρούς από μια επιδημία. Τα 'ριξαν όλα στον κοινό λάκκο. Η αισθητική αγάπη άρχισε τότε σαν αντίδραση της προστυχιάς που ορμούσε απειλητική. Ιδιοκτήτες και αρχιτέκτονες μπερδεύανε τη μικρή και ασήμαντη κοινωνική τους άνοδο, με την μεγάλη πρόοδο της τέχνης. Οι αξίες πέφτανε και αντικαθίστανταν με αξιοποιήσεις. Τα νέα και κακά υλικά που έπρεπε να τους πληρώσει κανείς ακριβά για να τα διαδώσουν οι αρχιτέκτονες γινήκανε γι 'αυτούς ανιδιοτελή ιδανικά. Τα νέα παιδιά ίσως να θεωρούν σήμερα σπίτι μόνο τις πολυκατοικίες. Ίσως πριν γίνουνε σπίτια με τις Καρυάτιδες και τα αετώματα και τους κορινθιακούς θριγκούς, άλλα σπίτια όμορφα να υπήρχαν που τα γκρέμισαν. Για τα παιδιά εκείνου του καιρού, άλλο ήταν το σπίτι. Βλέπω καθαρά τι ύβρις θα ήτανε κι αυτά ακόμη τα τριώροφα σπίτια για το ντελικάτο τοπίο της εποχής, με τα μικρά σχετικά σπιτάκια. Τότε πλούσιο και όμορφο, ώστε μόνο η φτώχεια να του ταιριάζει. Ήδη από την εποχή του Θουκυδίδη που δεν ήτανε νεοκλασικός, ούτε νοσταλγικός. Αγαπώ με πάθος κάποια παλιά πράγματα, όπως απεχθάνομαι χωρίς όρια μερικά άλλα, όπως παλιά αν όχι παλαιότερα. Δεν είμαι ρομαντικός, ούτε νοσταλγικός, απλούστατα κατάλαβα ότι η ανάγκη της ζώνης, προϋπήρξε της ανάγκης του παντελονιού. Και επίσης ξέρω ότι η ζωγραφική αναπτύχθηκε πριν από τις αρχιτεκτονικές κατασκευές μέσα στα έτοιμα σπίτια που έκανε η φύση, τα σπήλαια.*

¹³⁷ Χαρακτηριστικά παραδείγματα κατεδαφισμένων κτιρίων αποτελούν τα:

-**Δημοτικό Θέατρο Αθηνών** (χτισμένο στην πλατεία Κοτζιά σε σχέδια του Τσίλλερ, κατεδαφίστηκε το 1940, λόγω μιας σειράς συγκυριών και έλλειψης χρημάτων για τη συντήρησή του)

-**Μέγαρο Πεσμαζόγλου** (στη συμβολή των οδών Β. Σοφίας και Ηρώδου Αττικού, σε σχέδια του Τσίλλερ και αυτό, στη δεκαετία του 1960 το κτίριο τεμαχίστηκε, το γωνιακό του κομμάτι κατεδαφίστηκε και στη θέση του χτίστηκε κτίριο γραφείων)

- **Οικία Τσοποτού** (στη συμβολή των οδών Πειραιώς και Μενάνδρου, ο άγνωστος αρχιτέκτονας είχε αντιγράψει το μνημείο του Λυσικράτη στην Πλάκα. Το κτίριο χτίστηκε το 1870 και κατεδαφίστηκε το 1970. Τη θέση του πήρε ένα απρόσωπο πολυώροφο κτίριο γραφείων) Πηγή: www.elia.org.gr

¹³⁸ **Ταινία μικρού μήκους «Πως γκρέμισαν τα νεοκλασικά της Αθήνας» Ο.π.**

Κατάλαβα πως αυτός που δέχεται τη φύση, όπως με επιμονή επαναλαμβάνεται δε μπορεί να θαμπώνεται εύκολα με το φυσιολογικό των επιστημόνων.

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, όταν πια κόπασε η θύελλα του φιλελευθερισμού ήταν μοιραίο να αναπτυχθούν ισχυρές τάσεις προς κάθε τι που είχε ρομαντισμό, ωραιοποιώντας έτσι την αποκτηθείσα ελευθερία. Στην τέχνη πιο συγκεκριμένα οι τάσεις αυτές υλοποιήθηκαν με την αποδοχή αμφιβόλων αξιών ελληνοιστικής κυρίως και ρωμαϊκής προέλευσης. Γεννήθηκε έτσι ο γενικός όρος που κάλυπτε τους πειραματισμούς της τέχνης στην κατεύθυνση αυτή: ρυθμός νεοκλασικός. Ένα ψυχρό και εγκεφαλικό προϊόν της δυτικής κουλτούρας, χωρίς παλμό και ζωή, αποτέλεσμα της συρραφής δανεισμένων μορφών, επεξεργασμένο περισσότερο στα σαλόνια της Ευρώπης και λιγότερο στην πράξη. Η επιτυχία του απελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων το 21, ήταν ένας ισχυρός καταλύτης στην εντυπωσιακή άνθηση του νεοκλασικισμού. Κάθε τι ελληνικό βρέθηκε να είναι στην πρώτη γραμμή επικαιρότητας της εποχής, πράγμα που είχε σαν επακόλουθο να πλουτιστεί ο ρυθμός με στοιχεία αυθεντικά απή τη φορά της κλασικής ελληνικής αρχαιότητας. Με τη μορφή αυτή εμφανίστηκε στον τόπο μας. Όταν αργότερα το ψυχρό και εγκεφαλικό κατασκεύασμα μεταμορφώθηκε σε ένα ζωντανό, γαλήνιο και ισορροπημένο τρόπο έκφρασης από τους Έλληνες τεχνίτες και τους αρχιτέκτονες που δούλεψαν εδώ, συνυφασμένο με την ιδιοσυγκρασία του νεοέλληνα της εποχής. Κανένα σπίτι δεν είναι όμοιο με το διπλανό του. Η διαφοροποίηση των μορφών και η ποικιλία των εκφραστικών μέσων, κάτω από απόλυτη συνθετική ενότητα. Αυτό ήταν το κατόρθωμα του Έλληνα. Παράδειγμα η Αθήνα: πολιτεία παραδομένη από άκρο σ' άκρο σ' έναν ελληνικό νεοκλασικισμό. Γεμάτη με τα γερμανικά μπαρόκ, τα γαλλικά ροκοκό, τα άκομψα άρτ νουβό και τα μεταγενέστερα μπάου χάουζ, που ήτανε μια εικόνα σφιχτή και εντεταγμένη στην κλίμακα των στοιχείων του περιβάλλοντος της. Ήταν όπως και να το κάνουμε μια περίοδος ακμής για την αρχιτεκτονική του τόπου μας, με διάρκεια που πλησίασε τον ένα αιώνα και διακόπηκε μετά τον πόλεμο του 40 και που κυριολεκτικά κατακερματίστηκε με τη λεγόμενη ανοικοδόμηση».

Ο Ι. Τραυλός αναφερόμενος στη συστηματική κατεδάφιση και ανοικοδόμηση των νεοκλασικών κτιρίων γράφει το 1967: «Κάθε μέρα βλέπουμε να εξαφανίζονται μεγάλα και πολλές φορές μνημειώδη κτίρια, μα και ταπεινά σπιτάκια με τη δική τους προσωπικότητα και τις διακριτικές διαστάσεις των κλασικών αναλογιών, να

σαρώνονται όλα χωρίς εξαίρεση και τη θέση τους να παίρνουν νέες οικοδομές, με νέα υλικά και με τις σύγχρονες αντιλήψεις, αλλά με δυσανάλογα ύψη, που ξεπερνούν τα όρια της κλίμακος της πόλεως και εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία της με τη συμφόρηση που προκαλούν. Μόνο σε θεομηνία ή σε εχθρική καταστροφή, σαν αυτές που γνώρισε αλλεπάλληλα στη μακριά ιστορία της η Αθήνα, θα μπορούσε ο ιστορικός του μέλλοντος να αποδώσει την ξαφνική αυτή αλλαγή.»¹³⁹

Πόση ελληνικότητα κρύβουν άραγε οι μαζικές κατεδαφίσεις, η μαζική αρχιτεκτονική και η προχειρότητα; Μήπως η ίδια η ελληνική μιζέρια, ο περίφημος *καημός της Ρωμιουσύνης*, να είναι αυτή η ίδια η ελληνικότητα σε όλη της τη βαλκανική λαμπρότητα;¹⁴⁰

3.2. ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ

Στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της εθνικής συνείδησης, το έθνος – κράτος καλλιεργεί τους δικούς του θεσμούς, που γίνονται «τόποι» αναφοράς της συλλογικής μνήμης: μουσεία, αρχεία, βιβλιοθήκες, εταιρείες όπου και καθρεφτίζονται οι σχέσεις της κοινωνίας με το παρελθόν της, με αυτό που η ίδια ορίζει ως «ρίζες» και ως «κληρονομιά» της. Οι ίδιοι αυτοί οι θεσμοί είναι εξάλλου εργαστήρια κατασκευής και μετάδοσης της μνήμης, στο μέτρο που η εικόνα για το συλλογικό παρελθόν δεν είναι εξαρχής ενιαία και ομοιόμορφη.¹⁴¹

Μπορούμε να μιλάμε για συλλογική μνήμη μόνο στο βαθμό που αντικειμενοποιείται σε ανταλλαγές ανάμεσα σε άτομα κοινωνικά. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος για να διαπιστώσουμε τη συλλογική μνήμη παρά μόνο επιβεβαιώνοντας κοινές αναφορές καθώς αυτές κινούν συμπεριφορές εκφραστικές. Η συλλογική μνήμη είναι τόπος παραγωγής κοινά αναγνωρίσιμων νοημάτων. Οι συλλογικές μνήμες διαμορφώνονται στη διαδικασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και οι μορφές τους είναι ήδη χαρακτηριστικό γνώρισμα της δυναμικής τους. Γιατί οι συλλογικές μνήμες όχι μόνο τελούνται δηλαδή εκδηλώνονται κοινωνικά, αλλά έχουν τελεστικό χαρακτήρα, δηλαδή η τέλεση τους επιφέρει δράσεις και αντιδράσεις, κάνει

¹³⁹ Έκδοσις Εμπορικής Τραπέζης της Ελλάδος, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1967 Εισαγωγικό Σημείωμα Ι. Τραυλού, 11.

¹⁴⁰ Δ. Φιλιππίδης, ό.π., 222.

¹⁴¹ Χ. Κουλούρη, *Η συλλογική μνήμη των δρόμων*, Το Βήμα γνώμες, 3/5/1998

να συμβούν συμπεριφορές με κοινωνικό πρόσημο. Οι σχέσεις ανάμεσα στις διαφορετικές μορφές, οι συνθήκες της κοινωνικής τους εμφάνισης είναι που διαμορφώνουν το πεδίο της συλλογικής μνήμης¹⁴².

Η συλλογική μνήμη πλάθεται στις εκδηλώσεις της. Η συλλογική μνήμη είναι οι εκδηλώσεις της. Οι εκδηλώσεις αυτές μπορούν να αναπαριστούν γεγονότα που συνέβησαν, ή που δεν ξέρουμε αν συνέβησαν. Η συλλογική μνήμη διαμορφώνει διαρκώς πλαίσια υποδοχής του παρόντος. Συσχετίζει το παρελθόν με το παρόν έχοντας στόχο να επηρεάσει την έκβαση του παρόντος. Με τούτη την έννοια η συλλογική μνήμη πλάθει το μέλλον. Οι τελέσεις της συλλογικής μνήμης επιδιώκουν να εξασφαλίσουν την αναπαραγωγή του κοινωνικού. Όμως η συλλογική μνήμη κάνει κάτι πολύ περισσότερο από το να προεξοφλεί το μέλλον ως επανάληψη του παρελθόντος¹⁴³.

Οι δρόμοι και οι πλατείες μιας πόλης με τα ονόματα τους αποτελούν τους κατ' εξοχήν «τόπους» συλλογικής μνήμης, «τόπους» διαρκείς στους οποίους εκτυλίσσεται όλη η ζωή της πόλης. Στην ουσία όμως επιτελούν την ίδια λειτουργία με τις προτομές, τα αγάλματα και τα μνημεία που τιμούν ιστορικά γεγονότα και ήρωες. Είναι τα υλικά υποστηρίγματα μιας εθνικής πρωτίστως και μιας τοπικής δευτερευόντως μνήμης, η οποία ενισχύεται επιπλέον από τους περιοδικούς εορτασμούς, τις επετειακές εκδηλώσεις και τη δημόσια κανονικότητα του συμβολικού λόγου. Η επετειακή επανάληψη υποδηλώνει, όπως έδειξε ο Hobsbawm στις «Εφευρημένες Παραδόσεις», συνέχεια με το παρελθόν, καθώς συμβολίζει και εμπεδώνει την κοινωνική συνοχή ή την ταυτότητα ομάδων και κοινοτήτων πραγματικών και φανταστικών¹⁴⁴. Τις περισσότερες φορές η ιστορικότητα ξεθωιάζει στην καθημερινή εκφορά των ονομάτων τους, περνά απαρατήρητη. Όσο πιο νωπό είναι ένα αμφιλεγόμενο ιστορικό γεγονός, τόσο επιτακτικά γρήγορη μοιάζει η ανάγκη συγκάλυψης στοιχείων που το ανακαλούν στη μνήμη.

Μετά την έκπτωση του Όθωνα το 1862 η Πλατεία Λουδοβίκου¹⁴⁵, μετονομάστηκε σε Πλατεία Ελευθερίας. Το 1871 σε μια συνεδρίαση του Δημοτικού

¹⁴² **Σ. Σταυρίδης**, *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη, στη συλλογή Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, επιμέλεια Σταύρος Σταυρίδης, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006, 13.

¹⁴³ **Σ. Σταυρίδης**, *ό. π.*, 14.

¹⁴⁴ **Χ. Κουλούρη**, *Η συλλογική μνήμη των δρόμων*, Το Βήμα γνώμες, 3/5/1998

¹⁴⁵ Σημερινή πλατεία Δημαρχείου/Κοτζιά.

συμβουλίου προτάθηκε να ονομαστεί εκ νέου η Πλατεία Ελευθερίας σε Πλατεία Λουδοβίκου. Αφού ο Δήμαρχος εξέφρασε την άποψη ότι *«ουδείς βεβαίως αμφισβητεί ότι ο μακαρίτης Λουδοβίκος βασιλεύς Βαυαρίας είναι ο πρώτος ευεργέτης της Ελλάδος»* και επίσης ότι *«η διαγραφή του ονόματος του Λουδοβίκου επί μιας πλατείας, δεν διαγράφει και την εκ μέρους της Ελλάδος οφειλομένην προς αυτόν ευγνωμοσύνην. Η δε ιστορία θέλει παραδίδει από γενεάς ει γενεάν την ευγνωμοσύνην ταύτην»* τελικά δεν επανήλθε το όνομα του Λουδοβίκου στην Πλατεία και αποφασίστηκε να μετονομαστεί κάποια άλλη πλατεία¹⁴⁶.

Η πλατεία Όθωνος, μετονομάστηκε σε Πλατεία Ομονοίας και ο Βασιλικός Κήπος σε Εθνικό. Έχουν παραμείνει όμως κεντρικές αρτηρίες, όπως η λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας και κάποιοι δρόμοι στο κέντρο της Αθήνας, όπως η οδός Όθωνος, η οδός Αμαλίας, από τους οποίους όμως έχουν αφαιρεθεί οι τίτλοι «βασιλέως» και «βασιλίσσης». Η γνωστή σε όλους μας «πλατεία Κλαυθμώνος», που αρχικά ονομαζόταν «Πλατεία Νομισματοκοπείου» και πιο πριν «Πλατεία του Παλιού Παλατιού», από την πρώτη κατοικία του Όθωνα, που στεγάζει σήμερα το Μουσείο της Πόλης των Αθηνών, κατέληξε να μετονομαστεί σε Πλατεία Εθνικής Συμφιλίωσης. Ένα όνομα – συμβολισμό που συνοδεύεται από ένα γλυπτό σύμπλεγμα της εθνικής συμφιλίωσης, όνομα που λίγοι γνωρίζουν και ελάχιστοι χρησιμοποιούν. Οι τρεις βασικές αρτηρίες του κέντρου της Αθήνας οι οδοί Σταδίου, Ακαδημίας και Πανεπιστημίου, η οποία αν και έχει μετονομαστεί σε Ελευθερίου Βενιζέλου δεν είναι καθόλου γνωστή με αυτό το όνομα, είναι τρεις βασικές αρτηρίες που παραπέμπουν σε «τόπους» ελληνικούς και δεν εμπεριέχουν κάποιο τίτλο ή συνθετικό που να παραπέμπει σε «ξένους» «τόπους» ή καθεστώτα.

Η ιστορία της χώρας γράφεται και ξαναγράφεται πάνω στο ίδιο εθνικό τοπίο και η ονοματοθεσία των δρόμων μπαίνει στην υπηρεσία της συλλογικής μνήμης και κατά καιρούς εξυπηρετεί πολιτικές σκοπιμότητες. Η περίοδος της βαυαρικής Μοναρχίας στην Ελλάδα είναι μια ιστορική περίοδος, η οποία παρ' όλο που συνδέεται με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους και την ανοικοδόμηση του σε όλα τα επίπεδα, αποτελεί ένα θέμα «ταμπού» για την ελληνική κοινωνία, το οποίο έχει περάσει στο ημίφως της συλλογικής μνήμης. Ένα καθεστώς, όπως η Μοναρχία

¹⁴⁶ Απόσπασμα από τα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου , 17 Απριλίου 1871. Έγκριση από τον Νομάρχη, 20 Απριλίου 1871. ΓΑΚ, Υπουργείο Εσωτερικών , Σχέδιον Πόλεως, Αθήνα φακ. 18.

που επιβάλλεται και ασκείται από ξένες ευρωπαϊκές δυνάμεις, σίγουρα δεν αποτελεί ιστορική στιγμή εθνικής υπερηφάνειας για τη χώρα που γέννησε τη Δημοκρατία και αυτό χαρακτήρισε την ελληνική κοινωνία για αρκετές δεκαετίες.

Για την ανίχνευση των «τόπων» μνήμης με οδηγό τα ονόματα των δρόμων, οι επιλογές ονοματοθεσίας των δρόμων, οι συχνότητες και οι παρουσίες ονομάτων από συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους αλλά και οι σιωπές από κάποιες άλλες, οι επίσημες ονομασίες και αυτές που τελικά επικρατούν αποτελούν τις πολλαπλές μνήμες των κοινοτήτων αλλά και τις συλλογικές μνήμες που θέλουν οι κεντρικές αρχές να θεμελιώσουν. Φαίνεται να μην είναι τυχαίο το γεγονός ότι στην Αθήνα υπερέχουν αριθμητικά οι δρόμοι με ονόματα ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης και της Αρχαιότητας εκείνων που παραπέμπουν στο Βυζάντιο και ακόμη περισσότερο εκείνων που παραπέμπουν στη Βαυαρική Αντιβασιλεία¹⁴⁷.

Η Μοναρχία στην Ελλάδα επιβλήθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία, βάσει των συμφωνιών του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου το 1830¹⁴⁸ και πάντα αποτελούσε ξενόφερτη επιβεβλημένη πολιτική λύση και στη συνέχεια κοινωνικό ταμπού που ξεριζώθηκε από τη συλλογική μνήμη του Έλληνα. Εκθέσεις όπως: «*Αθήνα – Μόναχο Τέχνη και Πολιτισμός στην Ελλάδα*»¹⁴⁹, «*Τσίλερ: ένας Γερμανός χτίζει την Ελλάδα*»¹⁵⁰ που καλλιεργούν τη συλλογική μνήμη εμφανίζονται τα τελευταία χρόνια (μετά το 2000) στην πολιτιστική ζωή της Αθήνας καθώς οι σχέσεις της ελληνικής κοινωνίας με το «βαυαρικό της παρελθόν» δεν φαίνονται να είναι και οι καλύτερες.

¹⁴⁷ **Χ. Κουλούρη**, *Η συλλογική μνήμη των δρόμων*, Το Βήμα γνώμες, 3/5/1998.

¹⁴⁸ Για τη θέση του μονάρχη οι τρεις Δυνάμεις κατέληξαν στον Όθωνα, δευτερότοκο γιο του Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας. Η επίσημη αναγόρευση του Όθωνα ως Βασιλιά της Ελλάδας οριστικοποιήθηκε με τη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου το 1832. Η επιλογή του Όθωνα επικυρώθηκε τυπικά από την ελληνική πλευρά τον Ιούλιο του 1832. Ο Βασιλιάς της Ελλάδας Όθων ο Α' παρέμεινε στον ελληνικό θρόνο για 30 χρόνια, μέχρι τον Οκτώβριο του 1862, όταν αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα, εν μέσω κοινωνικών αναταραχών. Στην αδυναμία εξεύρεσης ενός βασιλιά η προσωρινή ελληνική κυβέρνηση πρότεινε το θρόνο στον πρίγκιπα Γουλιέλμο της Δανίας του Οίκου Γκλύξμπουργκ, ο οποίος έπειτα θα ονομαζόταν Γεώργιος Α', Βασιλεύς των Ελλήνων.

Η Μοναρχία κράτησε σταθερή πορεία στην Ελλάδα μέχρι το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967 που θα έχει ως αποτέλεσμα την αυτοεξορία της Ελληνικής Βασιλικής Οικογένειας στο εξωτερικό. Το 1973 με ένα αμφιλεγόμενο δημοψήφισμα το στρατιωτικό καθεστώς θα καταργήσει τη Μοναρχία και θα εγκαθιδρύσει Προεδρική Δημοκρατία. Αργότερα, το δημοψήφισμα θα επαναληφθεί το 1974 επικυρώνοντας επίσημα το τέλος της ελληνικής Μοναρχίας.

¹⁴⁹ Εθνική Πινακοθήκη, 4/4/2000 – 3/7/2000.

¹⁵⁰ Εθνική Πινακοθήκη, Μαΐος – Σεπτέμβριος 2010.

Κι ενώ στη Γερμανία του 21^{ου} αιώνα χτίζονται και εγκαινιάζονται σε τόπους μνήμης «μουσεία εθνικής απενοχοποίησης» για τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας από το ναζισμό, στην Ελλάδα η Αντιβασιλεία αποτελεί πολιτικό ταμπού και η συλλογική της μνήμη ενοχή. Πολλά ακίνητα, όπως τα θερινά ανάκτορα στο Τατόι, παραμένουν αναξιοποίητα, ενώ θα μπορούσαν να αποτελέσουν τουριστικό και πολιτιστικό πόλο έλξης και προβολής της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Πολύ πρόσφατα σε ένα κλίμα γενικότερης απενοχοποίησης και σταθερότητας του πολιτικού καθεστώτος, εμφανίστηκε στην πολιτιστική ζωή της Αθήνας «ο Πύργος της Βασιλίσσης», ένα πρότυπο αγρόκτημα κατασκευασμένο από την Αμαλία, ενταγμένο σήμερα στο Πάρκο Αντώνη Τρίτση, να αποτελεί σημαντικό πόλο έλξης για όλη την Αττική. Η Βαυαρική Μοναρχία φαίνεται να μοιάζει πολύ απομακρυσμένη χρονικά και ελάχιστα απειλητική ακόμη και για πολιτική ενοχοποίηση.

Ίσως «η προοπτική του χρόνου και η νηφαλιότητα μας επιτρέπουν σήμερα να εκτιμήσουμε την συνεισφορά αυτού του γόνιμου διαλόγου στη διαμόρφωση της πνευματικής και καλλιτεχνικής φυσιογνωμίας της νέας Ελλάδας»¹⁵¹.

3.3. ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΤΟΠΙΟ : ΑΠΟ ΤΟ ΧΤΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

«Αυτός ο μέγας κόσμος είναι ένας καθρέφτης μέσα στον οποίο πρέπει να αντικρύσουμε τον εαυτό μας για να αποκτήσουμε γνώση του εαυτού μας»

Montaigne

Ο χώρος με την ανθρώπινη παρέμβαση ξεφεύγει από την έννοια της διάστασης που συμπορεύεται με το χρόνο (χωροχρόνος) και μετατρέπεται σε τοπίο. Οι διαχρονικές εγγραφές της ανθρώπινη δραστηριότητας στο χώρο δημιουργούν τα πολιτισμικά τοπία.

¹⁵¹ **Εθνική Πινακοθήκη Μουσείο Σούτζου**, Αθήνα–Μόναχο, *Τέχνη και Πολιτισμός στη νέα Ελλάδα*, επιμέλεια: Μαριλένα Κασσιμάτη, Αθήνα, Μάρτιος 2000, όπως αναφέρεται στον πρόλογο του καταλόγου της έκθεσης..

«... Από τον 16ο αιώνα και μετά το τοπίο καθορίζεται από τη χωροθέτηση του καθώς και από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του. Είχε τόσο φυσικά όσο και πολιτισμικά σύνορα, ενώ μπορούσε να απεικονισθεί από ένα χαρτογράφο, ή ένα ζωγράφο, ή ακόμη και να περιγραφεί από έναν ταξιδιώτη ή έναν απλό στατικό παρατηρητή του. Απελευθερώνεται από ηθικούς κανόνες, εμπνέει και γίνεται μουσική, θέαμα ή αναπαράσταση»¹⁵²

Οι ξένοι περιηγητές του 19^{ου} αιώνα ήταν αυτοί που απεικόνισαν για πρώτη φορά το κλασικό αττικό τοπίο. Οι απεικονίσεις αυτές μετέδιδαν κοινωνικά και φιλοσοφικά μηνύματα σε ολόκληρη την Ευρώπη, σαν εξωτικές εικόνες που όμως κρύβουν μια βαθιά ενδοσκόπηση, το οπτικοποιημένο βάπτισμα στη φιλοσοφία του αρχαίου ελληνικού παρελθόντος. Γκραβούρες της εποχής απεικονίζουν παρθένα ονειρικά τοπία απαράμιλλης φυσικής ομορφιάς, ποτάμια να κυλούν σε ένα εγκαταλελειμμένο πολιτιστικά τοπίο, που όμως χρειάζεται ένα αρχιτεκτονικό φρεσκάρισμα για να πάρει ξανά πνοή.

Από το 19^ο αιώνα και μετά επιστήμονες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο χώρος της κεντρικής Ευρώπης, υφίσταται διαρκείς αλλαγές, καθώς περνά μέσα από μια εξελικτική πορεία, ξεκινώντας από το φυσικό δασώδες τοπίο και καταλήγοντας στο σύγχρονο τοπίο που σφύζει από ανθρώπινες δραστηριότητες. Έτσι το τοπίο μετατρέπεται από φυσικό σε πολιτισμικό¹⁵³. Το αθηναϊκό τοπίο λειτουργεί σαν τον καμβά που πάνω του θα σχεδιαστεί το πολεοδομικό σχέδιο της Αθήνας, με τις όποιες ζυμώσεις, που αφορούσαν ιδιοκτησιακά καθεστώτα, χρήσεις γης, οικονομικά συμφέροντα. Πάνω του αρχιτέκτονες θα σχεδιάσουν τα δημόσια κτίρια μνημειακής αρχιτεκτονικής, ιδιωτικά κτίρια θα θέσουν τις βάσεις για την κοινωνική, πολιτιστική, ιδιωτική και δημόσια ζωή από την αρχή. Η κοινή συνισταμένη όλων αυτών είναι ότι παγκόσμια φιλοσοφικά ρεύματα, πολιτική ηγεσία, πολεοδόμοι, αρχιτέκτονες, ιδιώτες, έλληνες ευεργέτες του εξωτερικού συγκλίνουν στον τρόπο νοηματοδότησης, ερμηνείας και προβολής ενός τόπου. Σαν να έχουν όλοι οι λαοί ανάγκη να πιαστούν από το όχημα του ευρωπαϊκού Έθνους από αφετηρίας του. Έτσι ξεφεύγει από τα στενά γεωγραφικά σύνορα της Ελλάδος και αποκτά υπερεθνικές διαστάσεις.

¹⁵² Γ. Κρητικός, Έθνος και Χώρος Προσεγγίσεις στην ιστορική γεωγραφία της σύγχρονης Ευρώπης, Εκδόσεις Μεταίχμιο και Γιώργος Κρητικός, Αθήνα 2007, 122

¹⁵³ Γ. Κρητικός, Ό. π., 123

Ο αρχιτεκτονικός κλασικισμός και η νεώτερη νεοκλασική απόδοση του στην Αθήνα δείχνει σαν να εκτυλίσσεται σε μακρό χρόνο, που κυλά αργά, καθώς σ' αυτόν κυριαρχούν δομές με διάρκεια ζωής χιλιετιών. Οι δομές αυτές έχουν διάρκεια ζωής χιλιετιών και μοιάζουν ισχυρές, στατικές, ανθεκτικές, σταθερές στην εξέλιξη της αθηναϊκής ιστορίας. Μοιάζουν σαν αναπόσπαστα, σχεδόν φυσικά στοιχεία του περιβάλλοντος, που οι γεωπολιτικές, ιστορικές εξελίξεις αυτού του τόπου προσπαθούν να προτάξουν σαν σε επίδειξη ιστορικού κύρους κάθε φορά.

Κοιτάζοντας κανείς την Ακρόπολη νιώθει ότι βρήκε τη σωστότερη θέση στον πλανήτη, μέσα στο συγκεκριμένο λεκανοπέδιο, που περιτριγυρίζεται από τα συγκεκριμένα βουνά, βρέχεται από τη συγκεκριμένη θάλασσα και διαχέεται από το συγκεκριμένο φως. Δεν είναι που γεννήθηκε σ' αυτόν τον τόπο, αλλά μοιάζει να είναι ο ίδιος ο τόπος. Κατά τον ίδιο τρόπο ο νεοκλασικισμός από πολιτιστικό εύρημα των Βαυαρών τραβάει το νήμα του μακρού χρόνου, από την αρχαιότητα στο σήμερα. Ο νεοκλασικισμός μοιάζει να είναι η συνέχεια ενός αέναου διαλόγου ανάμεσα στο περιβάλλον και στον άνθρωπο, σαν ανεξερεύνητες δυνάμεις να τον επιβάλλουν στους αιώνες. Ο μακρός χρόνος είναι ο γεωγραφικός χρόνος που μετατρέπεται σε εθνικό, καθώς αυτός διαμορφώνεται από αξίες και σύμβολα της εθνικής κοινότητας που τον κατοικεί.

Το 1936 ο Σίγκμουντ Φρόυντ επισκέφτηκε την Ακρόπολη των Αθηνών και έκπληκτος διαπίστωνε ότι η αρχαία Αθήνα δεν ήταν μια αφήγηση που είχε ακούσει από τα μαθητικά του χρόνια, αλλά μια υπαρκτή πόλη. Η διαπίστωση αυτή, «*διατάραξη μνήμης*» όπως την ονόμασε, ήταν μια αναπάντεχη εισβολή της πραγματικότητας στον κοιμισμένο χώρο των μύθων: ένιωθε σαν να έβλεπε μπροστά του το τέρας του Λοχ Νε¹⁵⁴. Η μαρτυρία του Φρόυντ είναι ενδεικτική της εγγεγραμμένης γνώσης του μύθου του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στη συλλογική συνείδηση του Δυτικού Κόσμου. Και όπως όλοι οι μύθοι έτσι και ο μύθος της «*αρχαίας Ελλάδας*», θέλει να είναι αρχετυπικός: μια εγγεγραμμένη μνήμη που βάζει τις βάσεις και τις προϋποθέσεις σε ότι ακολουθεί. Η Καρατζά αναφέρει ότι η θέση του ατόμου ως προς το φυσικό του περιβάλλον επαναπροσδιορίζεται μέσα από μια διαδικασία απεικόνισης (αφηγηματικής και εικονιστικής) των συμβολικών δομών που

¹⁵⁴ Γ. Τόλιας, *Προσλήψεις και Εικόνες της Ελλάδος 1420-1820*, Ιστορία των Ελλήνων, τ.8, Αθήνα 2004, 456.

συνιστούν την κοινωνία του, την οποία διαμόρφωνε με απολύτως ορθολογικό τρόπο. Οι μύθοι αποτελούν μια τέτοια διαδικασία απεικόνισης της παραδοσιακής κοινωνίας, η οποία παράγει μύθους οικοδομώντας το κοσμοείδωλο της. Στη νεωτερικότητα, ο μύθος γίνεται παραδοσιακό στοιχείο με νεωτερική όμως λειτουργία, πρωτίστως εθνικιστική¹⁵⁵.

«.... Πως μπορούμε να ξεχωρίσουμε μέσα μας την αισθητική από τη θρησκευτική συγκίνηση και από εκείνη την άλλη γοητεία που αισθανόμαστε, όταν μέσα στον χώρο που μας τριγυρίζει με την αρχιτεκτονική, την πλαστική και τη ζωγραφική του διαμόρφωση ανασταίνουμε στην ερεθισμένη μας φαντασία έναν ολόκληρο κόσμο ιστορικών παραστάσεων;Όταν κάτω από τους βράχους των Δελφών ή το αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου ακούμε τις σπαραχτικές κραυγές του Προμηθέα Δεσμώτη στη θεία γλώσσα του Αισχύλουπως είναι δυνατόν να ξεχωρίσουμε την αισθητική μας συγκίνηση από το μεταφυσικό δέος, από τον ανώτερο ηθικό θαυμασμό και από κείνη την απροσδιόριστη ανατριχίλα που αισθανόμαστε καθώς βλέπουμε αναστημένο τον αρχαίο ελληνικό κόσμο μέσα στο ίδιο του το φυσικό τοπίο;»¹⁵⁶.

Πως μπορούμε να θεωρήσουμε αυθύπαρκτη την αισθητική μας εμπειρία, αφού σε κάθε περίπτωση υπάρχει ολόκληρο πλήθος από στοιχεία «άλλου γένους» που συνθέτουν την εντύπωση μας και αφού, όταν αφαιρέσουμε τις συναισθηματικές απηχήσεις που προκαλούνται από αυτά τα στοιχεία, εξαφανίζεται μαζί τους ολόκληρη η συγκίνηση μας, και η μη-αισθητική και η αισθητική; Δεν είναι τάχα ορθότερο να υποθέσουμε ότι η αισθητική εμπειρία δεν έχει αυθυπαρξία, ότι αισθητικά αξιολογούμε ένα αντικείμενο, είτε φυσικό είτε έργο τέχνης, όταν δεχόμαστε από αυτό εντυπώσεις που ερεθίζουν συναισθηματικά διάφορες ζώνες της ευαισθησίας μας, χωρίς να μπορούμε να προσδιορίσουμε με ακρίβεια ποιο είναι το ειδικά αισθητικό συγκινησιακό κέντρο αυτής της ψυχικής αναταραχής¹⁵⁷;

Η Τέχνη πηγάζει από τη βαθύτατα κοινωνική ανάγκη να αποκτήσει μια συμβιούσα ομάδα ανθρώπων ενιαία συνείδηση των ηθικο-πολιτικών αξιών που ρυθμίζουν τη συλλογική ζωή και εξασφαλίζουν την ενότητα και τη συνοχή του κοινωνικού συνόλου. Με την Τέχνη, λένουν, διαμορφώνει και αισθητοποιεί η

¹⁵⁵ **Ε.Δ. Καρατζά**, *Αρχαίοι Ελληνικοί Μύθοι*, Ο Θεωρητικός λόγος του 20^{ου} αιώνα για τη φύση και την ερμηνεία τους, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, 28.

¹⁵⁶ **Ε. Π. Παπανούτσος**, *Αισθητική*, τ. Α', Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1976, 74.

¹⁵⁷ **Ε. Π. Παπανούτσος**, ό. π., 75.

κοινωνική συνείδηση την ηθικο-πολιτική της ιδεολογία. Για τούτο η Τέχνη βρίσκεται πάντα κάτω από κάποιο λίγο ως πολύ αυστηρό, ρητό ή σιωπηρό έλεγχο. Ελέγχεται από τους ηγέτες, που αγρυπνούν για να μη διασπαστεί η ιδεολογική συνοχή της ομάδας¹⁵⁸.

Το αισθητικό αντικείμενο ξυπνά μέσα μας προσωπικές αναμνήσεις που και αν ακόμη αναφέρονται σε καταστάσεις, δυσάρεστες άλλοτε, επειδή τώρα «όλα αυτά» είναι περασμένα, μας συγκινούν ευχάριστα (l' optimisme du passé). Μας υποβάλλει ιδέες και συγκινήσεις που υπάγονται σε διάφορες σφαίρες της πνευματικής και κοινωνικής μας ζωής, θρησκευτικές, ηθικό-πολιτικές κτλ. Μας φέρνει ακόμη σ' εσωτερική επαφή, με τη «συμπάθεια», προς χαρακτήρες και πάθη, προς πρόσωπα και πράγματα, κοντινά και μακρινά, μας κάνει δηλαδή να ζούμε μέσα σε άλλα φυσικά και ψυχικά κλίματα, να πλημμυρίζουμε από ζωή, να γοητευόμαστε από την πλησμονή της ζωής – τι αποδείχνουν όμως αυτές οι πολύ ορθές διαπιστώσεις; Ότι το αισθητικό αντικείμενο, είτε φυσικό είτε έργο Τέχνης, παρασταίνει, εκφράζει, συμβολίζει κάτι, έχει ορισμένο περιεχόμενο, ένα κάποιο νόημα, και ότι δεν μπορούμε να το δεχτούμε και να το εντάξουμε μέσα στην εμπειρία μας χωρίς να συλλάβουμε και το νόημα τούτο, γιατί τότε θα είναι παράσταση χωρίς κάτι που παρασταίνεται, έκφραση χωρίς κάτι που εκφράζεται, σύμβολο χωρίς κάτι που συμβολίζεται, επομένως τίποτα..... αφού το αισθητικό αντικείμενο, π.χ. ένα έργο Τέχνης, δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς ορισμένο περιεχόμενο : προσωπικές αναμνήσεις, θρησκευτικές ή ηθικό-πολιτικές ιδέες, μορφές ζωής μέσα σ' ένα «άλλο» φυσικό και ψυχικό κλίμα κτλ, άρα η αισθητική συγκίνηση δεν είναι τίποτα άλλο παρά η συναισθηματική ηχώ που έχει μέσα στην ψυχή μας αυτό ακριβώς το περιεχόμενο – κ' έτσι η Τέχνη είναι ένας τρόπος να ξαναζεί κανείς την προσωπική του ιστορία ή να αισθάνεται τη θρησκευτική έξαρση ή να συνειδητοποιεί ορισμένες ηθικό – πολιτικές ιδέες ή να γνωρίζει εσωτερικά με τη «συμπάθεια» άλλες μορφές ζωής κ.ο.κ Αισθητική λοιπόν είναι μια ποιότητα που δεν την έχουν αυτά καθαυτά τα ψυχικά περιεχόμενα, αλλά την αποκτούν όταν ενώνονται οργανικά με μια ορισμένη μορφή..... Η αισθητική είναι μια αξία που δεν ενυπάρχει μέσα σε ότι παρασταίνεται, εκφράζεται, συμβολίζεται, ανεξάρτητα από τον ιδιαίτερο τρόπο της παράστασης, της έκφρασης, του συμβολισμού του, αλλά γεννιέται μόνο όταν το περιεχόμενο τούτο ενωθεί οργανικά με την παραστατική, την εκφραστική, τη συμβολική μορφή και μέσα

¹⁵⁸ Ε.Π. Παπανούτσος, ό. π., 76.

από αυτή προσφερθεί στην αισθητική μας εμπειρία – μια αξία λοιπόν που παίρνουν τα συστατικά στοιχεία από τη σύνθεση τους και δεν την έχουν πριν συντεθούν, ούτε τη διατηρούν άμα σπάσει ο δεσμός τους...¹⁵⁹.

Ο Paul Valéry μιλώντας για τη βαθειά ομοιότητα που υπάρχει μεταξύ Μουσικής και Αρχιτεκτονικής αναφέρει «Οι τέχνες για τις οποίες μιλούμε χρωστούν αντίθετα να γεννήσουν μέσα μας με τους αριθμούς και τις μαθηματικές σχέσεις, όχι ένα μύθο, αλλά την κρυφή εκείνη δύναμη που φτιάχνει όλους τους μύθους....»¹⁶⁰.

Το ελληνικό κράτος 150 χρόνια μετά τη σύσταση του, πολύ αργά σε σχέση με τη μεγάλη νεοκλασική ανοικοδόμηση, και αφού πολλά νεοκλασικά κατεδαφίστηκαν, η Αθήνα μεταμορφώθηκε σε μια απρόσωπη μεγαλούπολη και η Βαυαρική Αντιβασιλεία έπαψε να φαίνεται απειλητική, τότε μόνο αναγνώρισε με νόμο τη νεοκλασική πολιτιστική κληρονομιά και η ανάγκη για την προστασία της έγινε επιτακτική, τόσο για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, όσο και για την ίδια την ποιότητα της ζωής των κατοίκων της.

Στο άρθρο 4 του σχεδίου Ν 1577/1985 που αφορά στους παραδοσιακούς οικισμούς και τα διατηρητέα κτίρια την Προστασία του φυσικού και Πολιτιστικού Περιβάλλοντος προβλέπεται : *«.....μπορούν να χαρακτηρίζονται οικισμοί, ή τμήματα τους ως παραδοσιακοί με σκοπό τη διατήρηση και ανάδειξη του ιδιαίτερου πολεοδομικού, αισθητικού, ιστορικού, λαογραφικού και αρχιτεκτονικού χαρακτήρα και να θεσπίζονται περιορισμοί δόμησης και χρήσεις κατά παρέκκλιση.....»* Στο ίδιο άρθρο αναφέρεται ότι *«....μπορούν να χαρακτηρίζονται κτίρια ή τμήματα τους ως διατηρητέα, για τους λόγους που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο και να καθορίζονται ειδικοί όροι προστασίας και περιορισμοί δόμησης και χρήσης και να θεσπίζονται περιορισμοί δόμησης και χρήσεις κατά παρέκκλιση.....»* στο ίδιο άρθρο στην παράγραφο 3 αναφέρεται *« Με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.... Μπορεί να αναστέλλεται σε οικισμούς ή τμήματα τους ή και σε ένα ακίνητο η έκδοση οικοδομικών αδειών κάθε εργασίας ανέγερσης νέων κτιρίων, κατεδάφισης, επισκευής, προσθήκης, αλλαγής εξωτερικής εμφάνισης υφιστάμενων κτιρίων*

¹⁵⁹ Ε. Π. Παπανούτσος, ό. π., 81-83.

¹⁶⁰ Ε. Π. Παπανούτσος, ό. π., 356.

Με σκοπό να συνταχθεί η μελέτη ή και ο ειδικός κανονισμός δόμησης για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς...» από το οποίο και φαίνεται ότι μέχρι στιγμής δεν υπήρχε κανένα νομοθετικό πλαίσιο και κανένας κανονισμός που να προβλέπει την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στην Ελλάδα.

Στην εισηγητική έκθεση του Σχεδίου Νόμου 1577/1985¹⁶¹ για το Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό προς τη Βουλή των Ελλήνων αναφέρεται:

«...Σύμφωνα με το άρθρο 17 του Συντάγματος, οριοθετείται το φάσμα των θεσμικών εγγυήσεων προστασίας της ατομικής ιδιοκτησίας με γνώμονα πάντα τη διασφάλιση και εξυπηρέτηση του δημοσίου και κοινωνικού συμφέροντος» και συνεχίζει παρακάτω *«τα υπάρχοντα νομοθετικά δεδομένα καθώς και η χωρίς πρόγραμμα συνεχώς αυξανόμενη πολεοδομική ανάπτυξη και η έλλειψη πολιτικής γης και κατοικίας οδήγησαν στην αλόγιστη χρήση και απρογραμματίστη εμπορευματοποίηση της γη, με μοναδικό στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρδους, δημιουργώντας προβλήματα φυσικής κοινωνικής ισορροπίας αζεπέραστα για τις σημερινές τεχνολογικές και οικονομικές δυνατότητες με αποτέλεσμα:*

Α) την καταστροφή και αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος σε μεγάλα τμήματα της χώρας (αυθαίρετη κατάτμηση γης – αυθαίρετη δόμηση)

Β) την καταστροφή και αλλοίωση του παραδοσιακού δομημένου και πολιτιστικού περιβάλλοντος, ιδιαίτερα στις πόλεις και γενικά της καταστροφή της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς

Γ) τη διαμόρφωση απαράδεκτων συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων

Δ) την υποβάθμιση γενικά της ποιότητας ζωής στις μεγάλες πόλεις της Χώρας.»

Στο Άρθρο 4 που αφορά στους παραδοσιακούς οικισμούς και κτίρια και στην προστασία του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος αναφέρεται:

«Το άρθρο αυτό βάζει μια θεμελιακή αρχή για το νέο κανονισμό, που είναι η προστασία του περιβάλλοντος και των παραδοσιακών οικισμών και κτιρίων της

¹⁶¹ Εισηγητική Έκθεση του Ν. 1577/1985, στα σημεία που αφορούν στη διατήρηση των νεοκλασικών κτιρίων ως έργα πολιτιστικής κληρονομιάς, Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων

χώρας. ... ο κανονισμός αυτός δίνει τη δυνατότητα στους αρμόδιους φορείς να βάζουν περιορισμούς στη δόμηση ή να προβλέπουν ειδικούς περιορισμούς κατά παρέκκλιση, προκειμένου να εξυπηρετηθεί η βασική αρχή της προστασίας του περιβάλλοντος και της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς.»

Αναφορικά με το άρθρο 7 που αφορά στο συντελεστή δόμησης η εισηγητική έκθεση αναφέρει «Τα χαμηλά κτίρια χρησιμοποιούνται από τους ιδιοκτήτες των οικοπέδων για αυτοστέγαση, δεν αποτελούν αντικείμενο εμπορίας και δημιουργούν ελάχιστα προβλήματα στο περιβάλλον τουλάχιστον από το μέγεθος τους και τον τρόπο ένταξης τους στο οικόπεδο» Αντιθέτως «... τα πολυώροφα κτίρια δημιουργούν τα βασικά προβλήματα περιβάλλοντος. Επομένως πρέπει να είναι ελεγχόμενος ο τρόπος δόμησης τους και ως προς την τοποθέτηση του κτιρίου στο οικόπεδο σε σχέση με το οικοδομικό τετράγωνο και γενικότερα η μορφή του σε σχέση με το περιβάλλον του..... Οι κατοικίες στα ψηλά κτίρια εξασφαλίζουν σήμερα χαμηλό επίπεδο ζωής, επόμενος στόχος του νέου κανονισμού είναι η βελτίωση των συνθηκών κατοικίας και η αύξηση της κοινωνικότητας των κατοικιών των διαμερισμάτων.....». Στις παρεκκλίσεις του Νόμου σύμφωνα με το άρθρο 21 «... εκτός από τις παρεκκλίσεις που με διατάγματα θα τεθούν για την προστασία παραδοσιακών οικισμών, κτιρίων κλπ.....».

«Τώρα όμως που ο κλασικισμός ανήκει οριστικά στο παρελθόν, ζύπνησε και πάλι το ενδιαφέρον μας και η αγάπη μας γι' αυτόν, όχι για να μιμηθούμε ή να συνεχίσουμε την κατασκευή τέτοιων κτιρίων, αλλά για να τα μελετήσουμε και να τα εκτιμήσουμε σωστά, σαν ιστορικά μνημεία μιας περασμένης εποχής, που συνδέεται με την απελευθέρωση και την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους»¹⁶².

Τα τελευταία χρόνια οι πολιτικές στρατηγικές των κρατών αφορούν κατά κύριο λόγο τις πολιτιστικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες, τις αρχιτεκτονικές ανασυλώσεις, τις πολεοδομικές παρεμβάσεις με σκοπό την ανάδειξη ενός τόπου.

Σε περίοδο γενικευμένης κρίσης και αμφισβήτησης των θεσμών η ανάδειξη της τοπικής ιστορίας μπορεί να τονώσει την εθνική συνείδηση, να καλλιεργήσει τη

¹⁶² Έκδοσις Εμπορικής Τραπέζης της Ελλάδος, Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Αθήνα, 1967 Εισαγωγικό Σημείωμα Ι. Τραυλού, 13

συλλογική μνήμη, να δώσει το στίγμα της εθνικής πολιτιστικής ιδιαιτερότητας και εντέλει ένα ισχυρό μήνυμα εθνικής ταυτότητας.

Όλες οι σύγχρονες πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις, αφορούν την ανάδειξη του νεοκλασικού τοπίου της Αθήνας μέσω της ενοποίησης της Ακρόπολης, του Φιλοπάππου, της Πνύκας, του Αρείου Πάγου, Θησείου, Αρχαίας Αγοράς, Κεραμεικού, της Βασιλέως Γεωργίου και τελευταία η πεζοδρόμηση και φύτευση της οδού Πανεπιστημίου. Παρεμβάσεις στη Ζώνη Προστασίας αρχιτεκτονικής και Παραδοσιακής Κληρονομιάς, όπου εντάσσονται το Μεταξουργείο, ο Κεραμεικός, του Ψυρρή, η Κουμουνδούρου συνεχίζονται. Κτίρια μνημειακής αρχιτεκτονικής όπως το Εθνικό Θέατρο διατηρώντας την αρχική τους χρήση, ανακαινίζονται και λειτουργούν ξαναβρίσκοντας την παλιά τους αίγλη.

Σήμερα κάνοντας ένα περίπατο στην Αθήνα, μπορεί να εντοπίσει κανείς αρκετά καλοσυντηρημένα νεοκλασικά κτίρια και άλλα ετοιμόρροπα από τη φθορά του χρόνου ή των κατοίκων¹⁶³. Ωστόσο, μεγάλος αριθμός νεοκλασικών έχει κατεδαφιστεί εξαιτίας της ανεξέλεγκτης ανοικοδόμησης στη μεταπολεμική Αθήνα. Κάπου ανάμεσα στους πολύβουους δρόμους της πόλης μπορεί κανείς να διακρίνει το

¹⁶³ Κραυγαλέα είναι η περίπτωση του κεντρικού κτιρίου του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου που σε ένα βράδυ γέμιζε από τα γκράφιτι ομάδας νεαρών.

Ο αναπληρωτής υπουργός Πολιτισμού Νίκος Ξυδάκης, ερωτηθείς από δημοσιογράφο, έκανε την ακόλουθη δήλωση:

«Το γκράφιτι στο Πολυτεχνείο απεικόνισε την κρίση στη χώρα, στην πόλη, στην οδό Στουρνάρη.. Η σκοτεινιά του αναδύεται από το ζοφερό μικροκλίμα της περιοχής. Ταυτοχρόνως, το γκράφιτι κατέλαβε επιθετικά το ΕΜΠ και βανδάλισε το αρχιτεκτονικό μνημείο. Αλλοίωσε όχι μόνο τη μορφολογία του, αλλά και την ιστορική του φυσιογνωμία. Επιπλέον έφθιρε τα μάρμαρα, ελπίζουμε όχι ανεπανόρθωτα. Το Υπουργείο Πολιτισμού, στενά συνδεδεμένο με την ευρύτερη περιοχή, μέσω του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και του κεντρικού του κτιρίου, ανησυχεί για την κλιμακούμενη αποσάθρωση του αστικού ιστού και θα αναλάβει πρωτοβουλίες για αναβάθμιση μαζί με όλους τους θεσμικούς φορείς και τις κοινωνικές συλλογικότητες. Και ασφαλώς θα διαθέσει στο ΕΜΠ την τεχνογνωσία των συντηρητών του για την αποκατάσταση των μαρμάρινων στοιχείων.»

Ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία εκφράζουν τη θλίψη και την οργή τους για «τους πρόσφατους βανδαλισμούς στο ιστορικό κτίριο του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στο κέντρο της Αθήνας», εξέδωσαν τα μέλη του προεδρείου της συνόδου πρυτάνεων ΑΕΙ: *«Οι βανδαλισμοί των πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων τείνουν να γίνουν δυστυχώς μέρος της καθημερινότητάς τους. Η θλιβερή εικόνα του ιστορικού κτιρίου του ΕΜΠ αποτελεί την αποκορύφωση των απαράδεκτων αυτών πράξεων. Οι δράστες βεβήλωσαν ένα ιστορικό κτίριο, μνημείο της νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και των δημοκρατικών αγώνων αυτού του τόπου. Δείχνοντας έλλειψη πολιτισμού και σεβασμού στην Ιστορία, πλήττουν με τις πράξεις τους ηθελημένα και συνειδητά το Ελληνικό Δημόσιο Πανεπιστήμιο. Η μαύρη και αποκρουστική εικόνα του κτιρίου των οδών Πατησίων και Στουρνάρη βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με την πραγματική εικόνα του Ελληνικού Δημόσιου Πανεπιστημίου, το οποίο, παρά τα πενιχρά μέσα που του διαθέτει η Πολιτεία, αναδεικνύει την αριστεία, παρέχει ανταγωνιστική εκπαίδευση στους φοιτητές του και διακρίνεται για την έρευνά του».*

όραμα των Κλεάνθη και Σάουμπερ, τις παρεμβάσεις του Κλέντσε, να θαυμάσει τα έργα των αδελφών Χάνσεν, του Λύσανδρου Καυταντζόγλου και φυσικά του Ερνέστου Τσίλλερ. Μπορεί κανείς να δει μια παράσταση στο Εθνικό Θέατρο, να περιπλανηθεί στις γειτονιές του ιστορικού κέντρου, να περιδιαβεί τον Εθνικό Κήπο, να επισκεφθεί το Νομισματικό Μουσείο στην Οικία Ερρίκου Σλήμαν, μπορεί να ζήσει το μύθο της Αρχαίας Ελλάδας μέσα από τα μάτια του νεοκλασικισμού. Την αναστήλωση της οικίας Τσίλλερ, στην οδό Μαυρομιχάλη 6, έχει αναλάβει το Υπουργείο Πολιτισμού, προκειμένου να παραδοθεί στον φορέα λειτουργίας του, το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, και να στεγάσει τη Συλλογή Λοβέρδου.¹⁶⁴ Ο νεοκλασικισμός συνδέεται με τη φυσιογνωμία της πόλης της Αθήνας και παίρνει ζωή από τη ζωή μας. Το ίδιο νήμα που διατρέχει τις ζωές μας στην ιστορία αυτής της πόλης, ξεκινάει από το Χρυσό αιώνα του Περικλή φτάνει στο σήμερα και συνεχίζει.

Φτάνοντας στο σήμερα «...το έργο των γεωγράφων, χαρτογράφων, αλλά και το εικαστικό έργο των φωτογράφων, των μουσικών, των ζωγράφων, των αρχιτεκτόνων, των σκηνοθετών, των λογοτεχνών ή των θεραπευόντων άλλων μορφών τέχνης προσφέρουν εξίσου υλικό για νέες εννοιολογικές αναζητήσεις, ερμηνείες και αξιολογικές κρίσεις αυτού που καλείται τοπίο. Μέσα από τις νέες αυτές προσεγγίσεις εκδηλώνεται ενδιαφέρον για τον τρόπο με τον οποίο απεικονίζεται ο κόσμος και υποστηρίζεται η άποψη ότι δεν υπάρχουν «αθώες» αναπαραστάσεις, χωρίς κάτι να έχει μεσολαβήσει σε αυτές, επηρεάζοντας έτσι τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε ή ερμηνεύουμε το συγκεκριμένο χώρο...»¹⁶⁵.

Είναι η αντίληψη για την αρμονία, το μέτρο και το κάλλος που δύνανται να δέσουν αρμονικά με την ελληνική πολιτισμική ταυτότητα και να αποτελέσουν σημείο αναφοράς σε περιόδους κοινωνικής έντασης, όπως η κατάληψη του Πολυτεχνείου

¹⁶⁴ Μία από τις μεγαλύτερες και πλέον αξιόλογες στον χώρο των έργων μεταβυζαντινής θρησκευτικής τέχνης στη χώρα μας, η οποία περιλαμβάνει 470 εικόνες, ξυλόγλυπτα (μεταξύ των οποίων και ένα ολόκληρο τέμπλο ναού), 169 χειρόγραφα, τέσσερα υφάσματα και ελάχιστα αντικείμενα μικροτεχνίας, καθώς επίσης εικόνες και ξυλόγλυπτα του 20ού αιώνα τα οποία προέρχονται από το εσωτερικό του Μουσείου Λοβέρδου (1878 – 1934), που λειτουργεί στο Μέγαρο Τσίλλερ από το 1930. Στο Μέγαρο αυτό έζησε ο Τσίλλερ και η οικογένειά του, όμως κάποιοι άστοχοι επιχειρηματικοί χειρισμοί τον οδήγησαν στην πτώχευση, με αποτέλεσμα να γίνει κατάσχεση του ακινήτου και μετά από πλειστηριασμό να περάσει στην κατοχή του τραπεζίτη ο οποίος αναζητούσε μεγάλους και ασφαλείς χώρους προκειμένου να στεγάσει τη συλλογή εικόνων μεταβυζαντινής εκκλησιαστικής τέχνης την οποία διέθετε.

Ι. Μ. Τουλάτου, Μέγαρο Τσίλλερ- Λοβέρδου ο Αρχιτέκτονας, ο τραπεζίτης και η κρυμμένη Αθήνα, Εφημερίδα Το Βήμα πολιτισμός, 9/11/2014.

¹⁶⁵ **Γ. Κρητικός, Ο. π., 123.**

από το κίνημα των φοιτητών στην περίοδο της δικτατορίας στην Ελλάδα. Μπορεί η νεοκλασική αρχιτεκτονική να συμβολίζει παγκόσμιες, ευρωπαϊκές, υπερεθνικές αξίες όμως συμβάλλουν στη δημιουργία ενός δημώδους εθνικισμού και αποτελούν την απεικόνιση της συλλογικής ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας, μιας ελληνικότητας αποτέλεσμα ζυμώσεων μέσα στους αιώνες. Η «ελληνικότητα» αυτή βρίσκει απήχηση στα λαϊκά ελληνικά στρώματα τα οποία χτίζουν τις κατοικίες τους αντίστοιχες σχεδιαστικά με την οικονομική τους επιφάνεια, ως φορείς όμως αυτής ελληνικότητας. Έτσι μια κατασκευασμένη αντίληψη πολιτισμικής ταυτότητας μετατρέπεται σε συλλογική μνήμη για τις σύγχρονες και μεταγενέστερες γενιές.

Δεν είναι λίγοι οι καλλιτέχνες, φωτογράφοι, αρχιτέκτονες, κινηματογραφιστές, σχεδιαστές μόδας που συνέδεσαν το έργο τους με εθνικούς συμβολισμούς. Αρκεί να θυμηθούμε τις φωτογραφίες της Nelly's στην Ακρόπολη, τις πτυχώσεις σε έργα σχεδιαστών μόδας, ελληνικές ταινίες της δεκαετίας του 60, αλλά και σήμερα, όπως η ταινία «Αν» του 2010, που είναι εξ' ολοκλήρου γυρισμένη στη νεοκλασική Πλάκα.

Το Σεπτέμβριο του 2013, με αφορμή τη συμπλήρωση των 36 ετών από τον θάνατο της Μαρίας Κάλλας (16 Σεπτεμβρίου 1977), η Εθνική Λυρική Σκηνή την τίμησε με μια σειρά μουσικών δρώμενων στο κέντρο της Αθήνας, την Κυριακή 15 Σεπτεμβρίου. Και όπως αναφέρει ενδεικτικά το δελτίο τύπου της Εθνικής Λυρικής Σκηνής

« Ο μουσικός περίπατος σε πέντε πράξεις, έχει σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να δίνει τη δυνατότητα στο κοινό να παρακολουθήσει και τις πέντε συναυλίες μετακινούμενο με τα πόδια από τη μια στην άλλη. Η Εθνική Λυρική Σκηνή προσκαλεί τους θαυμαστές της απόλυτης ντίβας της όπερας να περιδιαβούν τους δρόμους της πόλης, με συνοδοιπόρους τις όπερες των Βέρντι, Πουτσίνι, Ροσσίνι, Ντονιτσέττι κ.α. να σταθούν σε περισσότερο ή λιγότερο δημοφιλή σημεία της, για να δουν με μια νέα ματιά τόσο την πόλη, όσο και την τέχνη της όπερας. Το πρόγραμμα¹⁶⁶ περιελάμβανε τον Προαύλιο χώρο του Μουσείου Ακρόπολης στη

¹⁶⁶ Το πρόγραμμα της Κυριακής 15ης Σεπτεμβρίου, αναλυτικά, είχε ως εξής:

- 18.00 - Προαύλιος χώρος Μουσείου Ακρόπολης - Διονυσίου Αρεοπαγίτου [σολίστ με συνοδεία πιάνου, διάρκεια 20 λεπτά]
- 18.45 - Σκάλες Ωδείου Ηρώδου Αττικού - Διονυσίου Αρεοπαγίτου [σολίστ με συνοδεία πιάνου, διάρκεια 20 λεπτά]

Διονυσίου Αρεοπαγίτου, τις Σκάλες του Ωδείου Ηρώδου Αττικού στη Διονυσίου Αρεοπαγίτου, το Κτίριο του Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων στον Πεζόδρομο της Ερμού, την Πλατεία Αγίων Ασωμάτων στο Θησείο, την Πλατεία Κοτζιά, τον Προαύλιο χώρο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στην Πατησίων. Το κοινό καλείται να δει με νέα ματιά τόσο την πόλη, όσο και την τέχνη της όπερας. Οι τέχνες λειτουργούν σαν συγκινησιακοί καταλύτες με στόχο την ενίσχυση της κοινής εθνικής ταυτότητας, που βρίσκεται σε συνεχόμενη κρίση και αμφισβήτηση, αλλά και την καλλιέργεια της συλλογικής μνήμης μέσα από τα σύγχρονα πολιτιστικά δρώμενα.

Τα έργα τεχνών περιοπής, όπως η μνημειακή Αρχιτεκτονική, η Μουσική «μεγάλου ύφους», η δραματική και λυρική Ποίηση, μας χαρίζουν την ψυχική ανάταση που ο θρησκευτικός άνθρωπος τη γνωρίζει στην κατάσταση της προσευχής. Η «μεγάλη» Τέχνη μεταμορφώνει εσωτερικά τον άνθρωπο ακριβώς σαν την Θρησκεία. Τον υψώνει πάνω από το συνηθισμένο επίπεδο της ζωής, τον ελευθερώνει από τη βιοτική μέριμνα, από τις ευτελείς ορέξεις και τα ταπεινά συναισθήματα, και πλημμυρίζει την ψυχή του μ' εκείνη την «καθαρή», τη μυστική αγαλλίαση, που χαρίζει με άλλο τρόπο και η πίστη. Ο «έλεος» και ο «φόβος» που καλλιεργεί η Τέχνη, είναι συναισθήματα θρησκευτικά¹⁶⁷.

Ο Παπανούτσος μιλώντας στο βιβλίο του «Αισθητική» για την τέχνη λέει: «Η Τέχνη μας κάνει να ζήσουμε μύριες ζωές, ν' απλώσουμε την εσώτερη ύπαρξη μας σε τόπους και καιρούς μακρινούς ή και απίθανους ακόμη. Μαζί της δεν υπάρχουμε τώρα, αλλά πάντοτε, δεν ζούμε εδώ, αλλά παντού, δεν είμαστε ένας, αλλά αναρίθμητοι άνθρωποι. Πλημμυρίζουμε από ζωή. Γιατί λοιπό να ψάχνουμε να βρούμε τις πηγές της Τέχνης αλλού και όχι στη δίψα που αισθάνεται ο άνθρωπος να ζήσει όσο γίνεται πλατύτερα και εντονότερα ; Γιατί να απορούμε για τη φύση των συγκινήσεων που μας χαρίζει η Τέχνη, αφού καμία συγκίνηση δεν μας είναι τόσο γνωστή όσο εκείνη που αισθανόμαστε όταν κάνουμε δική μας τη ζωή των άλλων, αλλού και άλλοτε, όταν ζούμε κάθε φορά και αλλιώς;»¹⁶⁸

• 19.35 - Κτίριο Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων - Πεζόδρομος Ερμού 134-136, Πλατεία Αγίων Ασωμάτων Θησείο [σολίστ με συνοδεία πιάνου, διάρκεια 20 λεπτά]

• 20.30 - Πλατεία Κοτζιά [σολίστ με συνοδεία πιάνου, διάρκεια 20 λεπτά]

• 21.30 - Προαύλιος χώρος Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου – Πατησίων [Ορχήστρα Εθνικής Λυρικής Σκηνής - σολίστ, διάρκεια 40 λεπτά].

¹⁶⁷ Ε. Π. Παπανούτσος, ό.π., 75.

¹⁶⁸ Ε. Π. Παπανούτσος Ε. Π., ό.π., 77.

Η μουσική μπορεί να λειτουργήσει διαλυτικά ή ανασταλτικά ως προς τη χρονική και χωρική τάξη που έχει επιβάλλει η κυρίαρχη κουλτούρα¹⁶⁹. Η μουσική έχει τη δύναμη να απεικονίσει, να θυμίσει, να προβάλλει ή να αμφισβητήσει έναν εθνικό χώρο, όπως αυτός οριοθετείται και κατασκευάζεται από το λαό που τον κατοικεί.¹⁷⁰ Υπό αυτή την έννοια ένα τραγούδι όπως το «Γελαστό Παιδί» ή τραγούδια που ακούγονται στις επετείους του Πολυτεχνείου θα μας φέρνουν πάντα στο μυαλό το μνημειακό κτίριο κι ας μην γνωρίζουμε αυτή καθ' αυτή την ιστορία του και το ιστορικό - πολιτικό πλαίσιο στο οποίο οικοδομήθηκε.

Σήμερα όλη η κοινωνική, πολιτική, εμπορική πολιτιστική ζωή της Αθήνας εκτυλίσσεται σε κλασικά και νεοκλασικά περιβάλλοντα. Οι πολιτικές συγκεντρώσεις, οι συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, οι πολιτιστικές, εορταστικές, επετειακές, θρησκευτικές εκδηλώσεις, αθλητικές διοργανώσεις αλλά και δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις και εναέριες λήψεις, που κάνουν το γύρο του κόσμου, χρησιμοποιούν σαν «φόντο» τοπόσημα της πόλης: την Ακρόπολη, το Ζάππειο, την Πλατεία Συντάγματος, τη Βουλή, την Αθηναϊκή Τριλογία, το Παναθηναϊκό Στάδιο. Το ιστορικό κέντρο της Αθήνας αποτελεί το σημείο αναφοράς της ελληνικότητας, την καρδιά της σύγχρονης Ελλάδας και τα νεοκλασικά κτίρια της υφίστανται σαν εθνικά σύμβολα.

Το ιστορικό κτίριο των Παλαιών Ανακτόρων, που στεγάζει σήμερα τη Βουλή των Ελλήνων, λειτουργεί ως βασικό σημείο αναφοράς, αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την πολιτική ιστορία του τόπου καθώς λειτουργεί ουσιαστικά αλλά και συμβολικά ως κοιτίδα της Δημοκρατίας και των λαϊκών ελευθεριών. Στην πορεία αυτή το στοιχείο της συγκρότησης, επιτέλους, μιας πλήρως νομιμοποιημένης δημοκρατίας – με σύμβολό της το κτήριο της Βουλής- υπήρξε καταλυτικό. Οι πολιτικές δυνάμεις της χώρας συνειδητά προσπάθησαν να αναδείξουν το στοιχείο αυτό, ακόμη και στο συμβολικό επίπεδο: η ορκωμοσία των προέδρων της Δημοκρατίας ενώπιον της Ολομέλειας της Βουλής ή η εκφώνηση ομιλιών ξένων ηγετών από το βήμα του Κοινοβουλίου (των Τζωρτζ Μπους το 1991 και Νικολά Σαρκοζί το 2008) είναι μερικά, μόνο, ενδεικτικά παραδείγματα. Στη σύγχρονη λειτουργία του κτηρίου του Κοινοβουλίου έρχεται να προστεθεί και ένας ακόμη ρόλος, ο πολιτιστικός, εξίσου

¹⁶⁹ Γ. Κρητικός, ό. π., 135.

¹⁷⁰ Γ. Κρητικός, ό. π., 137.

μεγάλης σημασίας όπως ο καθαυτό πολιτικός. Η διοργάνωση εκθέσεων, η πραγματοποίηση υψηλού επιπέδου δημοσιεύσεων, η υλοποίηση σειράς εκπαιδευτικών προγραμμάτων, η λειτουργία του τηλεοπτικού δικτύου της Βουλής και η εκπομπή προγραμμάτων συμβάλλουν ακόμη περισσότερο στην προσέγγιση της Βουλής από το σύνολο του ελληνικού λαού. Στη σύγχρονη ελληνική δημοκρατία ο ρόλος του Κοινοβουλίου και του χώρου του δεν μπορεί παρά να είναι πολύπλευρος.¹⁷¹

¹⁷¹Το 1922, η Μικρασιατική Καταστροφή έφερε στην Ελλάδα πλήθος προσφύγων και δημιούργησε πληθώρα στεγαστικών αναγκών των υπηρεσιών που επιφορτίστηκαν με την αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος. Στο κτήριο των Παλαιών Ανακτόρων θα εγκατασταθούν γραφεία εθνικών και διεθνών οργανώσεων, υπηρεσίες περίθαλψης και απασχόλησης προσφύγων, νοσοκομείο, ορφανοτροφείο, εργαστήρια αλλά και υπηρεσίες του Υπουργείου Γεωργίας. Η λειτουργία του Μεγάρου καθοριζόταν κάθε φορά από τις αποφάσεις των εκάστοτε κυβερνήσεων, όπως π.χ. φάνηκε με την απόφαση Πάγκαλου να εγκαταστήσει στα πρώην διαμερίσματα της βασιλικής οικογένειας, παράρτημα του Εθνολογικού Μουσείου. Τον Μάρτιο του 1929, ύστερα από πολλές συζητήσεις για τη χρήση του κτηρίου των Παλαιών Ανακτόρων, η κυβέρνηση Βενιζέλου αποφάσισε οριστικά τη στέγαση σε αυτό της Βουλής και της Γερουσίας. Ακολούθησε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, η Κατοχή και οι πρώτες φάσεις της εμφύλιας διαμάχης, με αποτέλεσμα να επανέλθει η χώρα στον κοινοβουλευτικό βίο μόλις το 1946. Μετά το 1946 το κτήριο της Βουλής φιλοξενούσε την έδρα του Κοινοβουλίου, του υπουργικού συμβουλίου, το πολιτικό γραφείο του πρωθυπουργού, το Συμβούλιο της Επικρατείας, καθώς και ορισμένες πρόσθετες υπηρεσίες –π.χ. το Γενικό Επιτελείο Στρατού, έως τη μετακίνησή του στο Πεντάγωνο, στις αρχές της δεκαετίας του '50. Στο κτήριο της Βουλής πραγματοποιήθηκε σειρά εκδηλώσεων πολιτειακού και συμβολικού χαρακτήρα, όπως η ορκωμοσία ενώπιον της Ολομέλειας του Σώματος δύο αρχηγών του κράτους, του βασιλιά Παύλου Α' το 1947 και του βασιλιά Κωνσταντίνου Β' το 1964. Επιπλέον, στο χώρο αυτό έγιναν δεκτοί πολλοί επιφανείς ξένοι επισκέπτες (Πρόεδρος των Η.Π.Α., Ντουάιτ Αϊζενχάουερ, τον Δεκέμβριο του 1959 και Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας, Καρόλου ντε Γκωλ, τον Μάιο του 1963, οι οποίοι μάλιστα εκφώνησαν ομιλίες από το βήμα του Κοινοβουλίου). Στην Αίθουσα των Τροπαίων θα πραγματοποιηθεί, στις 9 Ιουλίου 1961, η υπογραφή της Συμφωνίας Συνδέσεως της Ελλάδας με την Ε.Ο.Κ., πράξη που έμελλε να καθορίσει σε βάθος χρόνου την ιστορική πορεία του έθνους. Μέχρι το 1967 το κτήριο του Κοινοβουλίου παρέμεινε η καρδιά του πολιτικού συστήματος. Η Βουλή των Ελλήνων ήταν ο θεσμός που όριζε την κυβέρνηση, το Σώμα που παρήγαγε τη νομοθεσία και ο χώρος όπου δόθηκαν οι μεγάλες πολιτικές μάχες της εποχής. Οπωσδήποτε δεν είναι τυχαίο, ότι τα ξημερώματα της 21ης Απριλίου 1967 οι κινηματίες συνταγματάρχες επέδειξαν ιδιαίτερο ζήλο, ώστε να καταλάβουν το Μέγαρο της Βουλής, και μάλιστα να παρατάξουν γύρω του άρματα μάχης (οι σχετικές φωτογραφίες έκαναν τον γύρο του κόσμου) «αποδεικνύοντας» ότι είχαν αναλάβει τον έλεγχο της εξουσίας. Κατά το χρονικό διάστημα 1967-1974, η διακοπή του ελεύθερου βίου και της κοινοβουλευτικής λειτουργίας συντέλεσε στην υποβάθμιση του ρόλου του κτηρίου ως επικέντρου των πολιτικών εξελίξεων. Στο προσκήνιο επανήλθε το κτήριο, με ιδιαίτερα δραματικό τρόπο, μόλις στις 23 Ιουλίου 1974, κατά την κατάρρευση του τυραννικού καθεστώτος: εκεί πραγματοποιήθηκε η περίφημη σύσκεψη του «Προέδρου της Δημοκρατίας» Φαίδωνα Γκιζίκη και των αρχηγών των Όπλων με τους πολιτικούς, η οποία κατέληξε στην απόφαση της μετάκλησης του Κ. Καραμανλή από το Παρίσι. Στο ίδιο κτήριο έγινε η ορκωμοσία του Κ. Καραμανλή τα ξημερώματα της 24ης Ιουλίου. Εκεί, επιπλέον, ορκίστηκαν τα δύο μεγάλα κλιμάκια της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας και ελήφθησαν μεζονος σημασίας αποφάσεις, από την κατάργηση του στρατοπέδου εξορίας της Γυάρου και την αμνήστευση των πολιτικών αδικημάτων, έως την επαναφορά σε ισχύ του Συντάγματος του 1952 και την αποκατάσταση της νομιμότητας, την επαναφορά του στρατεύματος υπό πολιτικό έλεγχο, τη νομιμοποίηση του Κ.Κ.Ε. Η διενέργεια των εκλογών του Νοεμβρίου του 1974, του δημοψηφίσματος για το πολιτειακό τον Δεκέμβριο του 1974, η ανάδειξη νέου Προέδρου της Δημοκρατίας (Μιχαήλ

Η Νέα Πολιτισμική Γεωγραφία επισημαίνει ότι ο χώρος, ο τόπος και το τοπίο δεν αποτελούν καθορισμένα πλαίσια αναφοράς, αλλά ότι μεταβάλλονται διαρκώς ως αποτέλεσμα συνεχών διαλεκτικών αντιπαραθέσεων ισχύος και αντίστασης μεταξύ μιας πληθώρας παραγόντων του τοπίου, όπως στην περίπτωση των τοπίων τουρισμού, λήπτες αποφάσεων, άτομα παρέχοντα διαφόρων τύπων υπηρεσίες, χρήστες και ενδιαμέσσοι φορείς του τουριστικού κυκλώματος¹⁷². Τα τοπία τουρισμού καθίστανται τα σημαντικότερα ίσως πολιτισμικά πεδία γεωγραφιών ζυμώσεων και αντιπαραθέσεων, όπου ένα μεγάλο μέρος της σύγχρονης πολιτισμικο - κοινωνικής διαφοράς και «ανάπτυξης» ολοένα και περισσότερο διαρθρώνεται και διεκδικείται

173

Οι γκραβούρες και τα χαρακτηριστικά των περιηγητών του 19^{ου} αιώνα γίνονται διαφημίσεις και ηλεκτρονικές αναρτήσεις σε μια διαρκή παγκοσμιοποιημένη πληροφόρηση του σήμερα για τους επίδοξους τουρίστες-επισκέπτες. Οι διαφημιστικές καμπάνιες του Υπουργείου Τουρισμού και του Εθνικού Οργανισμού Τουρισμού με τα διαφημιστικά μηνύματα «*Greece, live your myth*»(2004 – 2005), «*Greece, all time classic*», «*Greece, welcome home*», «*Greece, 5000 years old: A Masterpiece you can afford*» (2009) εστιάζουν στην έκκληση του θυμικού και καλούν τον επισκέπτη σε μια βιωματική προσέγγιση του μύθου Ελλάδα, που ήδη έχει στο μυαλό του, με σκοπό να βιώσει τον δικό του μύθο.

Το τοπίο μετατρέπεται σε μέσο δόμησης πολιτισμικής και προσωπικής ταυτότητας για τον παρατηρητή τον τουρίστα, τον καταναλωτή¹⁷⁴, αλλά και τον ντόπιο καθώς ενεργοποιούνται διαδικασίες αέναης κατασκευής και κατανάλωσης της τοπικής ταυτότητας¹⁷⁵. Η επίσκεψη σε έναν τουριστικό προορισμό εκτός από την ταξιδιωτική εμπειρία αυτή καθαυτή εμπεριέχει την αδιάρρηκτη σύνδεση του τοπίου με την απόλαυση ή την έλξη, επισημαίνοντας έτσι τη σημασία του ανθρώπινου

Στασινόπουλου) αμέσως μετά, η ψήφιση του νέου Συντάγματος στις αρχές Ιουνίου του 1975 και η ανάδειξη του οριστικού αρχηγού του κράτους, του Κωνσταντίνου Τσάτσου, ολοκλήρωσαν τη διαδικασία και εγκαίνιασαν νέα εποχή για την ελληνική δημοκρατία.

Βουλή των Ελλήνων, Το κτήριο της Βουλής των Ελλήνων, κατάλογος έκθεσης, Χατζηβασιλείου Ε., άρθρο: Έδρα της Βουλής των Ελλήνων: Το κτήριο του Κοινοβουλίου και οι πολιτικές εξελίξεις από το 1922 έως τις ημέρες μας, Απρίλιος 2009, 69 – 72. Από τη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

¹⁷² Θ. Τερκενλή, ό.π., 232.

¹⁷³ Θ. Τερκενλή, ό. π., 232.

¹⁷⁴ Θ. Τερκενλή, ό. π., 233.

¹⁷⁵ Θ. Τερκενλή, ό. π., 232.

συναισθηματικού στοιχείου στη σχέση του επισκέπτη με το τοπίο τουρισμού¹⁷⁶. Ένα σύντομο ταξίδι, μια βόλτα στη νεοκλασική Πλάκα, η θέα του Παρθενώνα από το Μουσείο της Ακρόπολης, δημιουργούν αναμνήσεις και σ' αυτό ακριβώς επενδύει η σύγχρονη τουριστική βιομηχανία.

Σ' αυτό έρχονται να προστεθούν οι φωτογραφίες, τα αναμνηστικά αντικείμενα, τα τοπικά προϊόντα που διακινούνται ως φορείς πολιτισμού και μετατρέπονται σε αδιάσειστους μάρτυρες της βιωματικής εμπειρίας του τοπίου. Η διττότητα του τοπίου, αυτή η στενή και ανεπίλυτη σχέση του αντικειμενικού με το υποκειμενικό που το διέπει, καθιστά το τοπίο ως έννοια και ως πραγματικότητα εξαιρετικά σημαντική χωρική μονάδα ανάλυσης στην επιστήμη του τουρισμού και το σχεδιασμό – για παράδειγμα, στο σχεδιασμό μορφών, λειτουργιών και συμβολισμών τοπίων τουρισμού¹⁷⁷.

Ο κόσμος συρρικνώνεται σε εικόνες και, αντίστροφα, το τοπίο είναι δυνατό να κατανοηθεί ως μια εικόνα του κόσμου. Κάθε πολιτισμικό σύστημα δομεί τον κόσμο του με εικόνες και συμβολισμούς, πράγμα που καθιστά την εικονογραφική μέθοδο ανάλυσης τοπίου¹⁷⁸ κεντρικής σημασίας στην πολιτισμική έρευνα. Στην προσπάθεια παραγωγής, αναπαραγωγής και κατανάλωσης τουριστικών τοπίων και τόπων, η τουριστική βιομηχανία προβάλλει το χώρο ως εικόνες, θεάματα, σημεία. Αυτά καλείται να επιβεβαιώσει και να οικειοποιηθεί ως προσωπικές εμπειρίες ο επίδοξος τουρίστας, πράγμα που αποτελεί και τον απώτερο σκοπό του ταξιδιού του¹⁷⁹. Βέβαια μεταξύ τοπίου και τουρίστα μεσολαβεί η συσχετιστικότητα του τοπίου, ο τρόπος δηλαδή που το υποκείμενο θεατής θεάται και νοηματοδοτεί το τοπίο και συνεπώς επανατοποθετεί τον εαυτό του σε έναν επαναπροσδιοριζόμενο κόσμο γεμάτο συμβολισμούς. Επενδύοντας στη σχέση του με το τοπίο, ο επισκέπτης του το αποδομεί και το αναδομεί, και ταυτόχρονα αποδομεί και αναδομεί τον εαυτό του, διεργασίες για τις οποίες ιδιαίτερα ενδείκνυται το τοπίο και ειδικά το τοπίο τουρισμού που διατίθεται εξορισμού για στοχασμό, ενδοσκόπηση, εμπειρία και διαμόρφωση ενός ευρέως φάσματος σχέσεων μεταξύ των δύο πλευρών¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Θ. Τερκενλή, ό.π., 234.

¹⁷⁷ Θ. Τερκενλή, ό.π., 235.

¹⁷⁸ Θ. Τερκενλή, ό.π., 239.

¹⁷⁹ Θ. Τερκενλή, ό.π., 239.

¹⁸⁰ Θ. Τερκενλή, ό.π., 248.

Ο κλασικισμός αναβίωσε με τον νεοκλασικισμό και ο νεοκλασικισμός συνεχίζει με πολλαπλές εγγραφές και δράσεις να αναδεικνύεται σε κορωνίδα πολιτισμού της σύγχρονης ζωής της πόλης.

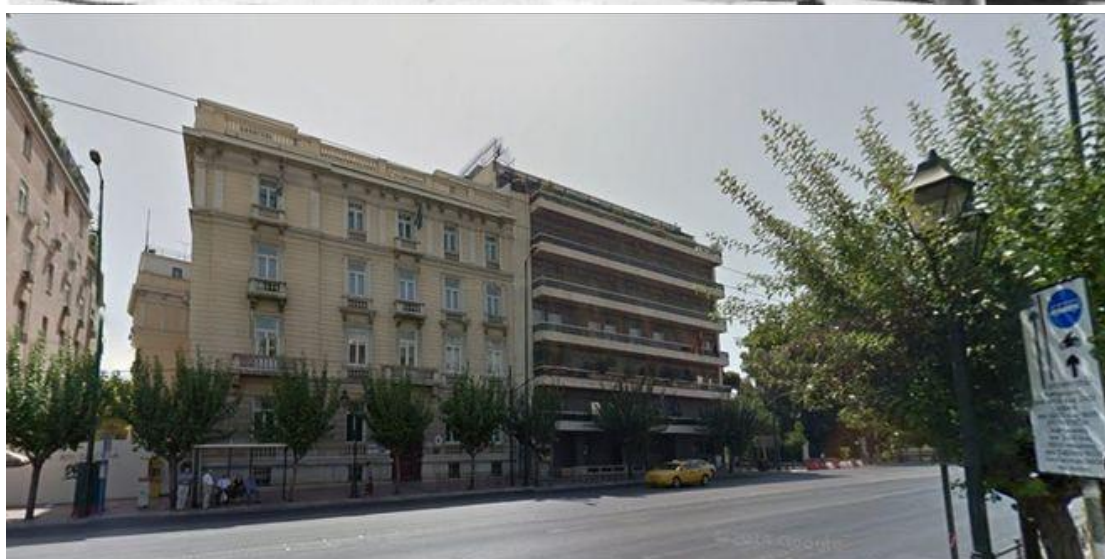
«Κατασκεύασμα ή μούσα η Ελλάδα συνεχίζει να προσελκύει και τον 20ό αιώνα επισκέπτες. Εκατοντάδες ταξιδιώτες προηγήθηκαν, εκατοντάδες αναγνώστες περιηγήθηκαν μέσα από κείμενα και εικόνες. Όλα ενεργούν σαν πομποί και δέκτες ποικιλοτρόπως. Εξάλλου όλα έχουν χιλιοειπωθεί. όλοι τα έχουν δει όλα. Τι μένει λοιπόν: Η ιστορική μνήμη και το τοπίο· ή μάλλον το τοπίο που έτρεφε και τρέφει την ιστορία του κάθε τόπου»¹⁸¹.

¹⁸¹ **Μουσείο Μπενάκη**, *Ο ελληνικός κόσμος μέσα από το βλέμμα των περιηγητών (15^{ος} – 20^{ος} αιώνας)*, Ανθολόγιο από τη Συλλογή του Δημητρίου Κοντομηνά, εισαγωγή Βιγγοπούλου Ιόλη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2005, 24.

ΕΙΚΟΝΕΣ 3^{ου} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Εικόνα 3.1.: Δημοτικό Θέατρο Αθηνών (Πηγή: www.elia.org.gr)

Εικόνα 3.2. Μέγαρο Πεσμαζόγλου (Πηγή: www.elia.org.gr)

Εικόνα 3.3.: Οικία Τσοποτού (Πηγή: www.elia.org.gr)

Εικόνα 3.4.: Εθνικό θέατρο ανακαινισμένο

Εικόνα 3.2.: Εσωτερικό ανακαινισμένου νεοκλασικού καταστήματος, πλατεία Αγίας Ειρήνης
(Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα 3.3.: Εσωτερικό ανακαινισμένου νεοκλασικού καταστήματος, οδός Ερμού (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα 3.4.: Ανάπλαση κτιρίων , Αθήνα (Φωτογραφία Βασιλική Αγγέλου)

Εικόνα3.5.: Πρόταση ανάπλασης της οδού Πανεπιστημίου.

Εικόνα 3.6.: Το γκράφιτι του Πολυτεχνείου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

4.1. Η ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Φτάνοντας στο σήμερα μοιάζει τόσο επίκαιρη διαπίστωση του Kedourie «ότι η ισοπεδωτική ισχύς των σύγχρονων μεθόδων διακυβέρνησης πολλαπλασιάζεται από την επίδραση της σύγχρονης βιομηχανικής οργάνωσης – μιας οργάνωσης, η οποία έχει ανάγκη να λειτουργεί στο πλαίσιο μιας εκχρηματισμένης οικονομίας και σε κλίμακα τόσο μεγάλη ώστε να αναστατώνει την ισορροπία μεταξύ πληθυσμού και οικονομικών πόρων, εξαφανίζοντας τις μικρές παραδοσιακές οικονομικές μονάδες που βοηθούσαν προηγουμένως να συντηρηθεί η κοινωνική συνοχή και σταθερότητα. Ας προσθέσουμε σ' αυτές τις συνέπειες και τον διανοητικό αποπροσανατολισμό»¹⁸². Επίσης ζώντας σε μια Ευρώπη που δείχνει να ισοπεδώνει τις τοπικές ιδιαιτερότητες των κρατών – μελών της η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μοιάζει σαν μια προσπάθεια σύγχρονης διαπαιδαγώγησης. Αν μάλιστα αναλογιστεί κανείς ότι η Τοπική Ιστορία, μοιράζεται ισόποσο χρόνο με τη Αειφόρο Ανάπτυξη και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό (στις βιωματικές δράσεις της Γ' Γυμνασίου), τότε μάλλον αναζητά το χώρο της στη νεωτερικότητα και την ευκαιρία για αειφόρο ανάπτυξη.

Στην Γ' τάξη του Γυμνασίου για τη σχολική χρονιά 2015 – 2016 εντάσσονται στο Πρόγραμμα Σπουδών και το Ωρολόγιο πρόγραμμα Βιωματικές Δράσεις με θέματα από τα διδακτικά αντικείμενα «Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός», «Τοπική Ιστορία» και «Περιβάλλον και Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη»¹⁸³. Το θέμα της συγκεκριμένης έρευνας «Ο αθηναϊκός νεοκλασικισμός από το χτες στο

¹⁸² E. Gellner, ό. π., 160.

¹⁸³ Όπως αναφέρεται στη σχετική εγκύκλιο του ΥΠΑΙΘ:

«ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ 2015-2016

Αρ.Πρωτ.144968/Δ2/16-09-2015/ΥΠΟΠΑΙΘ

«Μετά από σχετική εισήγηση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (πράξη 37/07-07-2015 του Δ.Σ.) σας αποστέλλουμε τις παρακάτω οδηγίες για την εφαρμογή των Βιωματικών Δράσεων στις Α', Β' και Γ' τάξεις του Ημερήσιου και του Εσπερινού Γυμνασίου για το σχ. έτος 2015-2016.

Διευκρινίζονται τα εξής:

- Στην Α' τάξη υλοποιούνται θέματα του διδακτικού αντικειμένου «Σχολική και Κοινωνική Ζωή (ΣΚΖ)».

σήμερα» μπορεί να ενταχθεί στο επιστημονικό πεδίο «**Τοπική Ιστορία**». Το ωρολόγιο πρόγραμμα προβλέπει 2 ώρες εβδομαδιαίως για τις Βιωματικές Δράσεις της Γ' Γυμνασίου για τη διάρκεια ενός τριμήνου (2^ο) ανά διδακτικό αντικείμενο¹⁸⁴.

4.1.2. Η ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Οι μαθητές μελετώντας την τοπική ιστορία τους, μαθαίνουν να αποκωδικοποιούν τα αποτυπώματα της που είναι εγγεγραμμένα στην πόλη τους, μαθαίνουν να κατανοούν το χώρο που ζουν και συνειδητοποιούν ότι αποτελούν τη φυσική συνέχεια αυτής της Ιστορίας. Κατ' αυτό τον τρόπο αγαπούν τον τόπο τους και γίνονται ενεργοί πολίτες. Κάθε σχολείο πρέπει να διαθέτει αποθετήριο τοπικής ιστορίας (μια γωνιά, ένα μουσείο, μια προθήκη, ένα ντοσιέ, ένα τετράδιο δραστηριοτήτων) το οποίο μπορεί να εμπλουτίζεται, να αξιοποιείται, να εντάσσεται στο πρόγραμμα σπουδών του σχολείου με οποιαδήποτε μορφή και σε οποιοδήποτε μάθημα.

Ξεκάθαρη διάκριση μεταξύ εθνικής και τοπικής ιστορίας δεν υπάρχει, καθώς οι επιμέρους γνωστικές διαφορές δεν είναι ιδιαίτερα διακριτές. Η τοπική ιστορία, ακολουθώντας τις τάσεις της σύγχρονης διδακτικής μεθοδολογίας, προτείνεται στη σχολική εκπαίδευση περισσότερο σαν μια διαφορετική μεθοδολογική προσέγγιση παρά σαν ένα ξεχωριστό είδος. Η σχέση της τοπικής με τη γενική ιστορία είναι μια σχέση αμοιβαίων και αναγκαίων ανταλλαγών και όχι μια υπάλληλη μεταξύ τους

-
- Στη **Β' τάξη** υλοποιούνται θέματα των διδακτικών αντικειμένων «**Φύση και Άσκηση**» και «**Πολιτισμός και Δραστηριότητες Τέχνης**»
 - Στην **Γ' τάξη** υλοποιούνται θέματα των διδακτικών αντικειμένων «**Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός**», «**Τοπική Ιστορία**» και «**Περιβάλλον και Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη**».

¹⁸⁴ Ο. π. «**ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ 2015-2016**

Αρ.Πρωτ.144968/Δ2/16-09-2015/ΥΠΟΠΑΙΘ

«....Στα τρία τρίμηνα της Γ' τάξης προβλέπεται η υλοποίηση δράσεων από τρία επιστημονικά πεδία, ήτοι 1. Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός, λόγω των ενδιαφερόντων και των αναγκών της συγκεκριμένης ηλικίας, 2. Τοπική Ιστορία και 3. Περιβάλλον και Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Π.Ε.Α.Α). Η δράση κάθε επιστημονικού πεδίου θα διαρκεί ένα τρίμηνο και οι εποπτεύοντες καθηγητές θα μετακινούνται διαδοχικά ανά τρίμηνο σε επόμενο τμήμα Βιωματικής Δράσης, ώστε στο τέλος της χρονιάς όλα τα τμήματα να έχουν ασχοληθεί και με τα τρία επιστημονικά πεδία. Για το θέμα, το σκοπό, τις δραστηριότητες, τον προγραμματισμό κλπ κάθε Βιωματικής Δράσης οι εμπλεκόμενοι εκπαιδευτικοί υποβάλλουν για έγκριση συνοπτική πρόταση στον Σύμβουλο Παιδαγωγικής Ευθύνης, όπως αναφέρεται παρακάτω.»

σχέση¹⁸⁵. Για ποιο λόγο όμως είναι αναγκαία η διάκριση ερευνητικών και διδακτικών προσεγγίσεων μεταξύ τοπικής και εθνικής ιστορίας; Ποιο αντικείμενο έρευνας σε τοπικό επίπεδο εντάσσεται στην τοπική ιστορία και δεν διαθέτει υπερτοπικές διαστάσεις και κοινές προσεγγίσεις και μεθοδολογικές αρχές με την γενική ιστορία;¹⁸⁶

Η πρακτική αυτή που διατηρεί τη διδασκαλία δύο τύπων ιστορικής ύλης στο σχολείο, εντάσσει στους κύριους στόχους της την απομάκρυνση από τα εμπλεκόμενα πρόσωπα της εκδήλωσης τοπικιστικών στερεοτύπων και την αξιολόγηση της μεθοδολογίας ως διαδικασίας που δεν την επηρεάζουν τοπικιστικοί παράγοντες, αυθαίρετες προσεγγίσεις και συναισθηματικές φορτίσεις. Αμβλύνει έτσι τη συναισθηματική φόρτιση της εθνικιστικής ιστορίας και ανοίγει ορίζοντες νέων προσεγγίσεων της, ενισχύοντας την πλήρωση του σκοπού και των στόχων της¹⁸⁷

Η τοπική ιστορία αποτελεί ιδιαίτερο τρόπο προσέγγισης από την άποψη της κλίμακας, καθώς τοποθετείται ανάμεσα στη γενική ιστορία, την οικογενειακή ή τη βιογραφία. Η τοπική ιστορία, όσον αφορά την επιλογή των θεμάτων της, δεν ταυτίζεται με τη λαογραφία, αλλά έχει διαφορετικές εστιάσεις, μεθοδολογία και στόχους από την ιστορία. Τα αντικείμενα της μπορούν να χαρακτηριστούν ως «οργανικές μονάδες τοπικής ιστορίας», καθώς εστιάζουν στους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι του παρελθόντος οργάνωσαν τη ζωή τους σε ένα επίπεδο κάτω από το εθνικό αλλά πάνω από το ατομικό. Τα κριτήρια αυτά αποφασίζονται εκάστοτε από τον ερευνητή, έναν άνθρωπο του παρόντος με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα για γεγονότα του παρελθόντος, ακόμη και φαινόμενα ασήμαντα, γεγονότα και έργα που έχουν σχέση με τον τόπο και τους ανθρώπους μιας περιοχής.¹⁸⁸

Το ενδιαφέρον της εστιάζεται λοιπόν σε ένα περιορισμένο χώρο αναφοράς και η προσοχή της στρέφεται κυρίως σε μικρές κοινωνικές ομάδες. Είναι μια μικροϊστορία, που επιχειρεί να κατανοήσει γεγονότα και καταστάσεις, των οποίων η

¹⁸⁵ Γ. Λεοντσίνης, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2003, σ 216.

¹⁸⁶ Γ. Λεοντσίνης, *Σχολική Ιστορία και Περιβάλλον*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α.Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2009, σ 51.

¹⁸⁷ Γ. Λεοντσίνης, *Ό.π.*, σ 52.

¹⁸⁸ **Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων**, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ασωνίτης Σ. και Παππάς Θ., *Τοπική Ιστορία, Γ' Γυμνασίου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού*, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 2003 – 2004, σ 12-13.

αντιμετώπιση, μέχρι τώρα, ήταν γενική, αόριστη και ελλιπής. Για να αξιοποιηθούν τα πορίσματα της, χρειάζεται να ενταχθούν στη μακροϊστορία, τη γενική δηλαδή ιστορία. Η τοπική ιστορία δεν αποτελεί αντίθεση της γενικής, αλλά απαιτείται να προσδιοριστούν με σαφήνεια οι σχέσεις τους και οι δυνατότητες συμβολής τους στην κατανόηση του ανθρώπινου παρελθόντος. Ο ερευνητής της τοπικής ιστορία πρέπει να είναι ενημερωμένος για τις θέσεις που παρουσιάζει η γενική ιστορία στον τομέα που τον απασχολεί, τουλάχιστον σε επίπεδο περιφερειακό και εθνικό, προκειμένου να κατανοήσει την τοπική ιστορία χρειάζεται να την εντάξει στο ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται: ευρύτερη πολιτισμική περιοχή, εθνική ιστορία, ξένος πολιτισμικός χώρος, μεσογειακή, ευρωπαϊκή ή παγκόσμια οικονομία, πολιτικές επιδράσεις και πολιτικοί θεσμοί, τοπικοί – κρατικοί θεσμοί που διαδίδονται και ενδεχομένως φτάνουν στο παρόν. Αλλά και η τοπική ιστορία είναι δυνατόν να αξιοποιηθεί, αντίστοιχα για την κατανόηση της γενικής ιστορίας.¹⁸⁹

Η τοπική ιστορία δεν συνδέεται απλώς με την ανάδειξη της μοναδικότητας και της διαφορετικής διάστασης των τοπικών κοινωνιών αλλά και με την εξήγηση των σύνθετων κοινωνικών δομών, εξωθώντας έτσι το τοπικό προς το εθνικό και το παγκόσμιο. Με τη διαφορετική μεθοδολογική προσέγγιση σηματοδοτείται η επιθυμία συνεξέτασης κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, θρησκευτικών και πολιτιστικών παραγόντων και του τρόπου που αυτοί επιδρούν στην τοπική κοινωνία χωρίς να αποκλείει τις τοπικές ιδιαιτερότητες και την καθημερινότητα του ανθρώπου, κάτι που κάνει η γενική ιστορία. Ουσιαστικά η γενική με την τοπική ιστορία βρίσκονται σε ένα συνεχή διάλογο, αλληλοσυμπληρώνονται, ενισχύονται και εργάζονται και οι δύο προς μια βαθύτερη και ουσιαστικότερη κατανόηση και ένα σύγχρονο κοινωνικό και πολιτικό προβληματισμό¹⁹⁰.

Ο Paul Leuilliot, στα Annales υπερασπιζόμενος την τοπική ιστορία έναντι της γενικής την οριοθετεί θεωρητικά ως εξής:

- Είναι μια ιστορία που **ανάγεται από το παρόν στο παρελθόν**. Η αναγωγή αυτή οφείλεται στις ρίζες του τοπικού ιστοριογράφου στην τοπική κοινωνία,

¹⁸⁹ Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ασωνίτης Σ. και Παππάς Θ., *Τοπική Ιστορία*, Γ' Γυμνασίου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 2003 – 2004.

¹⁹⁰ Γ. Λεοντσίνης, 'Ο.π.', 103 – 104.

στους σαφείς (πολυμερείς, πολυδιάστατους) δεσμούς του ερευνητή με τον τόπο του

- Μια ιστορία **ποιοτική** και όχι ποσοτική, καθώς οι αριθμοί χάνουν τη σημασία τους στην τοπική κλίμακα και δεν είναι το ίδιο αξιόπιστοι
- Μια ιστορία **ελαστική** στη διάρκεια της, που δεν εφάπτεται ακριβώς στα συγκεκριμένα χρονικά όρια. Η ίδια ελαστικότητα διακρίνεται και στη μέθοδο αλλά και στην εκπόνηση της έρευνας. Η περιοχή, το θέμα, ο τομέας της έρευνας καθορίζουν την προσέγγιση, την περίοδο αναφοράς.
- Μια ιστορία του **ατομικού** όχι του γενικού, όπου το ατομικό εννοείται εδώ τόσο ως πρόσωπο όσο και ως μονάδα, επιχείρηση κα
- Μια ιστορία **«κλαδική»**, των δομών ανά τομέα. Τον τομέα αυτό μελετάει κάθε φορά σε βάθος και μέσω αυτής της μελέτης μπορεί να οδηγηθεί στη σύνθεση
- Μια ιστορία **συγκεκριμένη** που μελετά την καθημερινότητα, που τείνει να είναι η ιστορία του «αόρατου καθημερινού» αλλά και του «διαρκούς», εκείνου του οποίου επιβιώνει στη μακρά διάρκεια, μια ιστορία των τοπικών παραδόσεων του τοπικού πολιτισμού. Καταλήγει, κατά συνέπεια, σε μια ιστορία νοοτροπιών, σε μια ιστορία των στάσεων απέναντι στη ζωή και στο θάνατο, σε μια ιστορία των αντιλήψεων. Αυτή η ιστορία απαιτεί μια στενή σχέση του ερευνητή με το αντικείμενο του, μια σχέση που αξιοποιεί τη βιωμένη εμπειρία του τόπου και των ανθρώπων της που δεν μπορεί να προκύψει συνήθως παρά μόνο από την εντοπιότητα
- Μια ιστορία **«διαφορική»** που μελετά την απόκλιση ανάμεσα στη γενική και την τοπική εξέλιξη, μια ιστορία που μετράει τις διαφοροποιήσεις του ρυθμού των εξελίξεων. Στη συνέχεια, μάλιστα, προσδιορίζει το επίπεδο της οικονομικής ή άλλης ανάπτυξης, σε σχέση με το γενικό ή άλλο επίπεδο. Οι αιτίες των αποκλίσεων παραπέμπουν σε συνθήκες, οι οποίες ανάγονται στο σύνολο των όψεων της τοπικής κοινωνίας που είναι συχνά δύσκολα μετρήσιμες και οι οποίες παραπέμπουν στην ιστορία της καθημερινής ζωής

- Μια ιστορία **εμπειρική** και **πειραματική**, δύσπιστη στα προκατασκευασμένα θεωρητικά μοντέλα και αυτοπροσδιοριζόμενη αρνητικά απέναντι σε μεγάλες ιστορικές συνθέσεις και γενικεύσεις.¹⁹¹

Με όλα όσα αναφέρθηκαν κατανοούμε ότι το τοπίο του γενικού επανεξετάζεται στη βάση της παραμέτρου του ατομικού, της μικρής κλίμακας, της τοπικής ιστορίας και αξιοποιεί κάθε ίχνος που αφήνουν οι άνθρωποι στο πέρασμα τους για να ανασυνθέσει όψη ή όψεις της ζωής σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο και από το παρόν στο παρελθόν.

4.1.3. Η ΜΑΘΗΣΙΑΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ .

Με την τοπική ιστορία στην εκπαίδευση προτείνονται δυο βασικές διαστάσεις διδακτικών προσεγγίσεων, που όμως διαθέτουν κοινά μεταξύ τους γνωρίσματα:

- Η προσέγγιση που παραπέμπει στη μέθοδο της σχολικής ιστορικής έρευνας έχει σαν στόχο την καλλιέργεια διατύπωσης ιστορικού λόγου και κριτικού τρόπου σκέψης. Οι μαθητές μαθαίνουν να εργάζονται ως ιστορικοί, άσχετα αν πρόκειται για τη γενική ή την τοπική ιστορία
- Οι μαθητές με την επιτόπια έρευνα και μελέτη καταφέρνουν να αισθητοποιούν και να συγκεκριμενοποιούν το ιστορικό μάθημα, καθώς μόνο το σχολικό εγχειρίδιο μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας δεν είναι αρκετό για την εκπλήρωση των στόχων του μαθήματος.¹⁹²

Τα χαρακτηριστικά της τοπικής ιστορίας, ως πεδίου εκπαιδευτικών διεργασιών, την αναδεικνύουν σε εξαιρετικά χρήσιμο εργαλείο συστηματικής προώθησης θετικών μαθησιακών δραστηριοτήτων που καλύπτουν όλο το φάσμα των διδακτικών αρχών. Η δυνατότητα των μαθητών να επιλέξουν μεταξύ των προτεινόμενων θεμάτων των

¹⁹¹ **P. Leuillot**, *Defense et Illustration de l'histoire locale*, Annales ESC 1 , 1967, 154-177, όπως αναφέρεται στο Λεοντσίνη Γ. – Ρεπούση Μ. Ό.π. 154 -177.

¹⁹² **Γ. Λεοντσίνης – Μ. Ρεπούση**, *Η Τοπική Ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2001, 25-30.

Βιωματικών Δράσεων¹⁹³ και η συμμετοχή στον προγραμματισμό των σχετικών ερευνητικών δραστηριοτήτων τους παρέχει τη δυνατότητα να συναποφασίζουν με το διδάσκοντα, σε κλίμα ελευθερίας και ισοτιμίας, για την πορεία που θα ακολουθήσει η έρευνα¹⁹⁴. Τέτοιου είδους κλίμα συμβάλλει στην ανάδειξη των δημιουργικών ικανοτήτων των μαθητών, ενώ η εργασία κατά ομάδες επιτρέπει την αξιοποίηση των ιδιαίτερων ικανοτήτων και ενδιαφερόντων του καθενός. Με την επίβλεψη του διδάσκοντα, η μαθητική ομάδα θα αναλάβει μια μικρή εργασία, θα πραγματοποιήσει τη σχετική έρευνα και θα δημοσιοποιήσει τα αποτελέσματα. Έτσι ο μαθητής δεν θα νιώσει μόνο ότι μελετά την τοπική ιστορία, αλλά και ότι συμμετέχει ο ίδιος στη διαμόρφωση της ως γνωστικού προϊόντος¹⁹⁵.

Μέσα από τις ερευνητικές διεργασίες η συνεργασία των μαθητών δημιουργεί αλληπάλληλες επικοινωνιακές ζυμώσεις και έτσι συμβάλλουν στην ανάπτυξη υψηλής ποιότητας διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των μελών της. Παράλληλα η συνεργασία με τον διδάσκοντα και τους συμμαθητές, στην προσπάθεια επίτευξης του κοινού στόχου, αλλά και ο καταμερισμός των υποχρεώσεων αποτελούν για το μαθητή διαδικασίες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης και στην αποδοχή και εκτίμηση του άλλου. Στις ερευνητικές ομάδες της τοπικής ιστορίας κάθε μαθητής έχει κάποιο ρόλο να παίζει, ανάλογα με τα ταλέντα του και τις προτιμήσεις του. Καθώς στις διαδικασίες αυτές συμμετέχουν και μαθητές καταγόμενοι από άλλες περιοχές, είναι αυτονόητο ότι η συμμετοχή τους αυτή είναι σημαντική για την ένταξη τους στην τοπική κοινωνία, ενώ και εκείνοι με τη σειρά τους μεταφέρουν στην ομάδα γνώσεις εμπειρίες και απόψεις από τον τόπο προέλευσης τους, τροφοδοτώντας τις σχετικές συγκρίσεις¹⁹⁶.

¹⁹³ «ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ 2015-2016» Ό. π. , 2

«...Με την έναρξη του σχολικού έτους οι εκπαιδευτικοί ετοιμάζουν και καταθέτουν προτάσεις θεμάτων για τις Βιωματικές Δράσεις. Για το θέμα, το σκοπό, τις δραστηριότητες, τον προγραμματισμό κλπ κάθε Βιωματικής Δράσης οι εμπλεκόμενοι εκπαιδευτικοί υποβάλλουν για έγκριση συνοπτική πρόταση στον Σύμβουλο Παιδαγωγικής Ευθύνης, όπως αναφέρεται παρακάτω. Οι μαθητές, αφού ενημερωθούν για τα προτεινόμενα θέματα, δηλώνουν το θέμα της πρώτης και της δεύτερης προτίμησής τους...».

¹⁹⁴ «ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ 2015-2016» Ό. π. , σ 2, η σχετική εγκύκλιος αναφέρει ότι οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν στην εποπτεία και την καθοδήγηση των Βιωματικών Δράσεων.

¹⁹⁵ Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ασωνίτης Σ. και Παππάς Θ., *Τοπική Ιστορία*, Ό. π. 14.

¹⁹⁶ Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ασωνίτης Σ. και Παππάς Θ., *Τοπική Ιστορία*, Ό. π. 14.

Στόχοι της τοπικής ιστορίας:

Μέσα από την έρευνα και τη μελέτη της τοπικής ιστορίας ο μαθητής αποκτά γνώσεις, αναπτύσσει δεξιότητες και διαμορφώνει στάσεις που του επιτρέπουν να:

- Αντιμετωπίζει ερευνητικά το περιβάλλον διατυπώνοντας υποθέσεις εργασίας
- Κατανοεί τον περιβάλλοντα φυσικό, δομημένο και κοινωνικό χώρο και να εντάσσεται δημιουργικά σ' αυτόν
- Εντοπίζει, επιλέγει, αξιολογεί και αξιοποιεί τις κατάλληλες πηγές πληροφόρησης
- Παρατηρεί, περιγράφει, συγκρίνει και εξηγεί τους λόγους για τους οποίους τα πράγματα έλαβαν την παρούσα μορφή τους στο συγκεκριμένο χώρο
- Ενεργοποιείται δημιουργικά στις προσπάθειες διατήρησης της πολιτισμικής φυσιογνωμίας του τόπου του
- Σφυρηλατεί τους δεσμούς του με τον τόπο στον οποίο ζει.¹⁹⁷

4.2. ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ ΒΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ

Οι Βιωματικές Δράσεις, ως εκπαιδευτική καινοτομία, αποτελούν διακριτή μονάδα του Προγράμματος Σπουδών και του Ωρολογίου Προγράμματος και κινούνται στην ίδια παιδαγωγική φιλοσοφία με τις Ερευνητικές Εργασίες του Λυκείου, η οποία προωθεί τη βιωματική, συνεργατική και διερευνητική μάθηση.

Σκοπός των Βιωματικών Δράσεων είναι, να βοηθήσουν τους μαθητές, μέσα από την ενεργοποίησή τους, :

(α) να αναπτύξουν τις αναγκαίες στάσεις και κοινωνικές, (μετα-)γνωστικές, αυτο-γνωσιακές, κιναισθητικές και μεθοδολογικές ικανότητες που απαιτεί η αυτορρυθμιζόμενη μάθηση ("μαθαίνω πώς να μαθαίνω"),

¹⁹⁷ **ΥΠΑΙΘ**, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ασωνίτης Σ. και Παππάς Θ. *Τοπική Ιστορία, Γ' Γυμνασίου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού*, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 2003 – 2004, 17.

(β) να αξιοποιούν παλιές και νέες, προσωπικές και διαμεσολαβημένες εμπειρίες, για να κατανοούν σε βάθος τα θέματα που μελετούν,

(γ) να αξιοποιούν τις νέες στάσεις, γνώσεις και ικανότητες, για να κάνουν στοχευμένες βελτιωτικές παρεμβάσεις στο προσωπικό τους πεδίο (στην αυτο-εκτίμηση, στις επιλογές και στη συμπεριφορά τους ως ατόμων, ως μελών τοπικών κοινοτήτων και ως υπεύθυνων πολιτών) και στα πεδία του, άμεσου και ευρύτερου, κοινωνικού, φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και

(δ) να συναρτούν τις μαθησιακές τους εμπειρίες με συναισθήματα δημιουργικότητας, χαράς και απόλαυσης¹⁹⁸.

¹⁹⁸ Ό. π. «ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ 2015-2016
Αρ.Πρωτ.144968/Δ2/16-09-2015/ΥΠΟΠΑΙΘ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο : ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

5.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΠΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθεί η πολιτιστική κληρονομιά του νεοκλασικισμού και η απήχηση του σε μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Αθήνας, σαν ιστορικό φαινόμενο της τοπικής ιστορίας της πόλης που κατοικούν και να εξαχθούν συμπεράσματα για τον μαθητικό πληθυσμό, που μέσω της συμβολής του σχολείου θα βοηθήσουν το γενικό πληθυσμό, να σφυρηλατήσει δεσμούς με τον περιβάλλοντα χώρο στον οποίο ζει και να γίνει ενεργός πολίτης στις προσπάθειες διατήρησης της πολιτισμικής ταυτότητας του τόπου του.

Αφού διερευνηθούν οι εμπειρίες, οι γνώσεις, τα συναισθήματα, οι απόψεις και οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων να σχεδιαστεί μια βιωματική δράση προσαρμοσμένη στα μέτρα των συμμετεχόντων ώστε να ερευνήσουν να κατανοήσουν ένα φαινόμενο σημαντικό της τοπικής τους ιστορίας και να μπορέσουν ως ενεργοί πολίτες να αξιοποιήσουν τη μαθησιακή τους εμπειρία.

Αρχικά πραγματοποιήθηκε έρευνα σε μαθητές της Γ' Γυμνασίου με σκοπό :

- α) τη διερεύνηση των γνώσεων των μαθητών σε σχέση με τη φυσιογνωμία του τόπου τους
- β) τη διερεύνηση των γνώσεων των μαθητών σε σχέση με την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους
- γ) τη διερεύνηση της άποψης τους σχετικά με την προσφορά των νεοκλασικών στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου

Οι υποθέσεις που γίνονται είναι οι εξής:

- α) οι ερωτώμενοι αναγνωρίζουν τα νεοκλασικά κτίρια εξ' όψεως και τα χαρακτηριστικά τους

- α) οι ερωτώμενοι έχουν δει και επισκεφτεί νεοκλασικά κτίρια
- β) οι ερωτώμενοι δεν μπορούν να τοποθετήσουν χρονικά πότε χτίστηκαν τα νεοκλασικά
- γ) οι ερωτώμενοι συνδέουν τα νεοκλασικά με το παλιομοδίτικο και το ξεπερασμένο
- δ) οι ερωτώμενοι παρότι θεωρούν τα νεοκλασικά ξεπερασμένα τα συνδέουν με την ανάπτυξη της οικονομίας και του πολιτισμού
- ε) οι ερωτώμενοι επιθυμούν να συμμετέχουν σε πολιτιστικά προγράμματα ή βιωματικές δράσεις με θέμα «Ανακαλύπτω τη νεοκλασική Αθήνα»
- στ) οι ερωτώμενοι επιθυμούν να μάθουν περισσότερα πράγματα για το νεοκλασικισμό.

Η δειγματοληπτική έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο συλλογής ερωτηματολογίων για τυχαίο σωματοποιημένο δείγμα. Με τη συγκεκριμένη μέθοδο, κάθε άτομο από το σύνολο του πληθυσμού έχει την ίδια πιθανότητα να συμπεριληφθεί στο τελικό δείγμα.

Η διαδικασία της διανομής και συλλογής των ερωτηματολογίων έγινε από τις 20 Οκτωβρίου του 2015 έως τις 20 Φεβρουαρίου του 2016. Το ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε μαθητές της Γ' τάξης του Γυμνασίου, οι οποίοι διδάσκονται Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία και συγκεκριμένα την Ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, η περίοδος που μας αφορά. Επίσης για το σχολικό έτος 2015 -2016 εντάχθηκε στο Πρόγραμμα Σπουδών και στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα της Γ' τάξης του Γυμνασίου Βιωματικές Δράσεις με θέμα «Τοπική Ιστορία». Στην έρευνα πήραν μέρος 140 μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης προερχόμενοι από δημόσια Γυμνάσια της περιοχής της Αθήνας. Η επιλογή του δείγματος των σχολείων έγινε από τυχαίο κατάλογο της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Α' και Β' Αθήνας. Μοιράστηκαν 180 ερωτηματολόγια σε μαθητές Γυμνασίων της Α' και Β' Αθήνας και επιστράφηκαν 140, πλήρως συμπληρωμένα. Ο απαιτούμενος χρόνος για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ήταν 15-20 λεπτά, οι ερωτήσεις ήταν απλά διατυπωμένες ώστε να είναι κατανοητές από μαθητές Γυμνασίου, χρησιμοποιήθηκαν εικόνες ως βοηθητικό υλικό και δεν δημιουργήθηκε κανένα πρόβλημα στη συμπλήρωσή τους.

Ως μέσο συλλογής στοιχείων χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο. Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο αποτελείται από ένα κορμό ερωτήσεων κλειστού τύπου στην αρχή ανοικτού στη συνέχεια, ισόποσα καταμερισμένες,. Οι ανοικτού τύπου ερωτήσεις επιτρέπουν στους συμμετέχοντες να απαντούν με το δικό τους τρόπο, να αισθάνονται πιο ελεύθεροι να εκφράσουν και να εξηγήσουν τη σκέψη, τις στάσεις και την προοπτική τους.

Η μορφή και ο τύπος ερωτήσεων που χρησιμοποιήθηκαν είναι οι εξής:

- Ερωτήσεις εμπειρίας σύμφωνα με τις οποίες διαπιστώνονται εμπειρίες, δράσεις και δραστηριότητες στις οποίες έχουν συμμετάσχει οι ερωτώμενοι
- Ερωτήσεις γνώμης και αξίας, κατά τις οποίες εκφράζονται γνώμες, στόχοι, προσδοκίες, προθέσεις
- Ερωτήσεις γνώσεων

Στο συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις κλειστού τύπου για τις ερωτήσεις που αφορούν τις γνώσεις και τις εμπειρίες των ερωτωμένων και ανοικτού τύπου για ερωτήσεις στις οποίες ο ερωτώμενος καλείται να εκφράσει τις προσωπικές του απόψεις.

Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο ως ερευνητικό εργαλείο:

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει μόνο μια δημογραφική ερώτηση που αφορά χαρακτηριστικά του δείγματος η τάξη στην οποία φοιτά και εμμέσως η ηλικία

Στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνονται οι κλειστού τύπου ερωτήσεις με τις οποίες ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες α) να δηλώσουν αν έχουν ακούσει ποτέ τον όρο «νεοκλασικό κτίριο», β) να επιλέξουν ανάμεσα σε πέντε εικόνες τα νεοκλασικά κτίρια, γ) να επιλέξουν ποιες γειτονιές τις Αθήνας από αυτές που τους δίνονται έχουν περισσότερα νεοκλασικά, δ) να υποθέσουν σε ποια περίοδο χτίστηκαν τα νεοκλασικά, επιλέγοντας μια από τις τρεις που τους δίνονται, ε) να επιλέξουν ποια από τα δημόσια νεοκλασικά κτίρια που τους δίνονται έχουν δει ή/και επισκεφτεί,

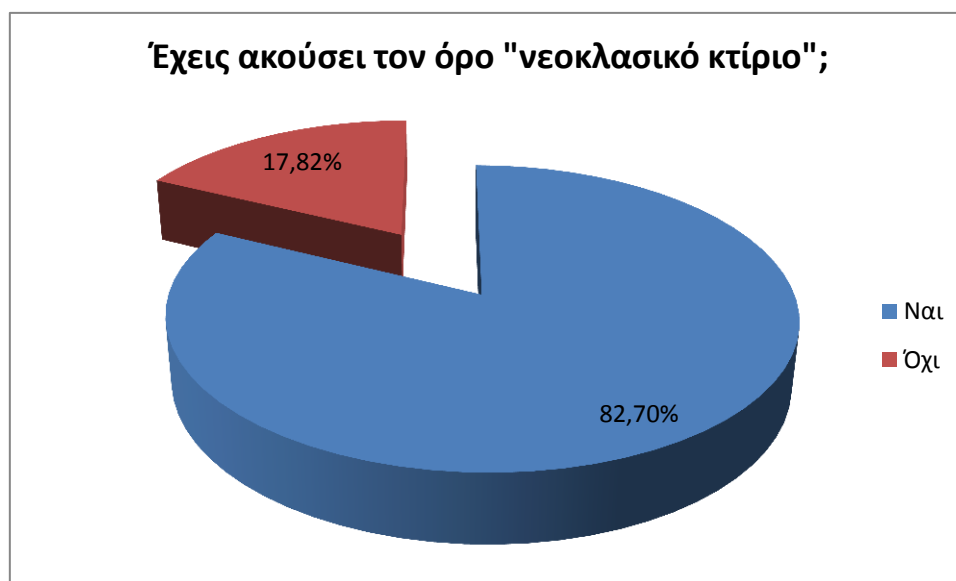
Στο τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνονται οι κλειστού τύπου ερωτήσεις με τις οποίες ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να αποτυπώσουν με δικά τους λόγια και να αιτιολογήσουν α) αν προτιμούν ένα νεοκλασικό ή ένα μοντέρνο οίκημα, β) αν θα ήθελαν να μένουν ή να πηγαίνουν σχολείο σε ένα νεοκλασικό κτίριο, δ) αν θα ήθελαν η επιχείρησή τους να στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο, ε) αν η προστασία και η ανάδειξη των νεοκλασικών μπορεί να συνεισφέρει στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου στ) αν επιθυμούν να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα – βιωματικές δράσεις που αφορούν το νεοκλασικισμό ε) αν επιθυμούν να μάθουν περισσότερα πράγματα για το νεοκλασικισμό

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 14 ερωτήσεις , 7 ερωτήσεις κλειστού τύπου και 7 ανοικτού τύπου. Στις ερωτήσεις κλειστού τύπου τους ζητήθηκε να επιλέξουν ανάμεσα σε προτάσεις ή εικόνες τη σωστή απάντηση και στις ερωτήσεις ανοικτού τύπου να συνθέσουν μόνοι τους τις απαντήσεις εκφράζοντας τις προσωπικές τους απόψεις. Το ερωτηματολόγιο είναι χωρισμένο σε τρεις άξονες α) τον άξονα **της γνώσης και της εμπειρίας** (σ' αυτόν τον άξονα εμπεριέχονται οι ερωτήσεις 2, 3, 4, 5, 6, 7 και 8) β) της **προσωποποίησης** (ερωτήσεις 9, 10, 11 και 12) και τέλος γ) της **προσωπικής επίτευξης** (ερωτήσεις 13 και 14).

5.2. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

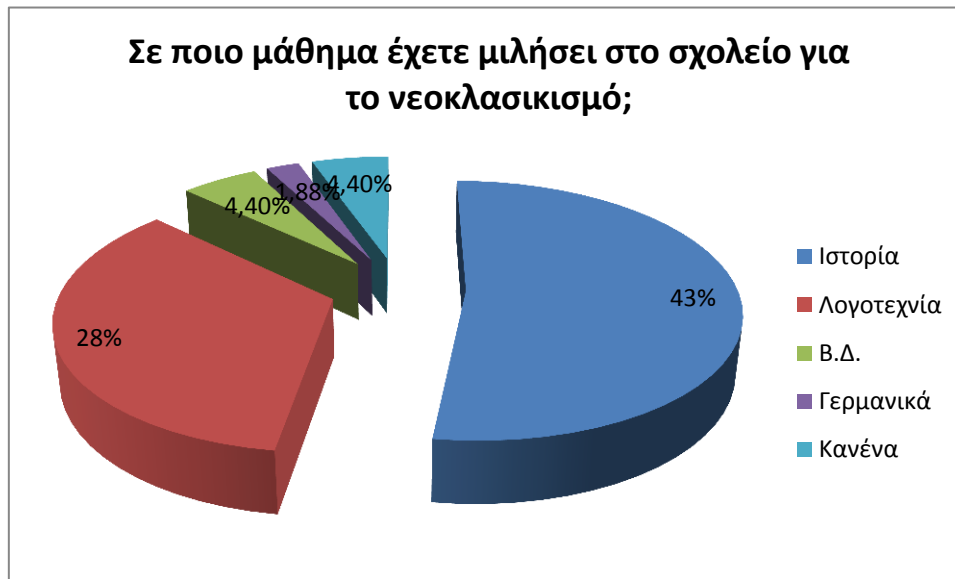
Στην ερώτηση «Έχεις ακούσει τον όρο «νεοκλασικό κτίριο»;» το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών 82,7% απάντησαν θετικά και το 17% απάντησαν αρνητικά.

Διάγραμμα 1: Κατανομή συχνοτήτων σχετικά με το αν οι μαθητές έχουν ακούσει τον όρο «νεοκλασικό κτίριο».

Στην ερώτηση «Σε ποιο μάθημα έχετε μιλήσει στο σχολείο για το νεοκλασικισμό;» το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών απάντησε ότι έχουν μιλήσει στο σχολείο για το νεοκλασικισμό στο μάθημα της Ιστορίας (43%), ακολουθεί το μάθημα της Λογοτεχνίας (28%), οι Βιωματικές Δράσεις (4,40%) και τέλος σε ένα μικρό ποσοστό το μάθημα των Γερμανικών (1,88%), ενώ ένα ποσοστό (4,40%) , ισόποσο με αυτό των Βιωματικών Δράσεων, απάντησε ότι δεν έχουν μιλήσει καθόλου στο σχολείο για το νεοκλασικισμό.

Διάγραμμα 2: Κατανομή συχνοτήτων αναφορικά στο μάθημα που έχουν μιλήσει στο σχολείο για το νεοκλασικισμό

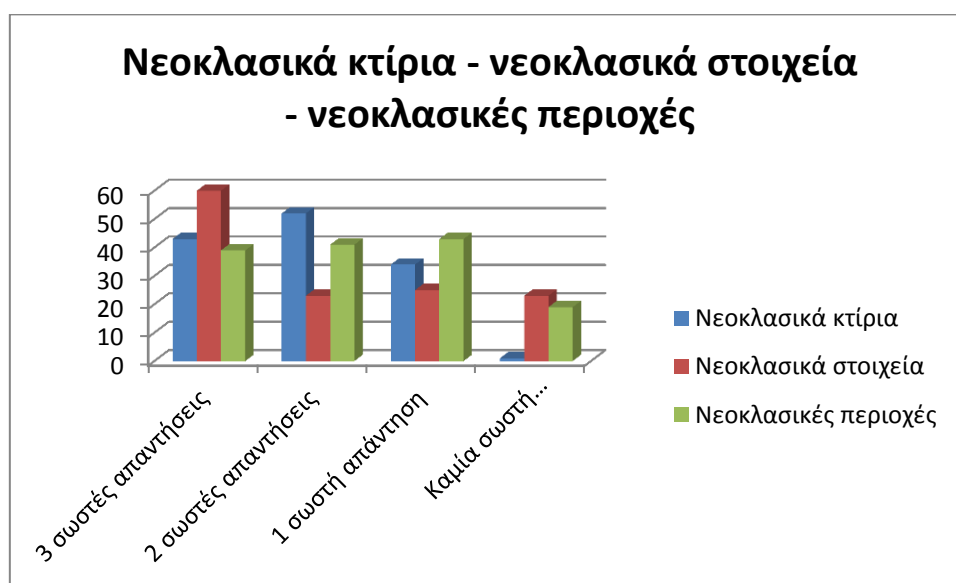
Στις ερωτήσεις « Ποια από τα παρακάτω κτίρια θεωρείς νεοκλασικά;», «Ποια από τα παρακάτω αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά αποτελούν χαρακτηριστικά της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής;» και «Σε ποια περιοχή της Αθήνας έχεις δει πολλά νεοκλασικά;» ένα μεγάλο ποσοστό των μαθητών έχει τη δυνατότητα να ξεχωρίσει τα νεοκλασικά αρχιτεκτονικά στοιχεία καθώς και τα νεοκλασικά κτίρια.

Στην πρώτη ερώτηση δόθηκαν στους μαθητές εικόνες πέντε κτιρίων, από τις οποίες οι τρεις απεικονίζουν κτίρια νεοκλασικής αρχιτεκτονικής και αποτελούν και τις τρεις σωστές απαντήσεις. Σε αυτή την ερώτηση ποσοστό 33% των μαθητών αναγνώρισαν τρία από τα τρία κτίρια των εικόνων που τους δόθηκαν, 40% αναγνώρισαν δυο από τα τρία κτίρια των εικόνων, 26,15% αναγνώρισαν μόνο ένα κτίριο και ένα πολύ μικρό ποσοστό (0,70%) δεν αναγνώρισε κανένα κτίριο.

Στη δεύτερη ερώτηση δόθηκαν στους μαθητές πέντε εικόνες τμημάτων κτιρίων, από τις οποίες οι τρεις απεικονίζουν αρχιτεκτονικά στοιχεία της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής και αποτελούν και τις τρεις σωστές απαντήσεις. Σε αυτή την ερώτηση ποσοστό 46% των μαθητών αναγνώρισαν τρία από τα τρία νεοκλασικά αρχιτεκτονικά στοιχεία των εικόνων που τους δόθηκαν, 17,70% αναγνώρισαν δυο από τα τρία αρχιτεκτονικά στοιχεία των εικόνων, 19% αναγνώρισαν μόνο ένα αρχιτεκτονικό στοιχείο και ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό (16,90%) δεν αναγνώρισε αρχιτεκτονικό στοιχείο.

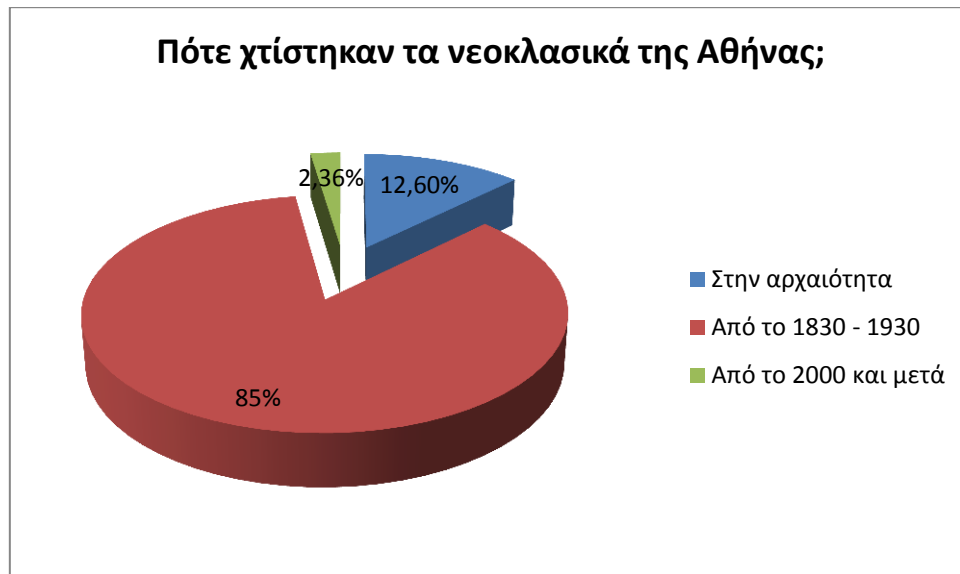
Στην τρίτη ερώτηση δόθηκαν στους μαθητές πέντε επιλογές από τις οποίες οι τρεις ήταν σωστές. Σε αυτή την ερώτηση υπήρχε σχεδόν ισόποση κατανομή στις τρεις κατηγορίες απαντήσεων: τρεις από τις τρεις σωστές απαντήσεις σε ποσοστό 30%, δυο από τις τρεις σωστές απαντήσεις σε ποσοστό 31,50%, μια στις τρεις σωστές απαντήσεις σε ποσοστό 33% , ενώ ακολουθεί ένα μικρό ποσοστό 5,5% μαθητών που δεν αναγνωρίζουν καμία περιοχή της Αθήνας ως νεοκλασική.

Διάγραμμα 3: Κατανομή συχνοτήτων σχετικά με το αν οι μαθητές αναγνωρίζουν ποια είναι τα νεοκλασικά κτίρια και τα νεοκλασικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, καθώς και σε ποιες περιοχές αυτά εμφανίζονται περισσότερο.

Στην ερώτηση «Μπορείς να υποθέσεις πότε χτίστηκαν τα νεοκλασικά της Αθήνας;» το 85% των μαθητών αναγνωρίζει ως περίοδο ανοικοδόμησης τους την περίοδο μεταξύ 1830 και 1930, που πραγματικά χτίστηκαν το 12,6% των μαθητών τα τοποθετεί χρονικά στην αρχαιότητα και μόνο το 2,36% από το 2000 και μετά.

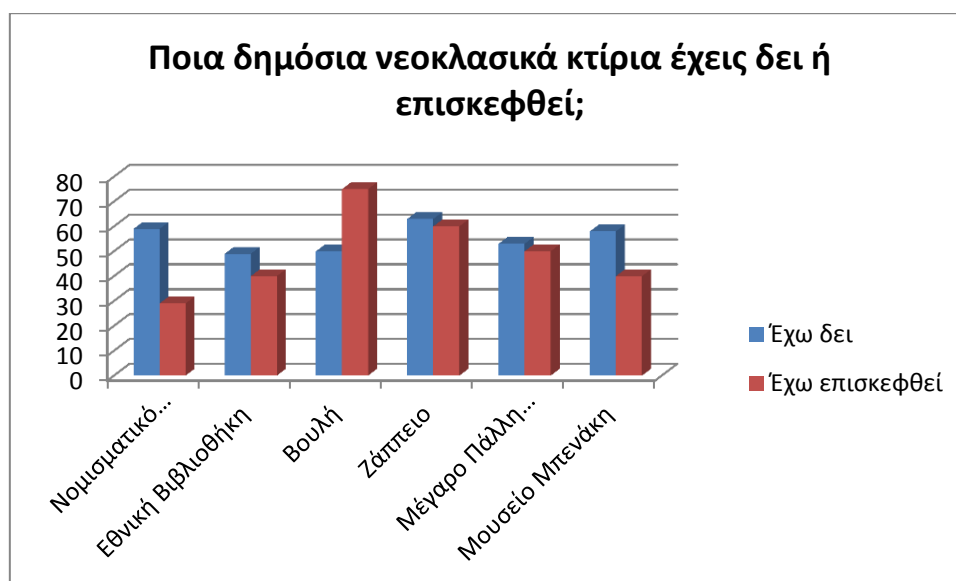
Διάγραμμα 4: Κατανομή συχνοτήτων σχετικά με το πότε χτίστηκαν τα νεοκλασικά της Αθήνας.

Στην ερώτηση «Ποια από τα παρακάτω δημόσια κτίρια που αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής έχεις δει ή έχεις επισκεφτεί;», το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών έχει επισκεφτεί τη Βουλή (57,69%), έχει δει το Ζάππειο (48,46%) και το έχει επισκεφτεί (45,38%). Οι μαθητές έχουν επισκεφτεί το Μέγαρο Πάλλη¹⁹⁹ σε ποσοστό 38,46%, την Εθνική Βιβλιοθήκη και το Μουσείο Μπενάκη στο ίδιο ποσοστό (30,76%) και τέλος το Νομισματικό Μουσείο (22,30%). Στα νεοκλασικά δημόσια κτίρια που έχουν δει έρχεται αντίστροφα πρώτο το Νομισματικό Μουσείο (45,38%), ακολουθεί το Μουσείο Μπενάκη (44,61%), το Μέγαρο Πάλλη (40,77%), η Βουλή (38,46%) και τέλος η Εθνική Βιβλιοθήκη (37,69%).

¹⁹⁹ Στεγάζει το Public στην Πλατεία Συντάγματος.

Διάγραμμα 5: Κατανομή συχνοτήτων σχετικά με το ποια νεοκλασικά δημόσια κτίρια έχουν δει ή επισκεφθεί οι μαθητές.

Στην ερώτηση «Ποιο από τα δύο κτίρια που βλέπεις σου αρέσει περισσότερο; Αιτιολόγησε την απάντησή σου», το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών (72,6%) επέλεξε τη φωτογραφία που απεικονίζει ένα πολύ μοντέρνο κτίριο, ενώ το 27% των μαθητών επέλεξε τη φωτογραφία που απεικονίζει ένα νεοκλασικό κτίριο. Στο τμήμα της ερώτησης που ζητούσε από τους μαθητές να αιτιολογήσουν την απάντησή τους, όσοι επέλεξαν την εικόνα με το μοντέρνο κτίριο το χαρακτηρίζουν ως: «μοντέρνο», «σύγχρονο», «καινούργιο», «πολυτελές», «εντυπωσιακό», «επιβλητικό», «ελκυστικό», «φωτεινό», «με περισσότερες ανέσεις και δυνατότητες», «καλύτερη και γερή κατασκευή», «τεχνολογικά εξελιγμένο» και τέλος ότι «αποτυπώνει το στίγμα της εποχής». Από την άλλη όσοι επέλεξαν την εικόνα με το νεοκλασικό, την επέλεξαν γιατί προτιμούν το νεοκλασικό κτίριο επειδή: «θυμίζει σπίτι στο χωριό τους», «δεν είναι κοινότυπο», «θυμίζει αρχαιοελληνικό παρελθόν», «είναι καλαίσθητο», «έχει αρχοντική γοητεία», «σε κάνει να νιώθεις ότι ζεις σε άλλη εποχή», «είναι παραδοσιακά ελκυστικό».

Διάγραμμα 6: Κατανομή συχνοτήτων σχετικά με το αν οι μαθητές προτιμούν ένα νεοκλασικό ή ένα μοντέρνο κτίριο.

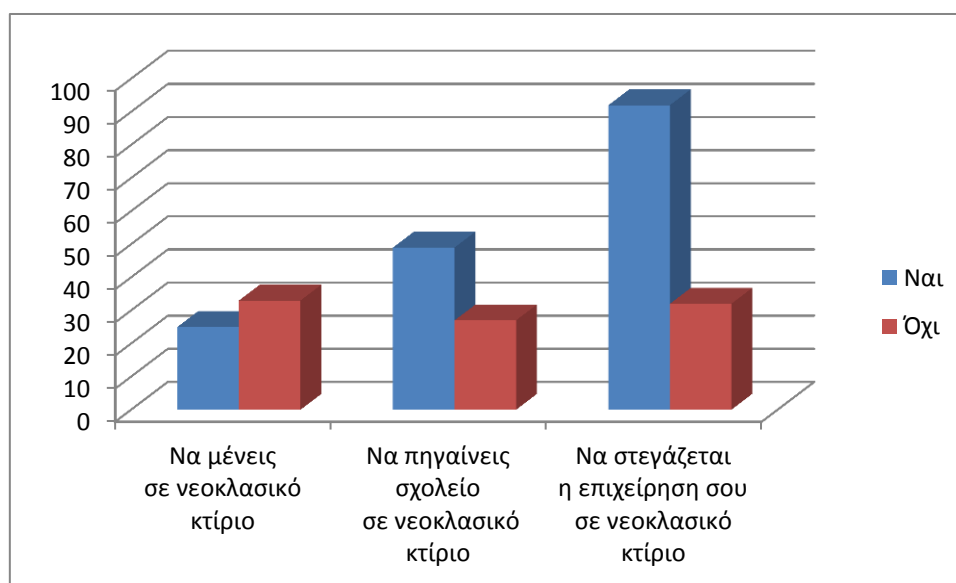
Στην ερώτηση «Θα ήθελες να μένεις ή να πηγαίνεις σχολείο σε ένα νεοκλασικό κτίριο; Αιτιολόγησε την απάντησή σου» και στην ερώτηση «Αν ήσουν ιδιοκτήτης μιας επιχείρησης στο κέντρο της Αθήνας (εστιατόριο, ξενοδοχείο, κατάστημα, βιβλιοπωλείο) θα ήθελες η επιχείρησή σου να στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο; Αιτιολόγησε την απάντησή σου », οι μαθητές απάντησαν ότι θα ήθελαν η επιχείρησή σου να στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο, θα ήθελαν λιγότερο να πηγαίνουν σε ένα νεοκλασικό σχολείο, αλλά δεν θα ήθελαν να μένουν σε ένα νεοκλασικό σπίτι.

Στην ερώτηση «Θα ήθελες να μένεις ή να πηγαίνεις σχολείο σε ένα νεοκλασικό κτίριο; Αιτιολόγησε την απάντησή σου» το 19% των μαθητών θα ήθελαν να μένουν σε ένα νεοκλασικό κτίριο, γιατί το βρίσκουν «μυστήριο», «ωραίο», «παραμυθένιο», «αριστοκρατικό», «κομψό», «κτίριο που προσδίδει κύρος», «ένα σπίτι με ιστορία», το 25% που δεν επιθυμούν να μένουν σε ένα νεοκλασικό σπίτι το βρίσκουν «παλιό», «ξεπερασμένο», «επικίνδυνο», «ετοιμόρροπο», «χωρίς πολυτέλειες», «που χρειάζεται εκσυγχρονισμό» και «έχει μεγάλο κόστος συντήρησης. Ένα μεγαλύτερο ποσοστό μαθητών (37,12%) θα ήθελαν το σχολείο τους να στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο γιατί «είναι μια καινούργια εμπειρία», «με καταπληκτική αρχιτεκτονική», «κάποια μαθήματα, όπως η Ιστορία και η Λογοτεχνία θα είχαν περισσότερο ενδιαφέρον σε ένα τέτοιο κτίριο» και είναι μια ευκαιρία «να εξερευνήσουν από κοντά την Ιστορία και τον πολιτισμό της χώρας μας» και «να βοηθήσουν στη διατήρηση του

κτιρίου». Επίσης το να πηγαίνει κανείς σε ένα τέτοιο σχολείο «αποτελεί τιμή, γιατί ίσως είναι ιστορικής σημασίας». Το 20,45% των μαθητών που απάντησαν αρνητικά θεωρούν ότι ένα νεοκλασικό σχολικό κτίριο «δεν είναι ασφαλές», «είναι ευάλωτο στις φυσικές καταστροφές» και «δεν καλύπτει τις σύγχρονες ανάγκες».

Στην ερώτηση «Αν ήσουν ιδιοκτήτης μιας επιχείρησης στο κέντρο της Αθήνας (εστιατόριο, ξενοδοχείο, κατάστημα, βιβλιοπωλείο) θα ήθελες η επιχείρηση σου να στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο; Αιτιολόγησε την απάντησή σου » το 74,19% των μαθητών απάντησε θετικά γιατί: «θα προσελκύει περισσότερη πελατεία», «κυρίως από το εξωτερικό», «για να δουν το ελληνικό στυλ», καθώς ενδιαφέρονται για «την Αρχαία Ελλάδα» και «την Παλιά Αθήνα». Μια τέτοια επιχείρηση «μπορεί να γίνει πιο προσοδοφόρα» και να βοηθήσει «στη συντήρηση του κτιρίου». Οι χαρακτηρισμοί που αποδόθηκαν, από όσους απάντησαν θετικά, σε μια επιχείρηση που στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο είναι οι εξής: «vintage», «καλλιτεχνικό», «κουλτουριάρικο», «ελληνικό». Το 25,8% των μαθητών που απάντησαν αρνητικά θεωρούν ότι: «ένα μοντέρνο κτίριο αρέσει πιο πολύ», «οι ανάγκες της σύγχρονης οικογένειας είναι διαφορετικές», «πρέπει να συμβαδίζουμε με την εποχή» και ότι ένα «νεοκλασικό κτίριο δεν είναι ελκυστικό για τη νεολαία».

Διάγραμμα 7: Κατανομή συχνοτήτων σχετικά με το αν οι μαθητές θα επιθυμούσαν να μένουν ή να πηγαίνουν σχολείο σε ένα νεοκλασικό κτίριο, και αν ήταν ιδιοκτήτες μιας επιχείρησης, αν θα επιθυμούσαν η επιχείρησή τους να στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο.

Στην ερώτηση «*Θεωρείς ότι η προστασία και η ανάδειξη των νεοκλασικών της Αθήνας μπορεί να προσφέρει στην οικονομία και τον πολιτισμό του τόπου μας και με ποιο τρόπο; Αιτιολόγησε την απάντησή σου*», το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών (93,75%) απάντησε θετικά, γιατί «είναι αξιοθέατο», «κάτι καλό», που θα «φέρει πελατεία», «θα φέρει περισσότερα έσοδα», «αναδεικνύει την Ιστορία του τόπου μας», «τα νεοκλασικά αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά και δεν πρέπει να καταστραφούν», «είναι ιστορικά μνημεία», «έργα τέχνης – κειμήλια», «μας βοηθούν να θυμόμαστε τις ρίζες μας και τον πολιτισμό μας», «η παρουσία τους τονίζει ότι υπήρχε από παλιά ανεπτυγμένος πολιτισμός στην Ελλάδα» και οι «τουρίστες τα συνδέουν με την Ελλάδα» και «αποτελούν πόλο έλξης γι' αυτούς». Οι μαθητές πιστεύουν ότι η διατήρησή τους «συνεπάγεται την εξέλιξη και τη συνέχιση του πολιτισμού μας» και «μαθαίνουμε να ενδιαφερόμαστε για την Ιστορία μας» και «να σεβόμαστε τη χώρα μας». Ένα μικρό ποσοστό (6,25%) έδωσε αρνητική απάντηση γιατί «προέχει η τεχνολογία από την παράδοση».

Διάγραμμα 8: Κατανομή συχνοτήτων σχετικά με το αν οι μαθητές θεωρούν πως η ανάδειξη και η προστασία των νεοκλασικών της Αθήνας μπορεί να προσφέρει στην οικονομία και τον πολιτισμό του τόπου μας.

Στην ερώτηση «Θα ήθελες να συμμετάσχεις σε ένα πολιτιστικό πρόγραμμα ή βιωματική δράση του σχολείου σου με θέμα «Ανακαλύπτω τη νεοκλασική Αθήνα»; Αιτιολόγησε την απάντησή σου», ποσοστό 67,74% των μαθητών απάντησε θετικά, γιατί «το βρίσκει ενδιαφέρον σαν θέμα», «για να γνωρίσει την περίοδο και τα έργα του Όθωνα και τη σύνδεση με την αρχαία Ελλάδα», «για να μάθει την Ιστορία της Ελλάδας», «για να ανακαλύψει τη συγκεκριμένη εποχή», «για να μάθει για τον πολιτισμό και τις ρίζες της Ελλάδας», «γιατί ο νεοκλασικισμός αποτελεί μέρος της τοπικής ιστορίας της Αθήνας», «γιατί πίσω από την απρόσωπη μεγαλούπολη υπάρχει μια νεοκλασική πλευρά», «γιατί έχουν πλέον μεγάλη απήχηση». Το ποσοστό (6,25%) των μαθητών που απάντησαν αρνητικά βρίσκουν το συγκεκριμένο θέμα «παλιομοδίτικο», «βαρετό» που «δεν έχει καμία σχέση με την τεχνολογία».

Διάγραμμα 9: Κατανομή συχνοτήτων σχετικά με το αν οι μαθητές θα επιθυμούσαν να συμμετέχουν στο σχολείο τους σε ένα πολιτιστικό πρόγραμμα ή βιωματική δράση με θέμα «Ανακαλύπτω τη νεοκλασική Αθήνα»

Στην ερώτηση «Τι περισσότερο θα ήθελες να μάθεις για το νεοκλασικισμό και τι δραστηριότητες θα ήθελες να περιλαμβάνει το παραπάνω πολιτιστικό πρόγραμμα ή βιωματική δράση του σχολείου σου», οι περισσότεροι μαθητές ζητούν βιωματική προσέγγιση του θέματος, όπως επισκέψεις, βιωματικές δράσεις, επιτόπια έρευνα, παρακολούθηση εκθέσεων, διαλέξεων, ταινιών, ντοκυμαντέρ. Οι ίδιοι επιθυμούν να συλλέξουν φωτογραφικό υλικό, να πάρουν συνεντεύξεις, να συναντηθούν με

ειδικούς, να μάθουν περισσότερα για το ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής, να γνωρίσουν το νεοκλασικισμό ως κίνημα (από πού ξεκίνησε, πώς εξελίχθηκε, ποιους επηρέασε), να μάθουν περισσότερα για την επιρροή των Βαυαρών και κάποιο προτείνουν το εθελοντισμό, ως αρωγό στη συντήρηση και την επανάχρηση των νεοκλασικών κτιρίων.

5.3. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.3.1. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Η έρευνα βασίστηκε στην περιοχή της Α' και Β' Αθήνας και το δείγμα επιλογής είναι μικρό, άρα λειτουργεί περιοριστικά ως προς την δυνατότητα γενίκευσής του σε όλο τον πληθυσμό των μαθητών. Η γενίκευση αποτελεί μια υπόθεση υπό διαρκή έλεγχο και όχι ένα απόλυτο και διαχρονικό συμπέρασμα. Στόχος είναι να δοθεί έναυσμα για περαιτέρω διερεύνηση γύρω από το θέμα.

5.3.2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Οι ίδιοι οι μαθητές παραδέχονται ότι έχουν περιορισμένη γνώση του θέματος και θα ήθελαν να συμμετέχουν σε ένα πολιτιστικό πρόγραμμα ή μια βιωματική δράση με θέμα: «*Ανακαλύπτω τη νεοκλασική Αθήνα*» για να μάθουν περισσότερα για την ιστορία του τόπου τους. Επίσης προτείνουν επιτόπιες επισκέψεις, βιωματικές και εθελοντικές δράσεις «στις νεοκλασικές γειτονιές» και στα «νεοκλασικά σπίτια» της Αθήνας.

Οι παραδοχές, οι προτάσεις των μαθητών και τα αποτελέσματα της έρευνας έδωσαν το έναυσμα στο να σχεδιάσω μια πολιτιστική διαδρομή στη νεοκλασική Αθήνα, στο πλαίσιο των βιωματικών δράσεων, την οποία και παραθέτω αναλυτικά στο επόμενο υποκεφάλαιο 5.3.2.1..

Παράλληλα επισκέψεις σε μνημειακά κτίρια και μουσεία θα μπορούσαν να ενταχθούν με μεγαλύτερη συχνότητα στις ετήσιες επισκέψεις των σχολείων, τα οποία μπορούν να διαδραματίσουν πρωταρχικό ρόλο στην ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς . Οι φορείς πολιτισμού της χώρας, το Νομισματικό Μουσείο, η Βουλή των Ελλήνων, το Μουσείο Μπενάκη θα μπορούσαν να διοργανώνουν εκπαιδευτικά προγράμματα και εργαστήρια, με θεματικές από το κίνημα του Νεοκλασικισμού.

Εξαιρετικό παράδειγμα προς μίμηση αποτελεί η κατοικία του γνωστού νεοκλασικού αρχιτέκτονα Sir John Soane (1753 – 1837), η οποία από ιδιωτική κατοικία έχει μετατραπεί σε Μουσείο (Sir John Soane’ s Museum), επικεντρωμένο στην κλασική και νεοκλασική τέχνη και αρχιτεκτονική. Το Sir John Soane’ s Museum διοργανώνει δράσεις εμπνευσμένες και αφιερωμένες στον αρχιτέκτονα και το έργο του: ξεναγήσεις στους χώρους του κτιρίου, εκθέσεις, διαλέξεις, βιβλιοθήκη, αρχιτεκτονικά και καλλιτεχνικά εργαστήρια, και απευθύνεται σε σχολεία, πανεπιστήμια, οικογένειες, ανήλικους και ενήλικες, προσελκύοντας 100.000 επισκέπτες το χρόνο. Χαρακτηριστικό δείγμα της φιλοσοφίας του Μουσείου είναι μια φράση του ίδιου του αρχιτέκτονα: *«Ελπίζουμε οι επισκέπτες να μπαίνουν περίεργοι και να φεύγουν εμπνευσμένοι»*²⁰⁰.

5.3.2.1. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΧΕΔΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ

Θέμα

«Ο Αθηναϊκός Νεοκλασικισμός από το χτες στο σήμερα»

Πηγές αφόρμησης

Στο αστικό περιβάλλον της Αθήνας οι σχετικές με το θέμα πηγές αφόρμησης είναι άφθονες. Το ιστορικό κέντρο της πόλης, τα ιστορικά κτίρια δημόσια και ιδιωτικά,

²⁰⁰ Στην ιστοσελίδα του Μουσείου, στην ενότητα η Ιστορία μας, αναφέρεται: *«Today, this unique house attracts more than 100,000 visitors a year. We hope that they enter curious and leave inspired – as our Founder intended»*.

κτίρια που έχουν υποστεί αλλαγή χρήσης, περιοδικές εκθέσεις, η αρθρογραφία στον ημερήσιο τύπο, η προβολή μιας ταινίας, ένα διεθνές συνέδριο με θέμα την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, μπορούν να αποτελέσουν πηγές αφόρμησης για την εισαγωγή των μαθητών στην προβληματική του θέματος.

ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΜΙΑΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στην έρευνα και παρουσίαση του συγκεκριμένου θέματος μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα ακόλουθα εποπτικά μέσα:

- Το ίδιο το βιβλίο της Ιστορίας
- Ο ιστορικός χάρτης
- Ο αναλυτικός χάρτης αρχαιολογικής περιοχής
- Ο χάρτης της πόλης όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα
- Η απεικόνιση της πόλης σε παλιές φωτογραφίες και γκραβούρες
- Ο Άξονας του χρόνου με τους σταθμούς στην Ιστορία του τόπου
- Ιστορικό διάγραμμα
- Χρονολογικός πίνακας γεγονότων και ονομάτων
- Απεικόνιση κτιρίων
- Απεικόνιση χαρακτηριστικών λεπτομερειών
- Σκαριφήματα κτιρίων, ιστορικής τοποθεσίας
- Φωτογραφίες προσώπων που διαδραμάτισαν ξεχωριστό ρόλο στη ζωή του τόπου εκείνης της εποχής και στο συγκεκριμένο θέμα: πολιτικοί, αρχιτέκτονες, ευεργέτες, επιφανείς πολίτες
- Αναπαράσταση σε επιφάνεια, φωτογραφία μακέτα και αντιπαραβολή με τη σημερινή τους μορφή. Οποιαδήποτε αναπαράσταση από οποιοδήποτε υλικό ξύλο, μέταλλο, χαρτί, ακουστικό υλικό (συνεντεύξεις, ιστορικά τραγούδια),

οπτικό υλικό (ταινίες, ντοκυμαντέρ, αφιερώματα) ακόμη και διαδικτυακό μπορεί να αποτελέσει βοηθητικό εργαλείο αλλά και αντικείμενο έκθεσης.

ΠΗΓΕΣ:

Πηγές για τη συγκεκριμένη έρευνα μπορεί να είναι τα ίδια τα μνημεία, τα κτίρια, τα εκθέματα των Μουσείων, τα έργα τέχνης, οι χάρτες πρωτογενές υλικό (Γενικά Αρχεία του Κράτους, τα Ιστορικά Αρχεία, ο Τύπος της εποχής, Αρχεία της Βουλής) και Δευτερογενές (βιβλιογραφία, αρθρογραφία, διαδίκτυο).

ΣΚΟΠΟΙ:

- Να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με τα μνημεία του αστικού χώρου και να συνειδητοποιήσουν τις διαδοχικές φάσεις ανάπτυξης του χώρου αυτού .
- Να αποκτήσουν δεξιότητες στη συλλογή, καταγραφή, επεξεργασία και αξιοποίηση ιστορικών πηγών
- Να αποκτήσουν δεξιότητες και στάσεις που αφορούν στην εξοικείωση τους με τη χρήση γραπτών της ιστορίας στην ιστορική έρευνα και μελέτη, ενισχύοντας την ανάπτυξη της κριτική τους ικανότητας και της συνειδητοποίησης ότι ανήκουν σε ένα ευρύτερο σύνολο με κοινή ιστορική μνήμη και παράδοση
- Να προσεγγίσουν βιωματικά το παρελθόν του τόπου τους και να εκτιμήσουν τη σπουδαιότητα και προσφορά του κατά τα πρώτα βήματα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους
- Να ευαισθητοποιηθούν στα ζητήματα που αφορούν την προστασία του αστικού χώρου και των μνημείων του και να κατακτήσουν τους
- Να γνωρίσουν το κίνημα του νεοκλασικισμού και τις αρχές του
- Να μελετήσουν τη διαχρονικότητα του νεοκλασικισμού στους αιώνες (σύνδεση με την ελληνική αρχαιότητα, το νέο ελληνικό κράτος, χρήση και αξιοποίηση των νεοκλασικών σήμερα)
- Να μπορούν να μεταφέρουν στο χρόνο που ζουν και δραστηριοποιούνται, αρχές και αξίες που αναφέρονται στην ιστορία και τον πολιτισμό και να

καταστούν ικανοί να προσδιορίζουν με σαφήνεια την ιστορική εξέλιξη και τις επιδράσεις της στην καθημερινή ζωή.

- Να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν δράσεις που αναδεικνύουν την αλληλεπίδραση των πολιτιστικών στοιχείων καθώς και της δυναμικής τους σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους
- Να εργαστούν ομαδοσυνεργατικά
- Να συμβάλουν στην ομαλή σχολική και κοινωνική ένταξη των διαφορετικών μαθητικών πληθυσμών στο συνολικό μέρος της σχολικής ζωής
- Να αναπτύξουν δεξιότητες συγκριτικής μελέτης του τότε με το σήμερα καθώς και κατασκευή χαρτών με αποτύπωση στοιχείων και πληροφοριών
- Να κάνουν Ιστορικές και διαθεματικές συνδέσεις με άλλα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος

- Γλωσσικά μαθήματα

-Τεχνολογία

- Καλλιτεχνικά

- Πληροφορική

- Μουσική

- Γερμανικά

- Να κατανοήσουν ιστορικές έννοιες όπως:

-Διαφωτισμός

-Κλασικισμός

-Ο Νεοκλασικισμός στην Ευρώπη

-Ο Εθνικισμός στην Ευρώπη

-Έθνος- Κράτος

- Ξένοι περιηγητές
- Ελληνική Αναβίωση
- Ελληνισμός της διασποράς
- Μεγάλη Ιδέα
- Αλυτρωτισμός
- Απελευθέρωση του ελληνικού κράτους
- Ίδρυση ελληνικού κράτους
- Εθνική συνείδηση
- Οικονομία
- Κοινωνία
- Ο Αθηναϊκός Νεοκλασικισμός – Εθνικό στυλ

- Να αξιολογήσουν τα οράματα και τις προσδοκίες της Ίδρυσης του ελληνικού κράτους, να τα αναζητήσουν στη σημερινή πραγματικότητα και να προτείνουν τρόπους ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς

II. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΑΞΟΝΩΝ ΣΕ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Άξονες:

1. Η εμφάνιση του νεοκλασικισμού στην Αθήνα με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους. Ο ρόλος της αρχιτεκτονικής και συγκεκριμένα του νεοκλασικισμού ως μέσω ανάδειξης της εθνικής συνοχής
2. Η αποτύπωση της ακμής του νεοκλασικισμού στο αστικό πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό περιβάλλον και η μετεξέλιξη του στην τοπική κοινωνία.
3. Η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του νεοκλασικισμού στην Αθήνα του σήμερα και η σημασία της.

Ενδεικτικές ομάδες εργασίας

Καταμερισμός εργασιών ανά ομάδες και παρουσίαση της προόδου των εργασιών ανά εβδομάδα, ώστε να υπάρχει ανατροφοδότηση προς όλες τις κατευθύνσεις:

- Περιήγηση – πολιτιστική διαδρομή στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας με ένα τουριστικό λεωφορείο, προσδίδοντας βιωματικό χαρακτήρα στο ταξίδι του αθηναϊκού νεοκλασικισμού. Προμήθεια χάρτη για τον κάθε μαθητή, επιβίβαση στο λεωφορείο και παρακολούθηση ξενάγησης του δρομολογίου διάρκειας 90 λεπτών²⁰¹. Δράση στην οποία συμμετέχουν όλες οι ομάδες.
- Κατασκευάζουμε χρονογραμμή με τους βασικούς σταθμούς στην ιστορία του τόπου μας. Υπάρχουν σημαντικές χρονολογίες που συνδέονται με τα τοπικά γεγονότα, τα οποία και τοποθετούμε στην τοπική ιστορική γραμμή. Συμπληρώνουμε τις χρονολογικές ενδείξεις με φωτογραφίες από ιστορικά γεγονότα, κτίρια και ιστορικά πρόσωπα, ώστε να οπτικοποιηθεί το πλαίσιο της εποχής. Οι φωτογραφίες καλό είναι να συνοδεύονται από επεξηγηματικές λεζάντες.

Αξονας 1. Η εμφάνιση του νεοκλασικισμού στην Αθήνα με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους. Ο ρόλος της αρχιτεκτονικής και συγκεκριμένα του νεοκλασικισμού ως μέσω ανάδειξης της εθνικής συνοχής.

- Να συγκεντρώσετε πληροφορίες για την εμφάνιση του νεοκλασικισμού στην Ευρώπη (Αγγλία, Γαλλία) και την Αμερική, τα αίτια της εμφάνισης του και τα κύρια χαρακτηριστικά, αναζητώντας βιβλιογραφία και συλλέγοντας εικόνες.
- Να περιγράψετε την άφιξη του νεοκλασικισμού στην Ελλάδα το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, ανατρέχοντας στο βιβλίο της ιστορίας της Γ' Γυμνασίου (διαβάζοντας τις πηγές και παρατηρώντας τις εικόνες , που αρχίζουν πλέον

²⁰¹ Ενδεικτικά αναφέρεται το δρομολόγιο ενός διπλού τουριστικού λεωφορείου που κάνει ξεναγήσεις στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας. 1. Πλατεία Συντάγματος , 2.Προτομή Μελίνας Μερκούρη/ Πλάκα, 3.Νέο Μουσείο Ακρόπολης, 4.Ακρόπολη και Παρθενώνας, 5.Στύλοι του Ολυμπίου Διός , 6.Εθνικός Κήπος – Βουλή, 7.Μουσείο Μπενάκη, 8.Παναθηναϊκό Στάδιο, 9.Εθνικός Κήπος, 10. Πανεπιστημίου - Αθηναϊκή τριλογία, 11.Πατησίων – Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο- Αρχαιολογικό Μουσείο, 12. Πλατεία Ομονοίας, 13. Πλατεία Καραϊσκάκη, 14.Μοναστηράκι/Θησείο, 15.Πλατεία Κοτζιά/Δημαρχείο

και αναγνωρίζουμε ως οικείες) το διαδίκτυο , αλλά και σε γενική βιβλιογραφία.

- Να ερευνήσετε και να προσδιορίσετε ποιος ήταν ο ρόλος των ξένων περιηγητών , συλλέγοντας γκραβούρες και σχέδια περιηγητών από το διαδίκτυο και να αναζητήστε σε βιβλιοθήκες της Γαλλίας (BNF) ή της Αγγλίας κείμενα ξένων περιηγητών και να μεταφράσετε αποσπάσματα αυτών (διαθεματική σύνδεση με το μάθημα των αγγλικών ή των γαλλικών)
- Να ερευνήσετε και να προσδιορίσετε ποιος ήταν ο ρόλος των Ελλήνων της Διασποράς στην κοινωνική και οικονομική διαμόρφωση του νέου ελληνικού κράτους. Αναζητήστε στα Αυστριακά Αρχεία εφημερίδες της ελληνικής κοινότητας της Βιέννης και παρουσιάστε τα στοιχεία. (*Österreichische Nationalbibliothek, Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften*) Ενδεικτική πηγή : *Ερμής ο Λόγιος ή Φιλολογικαί Αγγελίαι*, τεύχος 15/1/1811, σ 23)
- Να ερευνήσετε πως ήταν η Αθήνα πριν να γίνει πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους, συλλέγοντας φωτογραφίες ερευνώντας ταυτόχρονα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά στοιχεία (Ενδεικτική πηγή: Αρχεία της Βουλής, διαδίκτυο)
- Να προσδιορίσετε και να εξηγήσετε ποια είναι η σχέση του νεοκλασικισμού με το όραμα του Λουδοβίκου (βασιλιά της Βαυαρίας), τον Όθωνα, τους Βαυαρούς αρχιτέκτονες και το πολεοδομικό σχέδιο των Αθηνών.

Άξονας 2. Η αποτύπωση της ακμής του νεοκλασικισμού στο αστικό πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό περιβάλλον και η μετεξέλιξη του στην τοπική κοινωνία.

- Να σημειώσετε στο χάρτη της Αθήνας τις περιοχές με τα περισσότερα νεοκλασικά κτίρια. Να δημιουργήσετε μητρώο των πιο σημαντικών νεοκλασικών κτιρίων, με την ιστορία του κάθε κτιρίου, τους αρχιτέκτονες και να συνοδεύσετε τα κείμενα με εικόνες. (Ενδεικτική πηγή: www.eie.gr, *Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών*)
- Να αναζητήσετε κτίρια που δεν υπάρχουν πια και κτίρια τα οποία έχουν υποστεί αλλαγή χρήσης. (Ενδεικτική προβολή στην τάξη της ταινίας μικρού

μήκους «Πως γκρέμισαν τα νεοκλασικά της Αθήνας» διάρκειας 20 λεπτών, κείμενα του Γιάννη Τσαρούχη, παραγωγή, σενάριο, διεύθυνση φωτογραφίας και σκηνοθεσία Νίκος Γραμματικόπουλος, 1980.)

- Να αναζητήσετε και να συλλέξετε πληροφορίες για τους πιο σημαντικούς αρχιτέκτονες της νεοκλασικής Αθήνας.
- Να κάνετε επιτόπια έρευνα σε Δημόσια κτίρια (όπως η Βουλή, η Αθηναϊκή τριλογία, το ΕΜΠ, το Νομισματοκοπείο κ.α.) και στις Νεοκλασικές γειτονιές της Αθήνας (Πλάκα, Μοναστηράκι, Σύνταγμα, Εξάρχεια). Να αποτυπώσετε, να φωτογραφίσετε και να κατηγοριοποιήσετε κτίρια (δημόσια, ιδιωτικά, κατά αρχιτέκτονα), διακοσμητικές (έπιπλα τζάκια, έπιπλα, οροφωγραφίες) και αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες .

Άξονας 3. Η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του νεοκλασικισμού στην Αθήνα του σήμερα και η σημασία της.

- Τα τελευταία χρόνια η Πολιτεία ασχολείται με την ανάδειξη των νεοκλασικών σε έργα πολιτιστικής κληρονομιάς, να ανατρέξετε σε δημοσιεύσεις, δράσεις, αρθρογραφία.
- Να δημιουργήσετε ιστοσελίδα του προγράμματος και καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος να συγκεντρώνετε και να αναρτάτε δημοσιεύσεις και δράσεις που απασχολούν την κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή της Αθήνας σχετικά με το θέμα του Νεοκλασικισμού .
- Να επισκεφθείτε ένα νεοκλασικό σχολείο (γραφείο, κατάστημα ή δημόσιο κτίριο) και να πάρετε συνεντεύξεις από τους ανθρώπους που ζουν και εργάζονται σ' αυτό .
- Κληρονομείτε ένα νεοκλασικό στην Πλάκα. Προτείνετε ολοκληρωμένες λύσεις προστασίας και αξιοποίησης του. (Δράση στην οποία συμμετέχουν όλες οι ομάδες)

ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ:

Στη σύνθεση αποτελεσμάτων οι ομάδες εργασίες παρουσιάζουν τα αποτελέσματα των ερευνών τους καταλήγουν σε συμπεράσματα και ετοιμάζονται, ώστε να προχωρήσουν στη δημοσιοποίηση της Βιωματικής Δράσης.

ΔΗΜΟΣΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΒΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ:²⁰²

Στο πλαίσιο εκδηλώσεων ανοίγματος του σχολείου στην τοπική κοινωνία, είναι σκόπιμο οι ομάδες να παρουσιάσουν τις εργασίες τους. Μπορεί λοιπόν να διοργανωθεί μια περιοδική έκθεση, σχετική με το θέμα, στη Βιβλιοθήκη του σχολείου, η οποία να περιλαμβάνει όλο το υλικό που χρησιμοποίησαν και παρήγαγαν οι μαθητές στη διάρκεια των δύο τριμήνων. Σκοπός της έκθεσης αυτής, εκτός από την προβολή του έργου των μαθητών, είναι και η διάχυση των γνώσεων που κατέκτησαν στην τοπική κοινωνία:

- Έκθεση Φωτογραφικού υλικού, με φωτογραφίες των ίδιων των μαθητών από όλη τη διάρκεια του προγράμματος
- Έκθεση έντυπου υλικού, όπου μπορούν να εκτεθούν αφιερώματα εφημερίδων, κατάλογοι περιοδικών εκθέσεων από μεγάλα μουσεία, σχετική βιβλιογραφία και γενικά υλικό που ανέσυραν οι μαθητές, είτε από τη βιβλιοθήκη του σχολείου, είτε από τις οικογενειακές τους βιβλιοθήκες. Σκόπιμο είναι να

²⁰² Ό. π. «ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ 2015-2016»

Αρ.Πρωτ.144968/Δ2/16-09-2015/ΥΠΟΠΑΙΘ

«Στο πλαίσιο γενικότερων εκδηλώσεων ανοίγματος του σχολείου στην τοπική κοινότητα, είναι δυνατόν να προβλεφτούν τρόποι για να παρουσιάσουν οι ομάδες τις εργασίες τους. Παράλληλα, για την ευρύτερη διάχυση των μαθητικών εργασιών γίνεται ανάρτησή τους στο διαδίκτυο (στην ιστοσελίδα του σχολείου), αναγράφοντας τα ονόματα (ή τα αρχικά τους) όλων των συντελεστών, μαθητών και εκπαιδευτικών με βάση πάντα τις αρχές της προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Ο εννοιολογικός χάρτης της τέταρτης ενότητας μπορεί να παρουσιαστεί και στα Αγγλικά με την καθοδήγηση του καθηγητή ειδικότητας. Την εξειδίκευση και την εφαρμογή των παραπάνω γενικών αρχών στις συνθήκες των δυνατοτήτων και αναγκών της σχολικής μονάδας και στα διαθέσιμα χρονικά όρια κάνουν οι διδάσκοντες σε συνεργασία με τον Σχολικό Σύμβουλο Παιδαγωγικής Ευθύνης, που έχει γενικότερες αρμοδιότητες για τις Βιωματικές Δράσεις, με παράλληλη ενημέρωση και της Διεύθυνσης του σχολείου, που φροντίζει να διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις για τη διεξαγωγή και στήριξη της θεσμοθετημένης, πλέον, καινοτομίας των Βιωματικών Δράσεων. Η ολοκλήρωση της θεματικής των Βιωματικών Δράσεων, η εμπλοκή πολλών εκπαιδευτικών διαφορετικών ειδικοτήτων και η τήρηση προγραμματισμού για την αποφυγή επικαλύψεων και επαναλήψεων συμπεριλαμβάνονται στην οργανωτική φροντίδα της Διεύθυνσης του σχολείου, που πρέπει να δημιουργήσει αρχείο με τους εγκεκριμένους από τον Σχολικό Σύμβουλο Παιδαγωγικής Ευθύνης Πίνακες Υποβολής των Θεμάτων για τις Βιωματικές Δράσεις».

δίνεται η δυνατότητα στο κοινό να μπορεί να ξεφυλλίσει το έντυπο υλικό και να αφιερώσει χρόνο.

- Προβολή βίντεο , σκηνοθετημένα από τους ίδιους τους μαθητές, ή προβολή ταινιών μικρού μήκους²⁰³ ανά τακτά χρονικά διαστήματα στις ώρες λειτουργίας της έκθεσης.
- Προτροπή προς τους επισκέπτες να επισκεφτούν την ιστοσελίδα του προγράμματος²⁰⁴ διεύθυνση «*Neoclassical Athens: from yesterday to today*». Καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος η υπεύθυνη ομάδα μαθητών συγκέντρωσε και ανάρτησε στη σελίδα πληθώρα σχετικών δημοσιεύσεων, αναρτήσεων, δράσεων που απασχολούν την κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή της Αθήνας σχετικά με το θέμα του Νεοκλασικισμού. Ενδεικτικά αναφέρονται οι πρόσφατες αναρτήσεις :
 - *Athens voice (official), Ταξίδι στην Ιστορία του παλαιότερου σχολείου της Αθήνας*²⁰⁵
 - *Καθημερινή, Μια πόλη παραδομένη σε κυκλώματα, χωρίς καμία ανάληψη ευθύνης , 31/5/2016*²⁰⁶.
 - *Μηχανή του χρόνου, Πως οι βασιλικοί στάβλοι του Όθωνα στη Σταδίου έγιναν το μεγαλύτερο θέατρο των Βαλκανίων, 16/5/2016*²⁰⁷
 - *InHerit, 11–13 Μαΐου 2016 Cultural Heritage as Economic value, Economic Benefits, Social Opportunities and Challenges of Cultural Heritage for Sustainable Development*²⁰⁸.

²⁰³ **Ταινία μικρού μήκους «Πως γκρέμισαν τα νεοκλασικά της Αθήνας»** διάρκειας 20 λεπτών, κείμενα του Γιάννη Τσαρούχη, παραγωγή, σενάριο, διεύθυνση φωτογραφίας και σκηνοθεσία Νίκος Γραμματικόπουλος, 1980, **Ταινία μικρού μήκους «Rethink Athens: πως θα μεταμορφωθεί η Αθήνα», Ταινία μικρού μήκους «Ο Κήπος της Βασιλίσσης».**

²⁰⁴ Στο facebook

²⁰⁵ Άρθρο αναφερόμενο στο 74^ο Νεοκλασικό δημοτικό της Πλάκας, στην οδό Ανδριανού και στο συστεγαζόμενο νηπιαγωγείο που ανοίγει τις πόρτες του στο κοινό για να δείξει την ιστορία του.

²⁰⁶ Άρθρο αφιερωμένο σε κυκλώματα που δρουν στην Τριλογία, το Πνευματικό κέντρο, το Πολυτεχνείο και το Μουσείο και στις λεηλασίες που εκείνα καταφέρνουν

²⁰⁷ Άρθρο αφιερωμένο στο θέατρο Παλλάς , που στεγάζεται στο Μετοχικό Ταμείο Στρατού.

²⁰⁸ το inherit πρόκειται για ένα διεθνές διεπιστημονικό πρόγραμμα που έχει σαν στόχο την προαγωγή της πολιτιστικής κληρονομιάς ως πηγή βιώσιμης ανάπτυξης, ενταγμένο στο πλαίσιο του προγράμματος επιμόρφωσης ενηλίκων ERASMUS+ υπό την εποπτεία του ΙΚΥ. Το inherit αποσκοπεί στην προαγωγή της ιδέας ότι στην πολιτιστική κληρονομιά γενικά και την αρχιτεκτονική ιδιαίτερα,

- *Έθνος*, 6/6/2016 Έκθεση στην Ομόνοια, Τόποι και σημεία της προσφυγικής διαδρομής ζωντανεύουν στο Μπάγκειο²⁰⁹
- Προτροπή προς τους επισκέπτες να επισκεφτούν την ιστοσελίδα www.eie.gr, *Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών*²¹⁰
- Όλη η δουλειά της ομάδας (ένα φυλλάδιο με τις λεπτομέρειες της δραστηριότητας, ένα άλμπουμ. Μια πρωτότυπη κατασκευή, οπτικοακουστικό υλικό, αλλά και μια αφίσα ειδικά γι' αυτή τη δράση) μπορεί να γίνει ένα «φάκελος Τοπικής Ιστορίας» και να παραμείνει παρακαταθήκη στη ζωή του σχολείου και να χρησιμοποιηθεί ως εποπτικό υλικό στη Βιβλιοθήκη του Σχολείου.
- Φυσικά όλο αυτό το υλικό μπορεί να αποτελέσει σημείο αναφοράς και πεδίο ανταλλαγής με άλλες σχολικές μονάδες της Ελλάδος και του εξωτερικού, προγράμματα Erasmus, ή παρουσιάσεις σε ημερίδες.

εμπεριέχεται μια κρίσιμη οικονομική αξία που θα μπορούσε να προσφέρει δυναμικά στη βιώσιμη περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη, κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά.

²⁰⁹ Μια έκθεση φωτογραφίας στο εμβληματικό νεοκλασικό ξενοδοχείο «Μπάγκειον» αφιερωμένη στην προσφυγική κρίση.

²¹⁰ Πρόκειται για μια ηλεκτρονική επιστημονική έκδοση που εκτός των άρθρων που αφορούν την Αρχαιολογία και την Ιστορία της πόλης των Αθηνών, υπάρχει λίστα νεότερων μνημείων, μεταξύ των οποίων ο μεγαλύτερος αριθμός αφορά κτίρια νεοκλασικής αρχιτεκτονικής (δημόσια κτίρια, ναοί, Μέγαρα, Θέατρα, Εμπορικά καταστήματα, Μουσεία, ιδιωτικές κατοικίες, ξενοδοχεία, Σιδηροδρομικοί σταθμοί), η οποία περιλαμβάνει αναλυτική περιγραφή (δ/νση, έτος κατασκευής, περιγραφή, ενδεικτική βιβλιογραφία, φωτογραφικό υλικό, σχέδια).

ΠΗΓΕΣ – ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1) Χάρτης πολιτιστικής διαδρομής:

2) Το κίνημα του νεοκλασικισμού από την Ευρώπη στην Ελλάδα

ΠΗΓΗ: ΤΟ ΒΗΜΑ ΓΝΩΜΕΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ: 02/07/2000

Με αφορμή την έκθεση «Αθήνα - Μόναχο. Τέχνη και Πολιτισμός στη νέα Ελλάδα», που θα λειτουργεί στην Εθνική Πινακοθήκη ως αύριο, η Νίκη Λοϊζίδη γράφει για τη βαναρική εκδοχή του ευρωπαϊκού νεοκλασικισμού η οποία υπήρξε η «γέφυρα» που συνέδεσε νοητά τους Νεοέλληνες με τα αποχρωματισμένα ερείπια του παρελθόντος

Η βαναρική ταυτότητα της νέας Ελλάδας

Ένας ιστορικός του 19ου αιώνα, θέλοντας να εξηγήσει «τι είναι έθνος», προτίμησε να καταφύγει με αρκετή δόση χιούμορ σε μερικές σκέψεις του Αγίου Αυγουστίνου σχετικά με τον Χρόνο: «όλοι περίπου γνωρίζουμε περί τίνος πρόκειται αρκεί να μη μας ζητήσει κανείς εξηγήσεις· αλλά, αν συμβεί κάτι τέτοιο, τότε είναι πολύ δύσκολο να δώσουμε γρήγορα μια απάντηση ή έναν οποιονδήποτε ορισμό» (βλ. Eric Hobsbawm, εισαγωγή στο *Nation and Nationalism since 1780*, Cambridge University Press, 1990). Η δυσκολία στην οποία αναφέρεται ο ιστορικός δεν απορρέει μόνο από τις ιδεολογικές διαφορές (και τις ενδογενείς αντιφάσεις) που χαρακτήρισαν τα επικρατέστερα «μοντέλα

κατασκευής» των κρατών - εθνών της μοντέρνας Ευρώπης. Απορρέει και από έναν άλλο, εξίσου σημαντικό, παράγοντα, ο οποίος συμβαίνει να μην εκτιμάται πάντοτε και με την ίδια προσοχή από τους ιστορικούς: πρόκειται για τους μύθους και τη σαφή, αλλά δύσκολα καθοριζόμενη συμβολή τους στη συγκρότηση (ενίοτε και στον ανελέητο σπαραγμό) των ευρωπαϊκών εθνών από τη Γαλλική Επανάσταση και μετά. Αν μπορούσαμε να συνειδητοποιήσουμε αυτή την αξεδιάλυτη εμπλοκή του μύθου και της συλλογικής φαντασίωσης με αυτό που συνήθως ονομάζουμε «ιστορική πραγματικότητα», πολλά από τα πάθη ή τα «ιστορικά παράδοξα» του εθνικού βίου μας θα μπορούσαν αν όχι να εξηγηθούν, τουλάχιστον να ιδωθούν κάτω από νέο φως.

Το «ιστορικό παράδοξο»

Στην ιστορία της ανασυγκρότησης της πολιτισμικής ταυτότητας της νέας Ελλάδας ποια είναι άραγε η αναλογία του μύθου και ποια της πραγματικότητας; Τι συνέτεινε σ' αυτή την έστω και παροδική πολιτειακή και θεσμική συνάφεια ανάμεσα σε μια πρώην υπόδουλη νοτιοανατολική επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και σε ένα πρώην δουκάτο της Κεντρικής Ευρώπης που ανακηρύχθηκε σε βασίλειο τη χρονιά (1806) που οι Πρώσοι υπέστησαν ταπεινωτική ήττα από τα στρατεύματα του Ναπολέοντα στην Ιένα; Το «ιστορικό παράδοξο» αυτής της συνάφειας (όπως τη χαρακτηρίζει στη θαρραλέα και οξυδερκή μελέτη του ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης) εικονογραφείται με αξιέπαινη επάρκεια στην έκθεση «Αθήνα - Μόναχο. Τέχνη και Πολιτισμός στη νέα Ελλάδα» της Εθνικής Πινακοθήκης με την επιμέλεια της ιστορικού της τέχνης κυρίας Μαριλένας Κασσιμάτη.

Πρόκειται ωστόσο για ένα «ιστορικό παράδοξο» από τα πολλά που διαμόρφωσε η εκρηκτική περίοδος της «άνοιξης των εθνών» το οποίο παραμένει «παράδοξο» κυρίως ως προς τις ελάχιστες ή και ανύπαρκτες κοινωνικές, πολιτικές και θρησκευτικές συγκλίσεις ανάμεσα στα δύο νεοσύστατα βασίλεια. Εκεί που ωστόσο μοιάζει να υποχωρεί ή να αναιρείται και τη θέση του να υποκαθιστά η λέξη «συγκυρία» είναι στον τομέα της τέχνης και του πολιτισμού. Η αισθητική ιδεολογία του νεοκλασικισμού η οποία λειτούργησε ως υπόβαθρο του πολιτισμικού βίου και των δύο κρατών άφησε βαθιές ρίζες στη νέα Ελλάδα και αυτό είναι κάτι που δεν θα πρέπει να θεωρηθεί συνέπεια αναπότρεπτου καταναγκασμού ή απλής σύμπτωσης. Είτε θέλουμε να το παραδεχτούμε είτε όχι, η βαναρική εκδοχή του ευρωπαϊκού νεοκλασικισμού στη διαμόρφωση της οποίας συνέβαλε καθοριστικά η ιδεοληπτική προσήλωση του

Λουδοβίκου Α' (πατέρα του Όθωνα) στον πολιτισμό της αρχαίας Ελλάδας υπήρξε η «γέφυρα» που συνέδεσε νοητά τους Νεοέλληνες με τα αποχρωματισμένα ερείπια του παρελθόντος. Αν αυτή η σύνδεση λειτούργησε ράθυμα ή αν από πολλές απόψεις παρέμεινε στο επίπεδο της εσωστρεφούς και παθητικής προγονοπληξίας, γι' αυτό δεν έχουν σίγουρα ευθύνη οι Βαβαροί.

Σημασία έχει ότι ο νεοκλασικισμός, ως αισθητικό και πολιτικό ρεύμα που καλλιέργησε μια ηρωική και διδακτική αντίληψη της ιστορίας, «ρίζωσε» στη συνείδηση των Νεοελλήνων πολύ περισσότερο απ' όσο των Βαβαρών συντείνοντας έτσι στη συγκρότηση μιας νέας και συλλογικά αποδεκτής πολιτισμικής ταυτότητας.

Η σύνδεση με το παρελθόν

Η επανασύνδεση με τη «μυθική Ελλάδα» δεν ήταν εξάλλου ο ποθητός στόχος μόνο του Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας και του απολυταρχικού καθεστώτος του. Ήταν το όραμα και των μετεπαναστατικών χρόνων στη Γαλλία, όπου ο νεοκλασικισμός, συμβιώνοντας με το κίνημα του ρομαντισμού, έστρεφε τη σκέψη ενός μεγάλου αριθμού διανοουμένων, πολιτικών και καλλιτεχνών στο δημοκρατικό πρότυπο της αρχαίας Αθήνας αλλά και στους σκληρούς απελευθερωτικούς αγώνες της υπόδουλης Ελλάδας. Δεν είναι τυχαίο ότι στο καλλιτεχνικό Salon του 1789 (την ίδια χρονιά που ξέσπασε η Γαλλική Επανάσταση) τα θέματα που υπερτερούσαν ήταν εμπνευσμένα από την αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη. Όπως δεν είναι επίσης τυχαία η στροφή, την ίδια ακριβώς χρονική περίοδο, ολόκληρης της Ευρώπης στην αρχαία ελληνική σκέψη και προπάντων στη φιλοσοφία του Πλάτωνα και των Νεοπλατωνικών. Το ελπιδοφόρο τουλάχιστον αρχικά «φως» της Γαλλικής Επανάστασης, που έδειχνε τον δρόμο για την «απελευθέρωση των εθνών», έμοιαζε να δίνει περισσότερες εγγυήσεις ορθής διακυβέρνησης και δικαιοσύνης μέσα από τη νοητή ταύτισή του με το πνεύμα των αρχαίων ελλήνων σοφών.

Ο Jean Starobinski, στην κλασική πλέον μελέτη του για τη Γαλλική Επανάσταση με τίτλο *Les Emblèmes de la Raison* (Flammarion, Paris 1979), τόνιζε ότι «σήμερα ο ειδικός στην ιστορία των ιδεών έχει μπροστά του ένα ευρύ πεδίο έρευνας για το φαινόμενο της αναβίωσης του Πλάτωνα και του Νεοπλατωνισμού που εκδηλώθηκε γύρω στο 1789 σε ολόκληρη την Ευρώπη: το βλέπουμε στην Αγγλία (όπου τα γραπτά και οι μεταφράσεις των "Ορφικών" του J. Taylor θα επηρεάσουν το καλλιτεχνικό έργο του Blake), στην Ολλανδία (όπου ο Hmesterhuis γράφει διαλόγους με τον τρόπο του

Πλάτωνα), στη Γαλλία (όπου το 1790 ο Joubert διαμορφώνει το σχέδιο ενός ταξιδιού σε χώρους ανοιχτούς γεμάτους με φως...) αλλά και στη Γερμανία όπου τρεις υπότροφοι των σεμιναρίων του Πανεπιστημίου του Tübingen, ο Hegel, ο Hölderlin και ο Schelling, διάβαζαν, ενθουσιωδώς συνεπαρμένοι από τη Γαλλική Επανάσταση, Ιάμβλιχο, Πλάτωνα και Πρόκλο... Έτσι λοιπόν ο μύθος της Ψυχής θα γνωρίσει τα επόμενα χρόνια μια εντυπωσιακή διάδοση. Και αυτό όχι μόνο γιατί δημιουργήθηκε η ανάγκη μιας ευαισθησίας πιο βαθιάς απέναντι στον έρωτα, αλλά κυρίως γιατί η τέχνη, που επιζητούσε την επικοινωνία με τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, αισθάνθηκε την ανάγκη της αυτοαπεικόνισης μέσα από την αλληγορία και το έμβλημα».

Στην παρενθετική αυτή αναφορά μου στις σκέψεις του Starobinski για τον νεοκλασικισμό θα ήθελα να προσθέσω και ένα άλλο σημαντικό στοιχείο: τον θαυμασμό που έτρεφε ο Λουδοβίκος της Βαυαρίας για τον γλύπτη Antonio Canova (1757-1822), του οποίου το γνωστό σύμπλεγμα με τον τίτλο «Έρως και Ψυχή» θα μπορούσε να θεωρηθεί το μελαγχολικό απόγειο μιας ανεκπλήρωτης ταύτισης με το πνεύμα της αρχαιότητας.

Η πολιτισμική πορεία του νεοσύστατου ελληνικού βασιλείου ενισχύει την ουσία μερικών τολμηρών και όχι λιγότερο αισθαντικών σκέψεων που είχε διατυπώσει ο Thomas Mann σε διάλεξη που έδωσε με την ευκαιρία της συμπλήρωσης ογδόντα χρόνων από τη γέννηση του Sigmund Freud. Στο κείμενό του αυτό ο γερμανός συγγραφέας τόνισε τη σημασία της κίνησης «προς τα πίσω» που επιχειρεί το άτομο ή μια ηγετική προσωπικότητα (ή ένας λαός) όταν βρίσκεται σε μια κρίσιμη καμπή της εξελικτικής του πορείας. Τώρα το αν αυτή η κίνηση «προς τα πίσω» η νοητή δηλαδή σύνδεση με το παρελθόν αποβεί ευεργετική, ολέθρια ή καθηλωτική αυτό είναι κάτι που μοιραία κρίνεται από πολλούς και συχνά απρόβλεπτους παράγοντες. Ο ίδιος εξάλλου ο Thomas Mann υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας του τι ακριβώς σήμαινε η αναζήτηση της «μυθικής γερμανικότητας» από το εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα των ναζί στη Γερμανία του όψιμου Μεσοπολέμου.

Πολιτισμός και εξέλιξη

Από τα σημαντικά και εύστοχα επιλεγμένα εκθέματα της Εθνικής Πινακοθήκης τα οποία σχετίζονται με την προβαλλόμενη ή προσδοκώμενη πολιτισμική οντότητα των

δύο νεοκλασικών βασιλείων στη μνήμη μου έρχονται δύο κυρίως έργα, εντυπωσιακά ανόμοια μεταξύ τους. Το ένα, «Ο θάνατος του λόρδου Βύρωνα» (1826), είναι μια σύνθεση του όψιμου ευρωπαϊκού νεοκλασικισμού η οποία φιλοτεχνήθηκε από έναν βέλγο μαθητή του Jacques - Louis David, τον J.-D. Odevaere. Το άλλο, ένα θαυμάσιο επιχρυσωμένο ακρόπρωρο που κοσμούσε το πλοίο Άρης του ναυάρχου Ανδρέα Μιαούλη. Το ακρόπρωρο αναπαριστά μια ηρωική ανδρική μορφή αρκετά συγγενική με εκείνη του Μ. Αλεξάνδρου με περικεφαλαία που διακοσμείται με γρύπες και γοργόνειο στο γείσο και στο θώρακα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η «εξανθρωπισμένη» μορφή της φοβερής Γοργούς λειτουργεί εδώ ως προστατευτικό σύμβολο όχι μόνο του πλοίου (ή της ναυτιλίας) αλλά και της αφυπνισμένης εθνικής συνείδησης των Ελλήνων. Η μορφή της Γοργούς η οποία σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθική παράδοση κοσμούσε την ασπίδα της θεάς Αθηνάς ενσωματώνεται σε πολλές από τις λαϊκές εικονογραφήσεις όπως, π.χ., σε μια προπαγανδιστική αφίσα του απελευθερωτικού αγώνα όπου η Ελλάδα «ορθώνεται» μέσα από τα αρχαία ερείπια συγκρατούμενη από τον Ρήγα Βελεστινλή και τον Αδ. Κοραή.

Για τους λόγιους οπαδούς του Ελληνικού Διαφωτισμού η μορφή της θεάς Αθηνάς συμβόλιζε το φως της γνώσης και την άρση του σκότους της αμάθειας και της ταπεινωτικής δουλείας. Τελείως διαφορετική είναι η εικόνα της «Ιδανικής Αρχαιότητας» στη σύνθεση του Odevaere, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ενδεικτική του υφολογικού «λυκόφωτος» του ευρωπαϊκού νεοκλασικισμού και ιδιαίτερα της σχολής του J.-L. David. Ο Odevaere ο οποίος υποστήριζε ένθερμα τους απελευθερωτικούς αγώνες των Ελλήνων μεταφέρει τη νεκρική κλίνη του λόρδου Βύρωνα από τις πραγματικές (άθλιες) συνθήκες του ελώδους Μεσολογγίου σε ένα σκηνικό διάκοσμο ρητορικά αρχαιοπρεπή, όπου τα πάντα ανταποκρίνονται στους κανόνες του «Υψηλού Κάλους».

Έχει διατυπωθεί συχνά η άποψη ότι ο νεοκλασικισμός του Μονάχου και γενικότερα η ενθουσιώδης αρχαιολατρία των ευρωπαίων φιλελλήνων συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας «φασματικής» εθνοπολιτισμικής ταυτότητας, η οποία τελικά ζημίωσε την εξέλιξη του νεότερου ελληνισμού. Για ό, τι αφορά τον πολιτισμό και ειδικότερα την τέχνη η Σχολή του Μονάχου έχει δεχτεί πολλές επικρίσεις θεωρούμενη υπαίτια της «καθυστέρησης» της Ελλάδας ως προς τις αισθητικές αναζητήσεις του Μοντερνισμού. Κατά τη γνώμη μου, αν αντί του Μονάχου ήταν το Παρίσι η μητρόπολη της

καλλιτεχνικής ζωής της Ελλάδας, τα πράγματα δεν θα ήταν πολύ διαφορετικά. Θα είχαμε ενδεχομένως περισσότερους Έλληνες μυημένους στον γαλλικό ακαδημαϊσμό (ή σε ρεύματα του γαλλικού συμβολισμού), αλλά σίγουρα όχι μεγάλες τομές ως προς την αντίληψη της φόρμας. Εκτός και αν θέλουμε να βλέπουμε την τέχνη τελείως αποκομμένη από τις συνθήκες διαμόρφωσης και εξέλιξης ενός πολιτισμού.

Τώρα τελευταία έτυχε να ακούσω σε διάφορες τηλεοπτικές συζητήσεις «περί ταυτότητας» τη γνωστή και (ιδιαίτερα ταλαιπωρημένη) φράση: «Του Έλληνα ο τράχηλος ζυγό δεν υποφέρει». Προσωπική μου άποψη είναι ότι, αν ο τράχηλος του Έλληνα υπέφερε λίγο παραπάνω τους Βαυαρούς, ίσως να έμπαιναν καλύτερα τα θεμέλια θεσμών και βασικών μηχανισμών ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους. Και αυτό θα ήταν προς όφελός μας.

Η κυρία Νίκη Λοϊζίδη είναι καθηγήτρια της Ιστορίας της Τέχνης στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

3) Η επιλογή πρωτεύουσας του νέου ελληνικού κράτους

Αθηνά, Εφημερίς Πολιτική Φιλολογική και Εμπορική, έτος Β΄, αρ. 116, 27 Μαΐου 1833, Από το Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων

5.3.3. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο πολιτισμός, γενικά και ο Νεοκλασικισμός ειδικά, με τις υψηλές νοσηματοδοτήσεις που του αποδίδονται και τους σκοπούς που εξυπηρέτησε, μπορεί να αποτελέσει «τον άσο στο μανίκι» του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Το ελληνικό κράτος 150 χρόνια μετά τη σύστασή του, πολύ αργά σε σχέση με τη μεγάλη νεοκλασική ανοικοδόμηση, και αφού πολλά νεοκλασικά κατεδαφίστηκαν, η Αθήνα είχε ήδη μεταμορφωθεί σε μια απρόσωπη μεγαλούπολη και η Βαυαρική Αντιβασιλεία είχε πάψει να φαίνεται πολιτικά απειλητική, τότε μόνο αναγνώρισε με νόμο τη νεοκλασική πολιτιστική κληρονομιά και η ανάγκη για την προστασία της

έγινε επιτακτική, τόσο για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, όσο και για την ίδια την ποιότητα της ζωής των κατοίκων της.

Σήμερα όλη η κοινωνική, πολιτική, εμπορική και πολιτιστική ζωή της Αθήνας εκτυλίσσεται σε κλασικά και νεοκλασικά περιβάλλοντα. Οι πολιτικές συγκεντρώσεις, οι συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, οι πολιτιστικές, εορταστικές, επετειακές, θρησκευτικές εκδηλώσεις, αθλητικές διοργανώσεις αλλά και δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις και εναέριες λήψεις, που κάνουν το γύρο του κόσμου, χρησιμοποιούν σαν «φόντο» νεοκλασικά τοπόσημα της πόλης. Όλες οι σύγχρονες πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις, αφορούν την ανάδειξη του νεοκλασικού τοπίου της Αθήνας. Κτίρια μνημειακής αρχιτεκτονικής, ανακαινίζονται και λειτουργούν ξαναβρίσκοντας την παλιά τους αίγλη. Το ιστορικό κέντρο της Αθήνας αποτελεί το σημείο αναφοράς της ελληνικότητας, την καρδιά της σύγχρονης Ελλάδας και τα νεοκλασικά κτίρια της υφίστανται σαν εθνικά σύμβολα.

Και όπως αναφέρει ο Ι. Τραυλός σχετικά με τα κτίρια της μνημειακής αρχιτεκτονικής της Αθήνας, όπως το Πανεπιστήμιο, η Ακαδημία, η Βιβλιοθήκη, τα Παλιά Ανάκτορα, το Ζάππειο, το Πολυτεχνείο κ. α. *«τόσο η μνημειακή τους εμφάνιση, όσο και η τελειότητα της επεξεργασίας των αρχιτεκτονικών τους μελών, που μιμούνται αρχαία ελληνικά πρότυπα, θα θυμίζουν στις επόμενες γενιές πόσους κόπους, θυσίες, αλλά και πίστη στην ανάδειξη της πρώτης πόλεως της Ελλάδος, προσέφεραν όλοι οι Έλληνες για τη μεταμόρφωση μιας ασήμαντης επαρχιακής πόλεως των χρόνων της Τουρκοκρατίας, σε μια πόλη εφάμιλλη των ωραιότερων ευρωπαϊκών και αντάξια της δόξας του ονόματός της»*²¹¹

*«Όμως η πιο ακριβή χάρη της ελληνικής ταυτότητας είναι αυτή η αρχέγονη ομορφιά των απολύτως αναγκαίων και η αρμονική συνύπαρξη των αντιθέτων: πραγματικότητα και όνειρο σε μια αξεπέραστη μαγευτική δοσολογία»*²¹².

Τα αποτελέσματα όμως της έρευνας έδειξαν ότι οι μαθητές έχουν περιορισμένη γνώση σε ό, τι αφορά στην τοπική πολιτιστική κληρονομιά του αρχιτεκτονικού νεοκλασικισμού: έχουν μιλήσει για το νεοκλασικισμό στο σχολείο,

²¹¹ Έκδοσις Εμπορικής Τραπεζής της Ελλάδος, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1967 Εισαγωγικό Σημείωμα Ι. Τραυλού, 14-15

²¹² Μουσείο Μπενάκη, *Ο ελληνικός κόσμος μέσα από το βλέμμα των περιηγητών (15^{ος} – 20^{ος} αιώνας)*, Ανθολόγιο από τη Συλλογή του Δημητρίου Κοντομηνά, εισαγωγή Βιγγοπούλου Ιόλη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2005, 24.

είναι ικανοί να αναγνωρίσουν τα νεοκλασικά κτίρια και τα χαρακτηριστικά τους, ξέρουν σε ποιες περιοχές βρίσκονται, έχουν δει και έχουν επισκεφθεί δημόσια νεοκλασικά κτίρια, στην συντριπτική τους πλειοψηφία τα βρίσκουν παλιομοδίτικα για να ζήσουν ή να φοιτήσουν σ' αυτά, αλλά ικανά να προσφέρουν στην οικονομία και τον πολιτισμό του τόπου μας, καθώς είναι ελκυστικά για τους τουρίστες. Ελκυστικά για τους τουρίστες, ξεπερασμένα και επικίνδυνα να καταρρεύσουν, για τους ίδιους.

Η εικόνα της εγκατάλειψης των νεοκλασικών κτιρίων της Αθήνας έχει εγγραφεί στη συνείδηση των μαθητών, οι οποίοι στην πλειονότητα τους θεωρούν ότι τα νεοκλασικά δεν ανακαινίζονται, είναι ετοιμόρροπα, επικίνδυνα, εκτός εποχής, χωρίς τεχνολογία και με μεγάλο κόστος συντήρησης. Επίσης λόγω των περιορισμένων γνώσεων που έχουν δεν μπορούν να αιτιολογήσουν με σαφήνεια αν « *η προστασία και η ανάδειξη των νεοκλασικών της Αθήνας μπορεί να προσφέρει στην οικονομία και τον πολιτισμό του τόπου μας και με ποιο τρόπο* ».

Η κοινωνικοποίηση των μαθητών και η δημιουργία ενεργών πολιτών που θα συμμετέχουν στις δράσεις και στην εξέλιξη της κοινωνίας είναι η μεγάλη πρόκληση για την εκπαίδευση στις μέρες μας. Πολιτιστικά Προγράμματα, Βιωματικές Δράσεις και η διδασκαλία της τοπικής Ιστορίας έρχονται να προστεθούν στα Προγράμματα Σπουδών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης με εστίαση στην ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς, όπου το σχολείο μπορεί να διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο. Ο μαθητής με την έρευνα της τοπικής ιστορίας και τις Βιωματικές Δράσεις γίνεται ο ίδιος ιστορικός ερευνητής, κατανοεί καλύτερα και σφυρηλατεί δεσμούς με τον περιβάλλοντα χώρο στον οποίο ζει και γίνεται ενεργός πολίτης στις προσπάθειες διατήρησης της πολιτισμικής ταυτότητας του τόπου του²¹³.

Ο Ε. J. Hobsbawm στο έργο του «*L'école et la nation*» (Το σχολείο και το έθνος) αναφέρει : «*Εύλογα τα κράτη θα χρησιμοποιούσαν τον όλο και ισχυροποιούμενο κρατικό μηχανισμό για να επικοινωνούν με τους κατοίκους της επικρατείας τους, κυρίως μέσω των δημοτικών σχολείων για να διαδώσουν έτσι την εικόνα και την κληρονομιά του «έθνους» και για να εμφυσήσουν την αφοσίωση σε αυτό ώστε να*

²¹³ Όπως αναφέρεται αναλυτικά στα κεφάλαια 4.1.2 Η ΜΑΘΗΣΙΑΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΙΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ 4.2. ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ ΒΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ

συνδέσουν τα πάντα με τη χώρα και τη σημαία, συχνά «επινοώντας παραδόσεις» ή ακόμη και έθνη γι' αυτό το σκοπό»²¹⁴.

Βέβαια ο εθνικισμός παρά την περίοπτη θέση του, είναι ιστορικά λιγότερο σημαντικός σήμερα. Δεν είναι πια, όπως κάποτε, ένα παγκόσμιο πολιτικό πρόγραμμα, όπως μπορούμε να πούμε ότι ήταν κατά τον δέκατο ένατο αιώνα και στις αρχές του εικοστού. Αποτελεί το πολύ ένα παράγοντα που περιπλέκει τα πράγματα, ή ένα καταλύτη για άλλες εξελίξεις²¹⁵. Και η σύγχρονη ιστορία θα πρέπει να γραφτεί ως η ιστορία ενός κόσμου που δεν μπορεί πια να χωρέσει μέσα στα όρια «των εθνών» και «των εθνών – κρατών» όπως αυτά ορίζονταν κάποτε, είτε με πολιτικούς, είτε με οικονομικούς, είτε με πολιτιστικούς ή ακόμη και με γλωσσικούς όρους. Η ιστορία θα είναι σε μεγάλη κλίμακα υπερεθνική και δια-εθνική, αλλά ακόμα και η δια-εθνικότητα, είτε με το ένδυμα κάποιου μικρο-εθνικισμού είτε όχι, θα καθρεφτίζει την παρακμή του παλαιού έθνους-κράτους ως λειτουργικής οντότητας. Η ιστορία θα δει τα «έθνη-κράτη» και τα «έθνη» πάνω απ' όλα να υποχωρούν, να αντιστέκονται, να προσαρμόζονται, να απορροφώνται ή να εκτοπίζονται από τη νέα υπερεθνική αναδόμηση της υδρογείου. Τα έθνη και ο εθνικισμός θα υπάρχουν σ' αυτή την ιστορία, αλλά σε δευτερεύοντες και συνήθως μάλλον μικρούς ρόλους. Αυτό δεν σημαίνει ότι η εθνική ιστορία και ο εθνικός πολιτισμός δεν θα έχουν μεγάλη βαρύτητα – ίσως μεγαλύτερη από πριν – στα εκπαιδευτικά συστήματα και στην πολιτιστική ζωή ορισμένων χωρών, ιδίως των μικρότερων, ή ότι δεν θα μπορούν να ανθίσουν σε τοπικό επίπεδο μέσα σε ένα υπερεθνικό πλαίσιο²¹⁶.

Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος στήριξε την ίδρυση του στην αντίληψη, ότι το αρχαίο ελληνικό πνεύμα, μέσω της νεοκλασικής του έκφρασης, δε συνέδεε μόνο το παρόν με το παρελθόν, αλλά προσέδιδε κύρος και αίγλη στο πολιτικό καθεστώς. Η αντίληψη αυτή δεν απείχε πολύ από το οικοδομικό πρόγραμμα του Περικλή, που αποζητούσε αίγλη και κύρος για τη δημοκρατική Αθήνα. «Σ' αυτές τις πέτρες χρωστάμε την πολιτική μας αναγέννηση», είπε ο αρχαιολόγος Ιάκωβος Ρίζος –

²¹⁴ E. J. Hobsbawm, *L' école et la nation*, κυρίως σς 188 – 193, όπως αναφέρεται στο **Hobsbawm E.J.**, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα Πρόγραμμα, Μύθος, Πραγματικότητα, Μετάφραση: Χρυσ. Νάντρης, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994, 131.*

²¹⁵ **E.J. Hobsbawm**, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα Πρόγραμμα, Μύθος, Πραγματικότητα, Μετάφραση: Χρυσ. Νάντρης, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994, 264.*

²¹⁶ **E.J. Hobsbawm**, *ό. π.*, 265.

Νερουλάς» το 1838 στην Ακρόπολη²¹⁷ και σαν άποψη ακούγεται παράδοξα νεωτερική και νοηματικά μεταλλαγμένη.

Οι πολιτικοί της σύγχρονης Ελλάδας, υιοθετώντας την ίδια φιλοσοφία, οφείλουν να κατανοήσουν ότι ο αθηναϊκός νεοκλασικισμός αποτελεί τη φυσική συνέχεια του αρχαίου ελληνικού πνεύματος και η πολιτιστική κληρονομιά του αποτελεί εθνική κληρονομιά. Η νεοκλασική όψη της πόλης των Αθηνών είναι ένα δυνατό εξαγωγίμο ελληνικό προϊόν σε περίοδο κρίσης και το σχολείο μπορεί να διαδραματίσει πρωταρχικό ρόλο στη διαδικασία ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Όπως η Ακρόπολη δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί θρησκευτικό κέντρο και είναι το αιώνιο σύμβολο της πόλης των Αθηνών, τα γλυπτά του Παρθενώνα απεικονίζουν την Ιστορία της αρχαίας Αθήνας, τα νεοκλασικά της, στη συνεχώς εξελίξιμη και ρευστή χρήση τους μπορούν να αποτελέσουν τον πολιτισμικό της φάρο σε μια εποχή, που η Ελλάδα αμφισβητείται και αναζητά τη σύγχρονη ταυτότητα της.

²¹⁷ **D. Lowenthal**, *Classical antiquities as national and global heritage, Space and History, Scopelos Symposium Proceed, Thessaloniki 1989, 169-177.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Άντερσον Μ., Φαντασιακές Κοινότητες, Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού, μετάφραση Ποθητή Χαντζαρούλα, Νεφέλη, Αθήνα, 1997

Βαϊνά Μ., Θεωρητικό Πλαίσιο Διδακτικής της Τοπικής Ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα, Gutenberg, Αθήνα 1997

Βαϊνά Μ., Δραστηριότητες Τοπικής Ιστορίας, ένα εργαλείο εφαρμογής της μεθόδου Project στα σχολεία, Τυπωθήτω – Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα 2002.

Βουλή των Ελλήνων, Το κτήριο της Βουλής των Ελλήνων, κατάλογος έκθεσης, **Χατζηβασιλείου Ε.,** άρθρο: Έδρα της Βουλής των Ελλήνων: Το κτήριο του Κοινοβουλίου και οι πολιτικές εξελίξεις από το 1922 έως τις ημέρες μας, Απρίλιος 2009.

Gellner E., Έθνη και Εθνικισμός, μετάφραση Δώρα Λαφαζάνη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1992.

Gellner E., τίτλος πρωτοτύπου: *Nationalism* (1997), για την ελληνική γλώσσα Εθνικισμός, Πίστη και Εξουσία, Μετάφραση Λυδία Παπαδάκη, Επιμέλεια Κώστας Λιβιεράτος, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002

Gombrich E.H., Το χρονικό της τέχνης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα 1994

Δερτιλής Γ., Ιστορία του ελληνικού κράτους, 1830-1920, τόμοι 2, , Εστία, Αθήνα 2005.

Εγγονόπουλος Ν., Ελληνικά Σπίτια, Εκδόσεις Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1996.

Εθνική Πινακοθήκη- Κασιμάτη Μ., κατάλογος της έκθεσης «Αθήνα – Μόναχο , Τέχνη και Πολιτισμός στη Νέα Ελλάδα», 4/4/2000 – 3/7/2000.

Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Αθήνα 1967.

Έργονιν Ντ., Νεοκλασικισμός, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999.

Ιστορία του ελληνικού έθνους,

ΙΑ' Ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία (περίοδος 1669-1821),

ΙΒ' Η Ελληνική Επανάσταση,

ΙΓ' Νεώτερος Ελληνισμός 1833 -1881

ΙΔ' Νεώτερος Ελληνισμός 1861 - 1913

Καρατζά Ε.Α., Αρχαίοι Ελληνικοί Μύθοι, Ο Θεωρητικός λόγος του 20^{ου} αιώνα για τη φύση και την ερμηνεία τους, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004.

Καρδαμίτση-Αδάμη Μ., Αθηναϊκός Νεοκλασικισμός, Δήμος Αθηναίων, Πνευματικό Κέντρο, Αθήνα 1996.

Καρδαμίτση-Αδάμη Μ., Έρνστ Τσίλλερ 1837-1923 Η τέχνη του κλασικού, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, Αθήνα 2006.

Kedourie E. , Ο εθνικισμός, μετάφραση Σπύρος Μαρκέττος, Εκδόσεις Κατάρτι, Αθήνα, 1999.

Κρητικός Γ., Έθνος και Χώρος Προσεγγίσεις στην ιστορική γεωγραφία της σύγχρονης Ευρώπης, Εκδόσεις Μεταίχμιο και Γιώργος Κρητικός, Αθήνα 2007

Λεοντσίνης Γ. – Ρεπούση Μ., Η Τοπική Ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2001.

Λεοντσίνης Γ., Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003.

Λεοντσίνης Γ., Σχολική Ιστορία και Περιβάλλον, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α.Καρδαμίτσα, Αθήνα 2009.

Μάουρερ Γκ-Α., (1835) Ο ελληνικός λαός – Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834, Χαϊδελμβέργη, μετάφραση Όλγας Ρομπάκη, Εδόσεις Τολίδη, Αθήνα 1976

Μπαστέα Ε., Αθήνα 1834-1896 Νεοκλασική Πολεοδομία & Ελληνική Εθνική Συνείδηση, Libro, Αθήνα 2008.

Μουσείο Μπενάκη, Ο ελληνικός κόσμος μέσα από το βλέμμα των περιηγητών (15^{ος} – 20^{ος} αιώνας), Ανθολόγιο από τη Συλλογή του Δημητρίου Κοντομηνά, εισαγωγή Βιγγοπούλου Ιόλη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2005,24

Μπούρας Χ., Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα 1991.

Μπούρας Χ., Ιστορία της Αρχιτεκτονικής Αρχιτεκτονική στο Βυζάντιο, το Ισλάμ και την Δυτική Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα, Δεύτερος τόμος, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, Αθήνα 1994.

Μπουρντέλ Γκ., Η Νεοελληνική πόλη, Έκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1989.

Παπαγεωργίου-Βενετάς Αλ., Αθήνα, ένα όραμα του κλασικισμού, Εκδόσεις Καπόν, Αθήνα 2001.

Υποδιεύθυνση Δημοσίων Σχέσεων Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Η Αθήνα η Ιστορία της πόλης, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1984.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Τμήμα Β/θμιας Εκπαίδευσης, Οδηγίες για τη διδασκαλία των Φιλολογικών Μαθημάτων στο Γυμνάσιο, ΟΕΔΒ, Αθήνα σχ έτος 2004-2005.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Τάξη Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1991.

Παγκόσμια Πολιτιστική Εγκυκλοπαίδεια, Τα Μνημεία της Ουνέσκο, Εκδόσεις Δομή, Αθήνα 1999.

Παπανούτσος Π., Αισθητική, εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1976.

Ρενιέρης Μ – Γεννηματάς Π., Τι είναι η Ελλάς; , Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1998.

Russack Hans Hermann, Αρχιτέκτονες της Νεοκλασικής Αθήνας, Μετάφραση Κ. Σαρόπουλος, Εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα.

Σταυρίδης Σ., *Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη, στη συλλογή Μνήμη και εμπειρία του χώρου, επιμέλεια Σταύρος Σταυρίδης, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006.*

Στεφάνου Ι., *Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης ΕΜΠ, ΕΜΠ & ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα 2000.*

Τερκενλή Θ., *Τοπίο και Τουρισμός: Μια στενή και αναγκαία γεωγραφική σχέση, στο Περιβάλλον και Κοινωνία, Μύθοι και Πραγματικότητα, σσ 229-253, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο κοινωνικών και πολιτικών επιστημών τμήμα κοινωνικής πολιτικής, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), Αθήνα 2005.*

Τόλιας Γ., *Προσλήψεις και Εικόνες της Ελλάδος 1420-1820, Ιστορία των Ελλήνων, τ.8, Αθήνα 2004.*

Τσαούσης Δ.Γ., *Ελληνισμός και Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας, Επιμέλεια: Δ.Γ. Τσαούσης, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας ΑΕ., Αθήνα 2009.*

Φιλιππίδης Δ., *Σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική και ελληνικότητα, στο Ελληνισμός και Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και Βιωματικοί άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας, Επιμέλεια Δ. Γ. Τσαούσης, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., Αθήνα 2011.*

Χαρίτος Χ. , *Η τοπική ιστορία στο σχολείο, Εργαστήριο Εκπαιδευτικής Ιστορίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Αθήνα 1999.*

Hobsbawm E.J., *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα Πρόγραμμα, Μύθος, Πραγματικότητα, Μετάφραση: Χρυσ. Νάντρινς, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.*

Ξενόγλωσση

Chateaubriand F. R., *Itinéraire de Paris à Jerusalem, et Jerusalem à Paris: en allant par la Grèce et revenant par l' Egypte, la Barbarie et l' Espagne*, Le Normant, Paris 1811.(Μετάφραση των αποσπασμάτων από το γαλλικό πρωτότυπο: Βασιλική Αγγέλου)

Chateaubriand F.R. M. le Vicompte, *Note sur la Grèce*, Le Normant Père Libraire, Paris 1825.

Coroneos P. *Aperçu sur l' avenir de la Grèce*, Imprimerie Bernard et C., Paris, 1857

Encyclopaedia Britannica, λήμματα Adam Robert, Piranesi Giovanni Battista

Jackson, J.B., *The Necessity of Ruins and other Topics*. The University of Massachussetts Press, Amherst 1980.

Marchand S. L., *Down from Olympus Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750 – 1790*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1996

Michaud J.-Fr. & Poujoulat B., *Correspondance d' Orient 1830-1831*, Ducollet, Paris 1833-35

Pouqueville F.H.L., *Voyage dans la Grèce*, Chez Firmin Didot, Père et Fils, Paris 1820

Pritchard A. and Morgan N.J., «Culture, identity and tourism representation: marketing Cymru or Wales?», *Tourism Management* 22: 167-169, 2001

Πρακτικά Συνεδρίων:

Lowenthal D., *Classical antiquities as national and global heritage*, Space and History, Scopelos Symposium Proceed, Thessaloniki 1989

Watkin D., *German Architecture and the classical ideal 1740-1840*, Thames & Hudson, London, 1987

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

- *Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων*

Αθηνά, Εφημερίς Πολιτική Φιλολογική και Εμπορική, φ 118, 27 Μαΐου 1833, έτος Β', τ.1 466-467

Εισηγητική Έκθεση του Ν. 1577/1985, στα σημεία που αφορούν στη διατήρηση των νεοκλασικών κτιρίων ως έργα πολιτιστικής κληρονομιάς

Έκθεση Κοινοβουλευτικής Επιτροπής του Ν. 1577/1985 στα σημεία που αφορούν στη διατήρηση των νεοκλασικών κτιρίων ως έργα πολιτιστικής κληρονομιάς

Le Spectateur de l' Orient, Tome Premier, Imprimerie de C. Nicolaides de Philadelphie, Athènes 1853-1854

Ρενιέρης Μ., (1842), «Τι είναι η Ελλάς;», Ερανιστής 1, έτος 2, αρ.3

Ρενιέρης Μ., (1853), «Le dualisme grec», Le Spectateur de l' Orient 2, 10/22 Σεπτ. 1853 (Μετάφραση από το γαλλικό πρωτότυπο: Βασιλική Αγγέλου)

Ρενιέρης Μ., (1853), «De la Societé grecque», Le Spectateur de l' Orient 5, 26 Οκτ./7 Νοεμ. 1853 (Μετάφραση από το γαλλικό πρωτότυπο: Βασιλική Αγγέλου)

Zambellis M. Sp., La Poésie populaire en Grèce, Le Spectateur de l' Orient, 3e année-Tome second, 10/22 Juin 1836, Imprimerie de Lazare Vilaras, 1856, Athènes (Μετάφραση από το γαλλικό πρωτότυπο: Βασιλική Αγγέλου)

- *Ανέμη – Ψηφιακή βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης*

Coroneos P. Aperçu sur l' avenir de la Grèce, Imprimerie Bernard et C., Paris, 1857 (Μετάφραση από το γαλλικό πρωτότυπο: Βασιλική Αγγέλου)

- **Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας (Bibliothèque Nationale de France)**

Chateaubriand F.R., *Essai historique, politique et moral sur les revolutions anciennes et modernes, considerées dans leur rapport avec le Révolution française*, Editionς: J. Deboffe, Londres, 1797.

- **Γενικά Αρχεία του Κράτους**

Γενικά Αρχεία Κράτους, Υπουργείο Εσωτερικών , Οθωνικό αρχείο, φάκελος 220, 10 Ιουλίου 1836, υπογραφή Σ. Κλεάνθης, επιστολή στα ελληνικά

Γενικά Αρχεία Κράτους, Απόσπασμα από τα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου , 17 Απριλίου 1871. Έγκριση από τον Νομάρχη ,20 Απριλίου 1871. ΓΑΚ, Υπουργείο Εσωτερικών , Σχέδιον Πόλεως, Αθήνα φακ. 18

- **Österreichische Nationalbibliothek, Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften** (Αρχεία της Αυστριακής Εθνικής Βιβλιοθήκης, Ιστορικές Αυστριακές εφημερίδες και χειρόγραφα)

Ερμής ο Λόγιος ή Φιλολογικαί Αγγελίαι, τόμος 15/1/1811

- **Εφημερίδα το Βήμα**

Βώκος Γ., *Η στιγμή της ελευθερίας, Ο Φίχτε, ο Σέλιγκ, ο Χέγκελ και τα κεφαλαιώδη ζητήματα του νοός, του πνεύματος, της συνείδησης, του εγώ και του υποκειμένου*, 19/11/2000

Κουλούρη Χ., *Η συλλογική μνήμη των δρόμων, Το Βήμα – Γνώμες, 3 Μαΐου 1998*

Κωστής Κ., *Το ταμπού Φαλμεράνερ, Το Βήμα, 8/6/1997*

Λοϊζίδη Νίκη , *άρθρο Η βαυαρική ταυτότητα της νέας Ελλάδας, Το Βήμα, 2/07/2000*

Τζιόβας Δ., *Οι εικόνες της Ελλάδας, Το Βήμα – Γνώμες , 6/6/2010*

Τουλάτου Ίσμα Μ., *Μέγαρο Τσίλλερ- Λοβέρδου ο Αρχιτέκτονας, ο τραπεζίτης και η κρυμμένη Αθήνα, Εφημερίδα Το Βήμα πολιτισμός, 9/11/2014.*

Πατέστος Γ.Κ., Καρλ Φρίντριχ Σίνκελ, ένας προάγγελος του μοντερνισμού, Το Βήμα, 24/9/2000

Άρθρο Το Ανάκτορο που έγινε Κοινοβούλιο, Το Βήμα – Γνώμες, 8/9/1996

- *Εφημερίδα Καθημερινή*

Καρδαμίτση – Αδάμη Μάρω, Ένας «Έλληνας» Δανός, Η Καθημερινή, 12/4/2014.

Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ανθιμος, Εθνικισμός και Ρομαντισμός, Η Καθημερινή – Απόψεις, 13/2/2011

Νούτσος Π., Αντίλογος στη Θεωρία του Φαλμεράνερ, Η Καθημερινή-Απόψεις 2/11/2008

Τόλιας Γ., Περιηγητές και Χαρτογράφοι, Αφιέρωμα, Η Καθημερινή – Κυριακή 3 Απριλίου 1994

- *Εφημερίδα Le Monde*

Godfrain M., Arc-et-Senans cultive l' utopie, 8/8/2014

- *Εφημερίδα Τα Νέα*

Αδαμοπούλου Μ., Έκθεση με έργα του Τσίλερ , ο «άγνωστος» που μας σημάδεψε, ΤΑ ΝΕΑ, 23/3/2010. Συνέντευξη της Μαρίνας Λαμπράκη – Πλάκα.

ΦΙΛΜΟΓΡΑΦΙΑ

- *Ταινία μικρού μήκους «Πως γκρέμισαν τα νεοκλασικά της Αθήνας» διάρκειας 20 λεπτών, κείμενα του Γιάννη Τσαρούχη, παραγωγή, σενάριο, διεύθυνση φωτογραφίας και σκηνοθεσία Νίκος Γραμματικόπουλος, 1980*
- *Ταινία μικρού μήκους «Rethink Athens: πως θα μεταμορφωθεί η Αθήνα»*
- *Ταινία μικρού μήκους «Ο Κήπος της Βασιλίσσης»*

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

- www.bnf.les.essentiels/litterature.soufflot
- www.cairn.info
- www.expositions.bnf.fr/boulee
- www.eie.gr, Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών
- www.elia.org.gr
- www.enet.gr
Τόλιας Γ., Οι περιηγητές του 19^{ου} αιώνα «επέμεναν ελληνικά», 12/8/2010
- www.spartacus.schoolnet.co.uk/
- www.gallimard.fr
Starobinski J., *Les emblèmes de la Raison*, Εκδόσεις Flammarion, 1973. Στο έργο του αυτό ο ιστορικός και θεωρητικός της λογοτεχνίας Σταρομπίνσκι αναθεωρεί μερικές από τις πιο τυπικές όψεις της κουλτούρας της γαλλικής επανάστασης εξετάζοντας τες μέσα στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού νεοκλασικισμού. (Πηγή: www.gallimard.fr , Μετάφραση: Βασιλική Αγγέλου)
- www.gutenberg.spiegel.de
Winckelmann J.J.: *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst* , 1755 - Kapitel 4, («Σκέψεις για τη μίμηση των ελληνικών έργων στη ζωγραφική και τη γλυπτική» – κεφάλαιο 4), μετάφραση : Βασιλική Αγγέλου, www.gutenberg.spiegel.de , Projekt Gutenberg.de
- www.protagon.gr
Βερέμης Θ., *Ελληνικός Εθνικισμός*, 21 Μαρτίου 2012
- www.salon-litteraire.com
- www.soane.org

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αρ ερωτηματολογίου:

Σχολείο διεξαγωγής έρευνας:

Ημερομηνία:

Συμπληρώθηκε πλήρως: ΝΑΙ

OXI

Στο παρακάτω ερωτηματολόγιο που ακολουθεί δεν υπάρχει σωστή και λανθασμένη απάντηση. Παρακαλώ σημειώστε με X την απάντηση της επιλογής σου. Απαντώντας σε όλες τις ερωτήσεις, βοηθάς πολύ την έρευνα.

1) Σε ποια τάξη πηγαίνεις;

α) Α' Γυμνασίου β) Β' Γυμνασίου γ) Γ' Γυμνασίου

2) Έχεις ακούσει ποτέ τον όρο «νεοκλασικό κτίριο»;

$$\alpha) \text{ NaI} \qquad \qquad \beta) \text{ Oxi}$$

3) Στο σχολείο έχετε μιλήσει για το νεοκλασικισμό; Αν ναι στο πλαίσιο ποιου μαθήματος;

4) Ποια από τα παρακάτω κτίρια θεωρείς ότι είναι νεοκλασικά; Σημείωσε μια ή περισσότερες απαντήσεις της επιλογής σου

 $\alpha)$ $\beta)$

γ)

δ)

ε)

5) Ποια από τα παρακάτω αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά αποτελούν χαρακτηριστικά της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής;

α)

β)

γ)

δ)

6) Σε ποια περιοχή της Αθήνας έχεις δει πολλά νεοκλασικά κτίρια;

Σημείωσε μία ή περισσότερες απαντήσεις της επιλογής σου

α) Πλάκα

β) Σύνταγμα

γ) Γλυφάδα

δ) Μοναστηράκι

ε) Νέα Σμύρνη

7) Μπορείς να υποθέσεις πότε χτίστηκαν τα «νεοκλασικά» της Αθήνας;

α) στην αρχαιότητα β) από το 1830 – 1930 γ) από το 2000 και μετά

8) Ποια από τα παρακάτω δημόσια κτίρια που αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής έχεις δει ή έχεις επισκεφτεί;

Σημείωσε ένα ή περισσότερα Χ στις απαντήσεις της επιλογής σου

		Το έχω δει	Το έχω επισκεφτεί

1	Νομισματικό Μουσείο		
2	Εθνική Βιβλιοθήκη		
4	Βουλή των Ελλήνων		
6	Ζάππειο		
7	Μέγαρο Πάλλη (σημερινό Public στην Πλατεία Συντάγματος)		
8	Μουσείο Μπενάκη		

9) Ποιο από τα δυο κτίρια που βλέπεις σου αρέσει περισσότερο; Αιτιολόγησε την απάντησή σου.

10) Θα ήθελες να μένεις ή να πηγαίνεις σχολείο σε ένα νεοκλασικό κτίριο ; Αιτιολόγησε την απάντησή σου.

11) Αν ήσουν ιδιοκτήτης μιας επιχείρησης στο κέντρο της Αθήνας (εστιατόριο, ξενοδοχείο, κατάστημα, βιβλιοπωλείο) θα ήθελες η επιχείρησή σου να στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτίριο; Αιτιολόγησε την απάντησή σου.

12) Θεωρείς ότι η προστασία και η ανάδειξη των νεοκλασικών της Αθήνας μπορεί να προσφέρει στην οικονομία και τον πολιτισμό του τόπου μας και με ποιο τρόπο; Αιτιολόγησε την απάντησή σου

13) Θα ήθελες να συμμετάσχεις σε ένα πολιτιστικό πρόγραμμα ή βιωματική δράση του σχολείου σου με θέμα «Ανακαλύπτω τη νεοκλασική Αθήνα»; Αιτιολόγησε την απάντησή σου

14) Τι περισσότερο θα ήθελες να μάθεις για το νεοκλασικισμό και τι δραστηριότητες θα ήθελες να περιλαμβάνει το παραπάνω πολιτιστικό πρόγραμμα ή βιωματική δράση του σχολείου σου;
